

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

PATERNALİZM GERÇEKTEN PATERNALİST Mİ?

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yiğit SAVAŞCI

Balıkesir, 2013

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

PATERNALİZM GERÇEKTEN PATERNALİST Mİ?

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yiğit SAVAŞCI

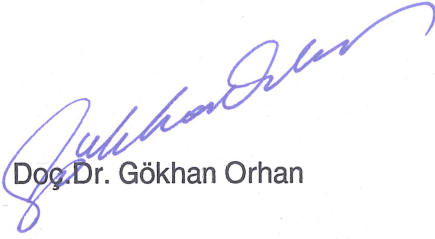
**Tez Danışmanı
Doç.Dr.Gökhan ORHAN**

Balıkesir, 2013

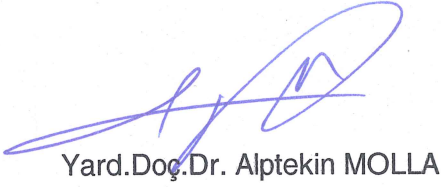
T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

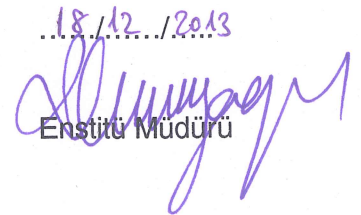
Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 201012529001 numaralı Yiğit SAVAŞCI'nın hazırladığı "Paternalizm gerçekten paternalist mi?" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 28.11.2013 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Doç.Dr. Gökhan Orhan

Prof.Dr. Rıza ARSLAN

Yard.Doç.Dr. Alptekin MOLLA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

18/12/2013

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma politika yapma sürecinde iktidarın ortaya koymuş olduğu söylemlerin ve bu söylemler etrafında şekillenen yasaların paternalist bir nitelikte olup olmadıklarını belirleme amacındadır. Ortaya konan yasaların paternalist bir nitelikte olup olmadıklarını belirleyebilmek için birçok insana dolaylı ya da dolaysız olarak etkide bulunan “emniyet kemeri ve kask uygulaması”, “sigara yasakları” ve “hava kirliliği” örnek olayları seçilmiştir.

İktidarın, yukarıda da adı geçen konularda belirli düzenlemeler yapmadan önce birtakım söylemler kullanarak kamuoyunun karşısına çıkmış olduğu görülmektedir. Fakat ortaya konan bu söylemler ile yapılan düzenlemeler sonucunda ortaya çıkan uygulamaların birbirleriyle pek de örtüşmediği görülmektedir. Örneğin bireylerin yaşamlarını sorunsuz bir şekilde devam ettirebilecek ortamı sağlamakla yükümlü olan devletin, halen “Trafik Kazalarını Önleme Program”ının olmaması, kişi başına düşen araç sayısı ve trafik kazası sayısı bakımından AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında yüksek can kaybı yüzdesine sahip olduğu görülmektedir.

“Sağlıklı nesil” veya “dumansız hava sahası” söylemini ön plana çıkararak ortaya konulan sigara yasaklarında da uygulama noktasında birtakım aksaklıkların yaşandığı gözlenmektedir; yasak olmasına rağmen kapalı alanlarda sigara içilmeye devam edilmesi devletin bu yasanın uygulanması bağlamında birtakım eksikliklerin olduğunu göstermektedir.

Hava kirliliği konusunda da ortada çok farklı bir durum bulunmamaktadır. Söylem-eylem uyumsuzluğunun yanı sıra devletin, Dilovası örneğinden de anlaşılacağı üzere, bu konuda sermayenin tarafında olmayı seçtiği açıkça görülmektedir. Diğer bir deyişle Dilovası’ndaki işletmelerin sırf istihdam sağladıkları için %65’inin ruhsatsız çalışmasına göz yumulmakta, ek olarak yeni Organize Sanayi Bölgeleri inşa edilmekte ve bölgedeki hava kirliliği görmezden gelinmektedir.

Türkiye’deki bu gelişmeler, AB ülkeleri ile kıyaslandığında, AB ülkelerinin Türkiye kadar söylem-eylem uyumsuzluğuna düşmedikleri görülmektedir. AB ülkelerinin, trafik kazalarını önleyebilmek ve sigara kullanımını azaltabilmek için birtakım programlar hazırladıkları görülmekte, hava kirliliğini önleyebilmek için birtakım antlaşmalar

yaptıkları ve yapılan bu antlaşmalardaki maddeleri yürürlüğe koydukları anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle AB ülkelerinin Türkiye'den en önemli farklılığı uygulama noktasında karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'deki söylemlerin paternalist bir nitelik taşıdığı görülürken, uygulamaların paternalist olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yoğun katkıları olan hocam Doç. Dr. Gökhan ORHAN'a, beni hiçbir konuda yalnız bırakmayarak sürekli destekleyen aileme, teknik desteklerinden dolayı Murat IŞILDAK'a ve son olarak hayat yoldaşım Cansu SAVAŞCI'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Yiğit SAVAŞCI

ÖZET

PATERNALİZM GERÇEKTEN PATERNALİST Mİ?:

SAVAŞCI, Yiğit

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gökhan ORHAN

2013, 91 Sayfa

Bu çalışma, Türkiye’de kendini baba konumunda gören iktidarın kanun yapma sürecinde dile getirmiş olduğu paternalist söylemleri, bu söylemler etrafında şekillenen yasaları ve bu yasaların uygulamalarını diğer ülke uygulamalarıyla karşılaştırılmalı olarak inceleme amacındadır. Bu bağlamda görgül yöntemlerden yararlanılarak iktidarın ortaya koymuş olduğu söylemler ve yasalar incelenecektir. Bu amaçla “emniyet kemeri ve kask uygulaması”, “sigara yasakları” ve “ hava kirliliği” örnek olayları seçilerek bu konularda alınan önlemlerin ne denli paternalist önlemler olduğu ortaya konacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde modern devletin ortaya çıkması sürecinde paternalizm düşüncesinin gelişimi düşünce tarihindeki önemli düşünörlere referansla tartışılacaktır. Takip eden bölümde emniyet kemeri ve kask uygulamasına değinilecek ve bunların kullanılmamasının meydana gelen trafik kazalarındaki ölü ve yaralı sayısını arttırdığı ortaya konacaktır. Türkiye’de 2011 yılında meydana gelen 1.200.000 trafik kazasında 3835 kişinin yaşamını yitirdiği, 238.000 kişinin ise yaralandığı bilinmektedir. Bu doğrultuda bireylerinin yaşam hakkının savunucusu olan devletin önlem alma gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de halen “Trafik Kazalarını Önleme Program”ının yürürlüğe konmaması devletin ne denli paternalist olduğunu gözler önüne sermektedir.

Emniyet kemeri ve kask uygulamasının ardından yılda yaklaşık 5 milyon kişinin yaşamını yitirmesine neden olan sigara tüketiminin kontrol altına alınmasını

amaçlayan, sigara yasağı uygulamasına değinilecektir. Dünya genelinde her gün 15 milyar adet sigara satışının yapılması, tütün kullanımını karşımıza önlem alınması gereken bir diğer sorun olarak çıkmaktadır. Dünya genelindeki uygulamalara bakıldığında alınan ciddi önlemlerle birlikte sigara satışı ve sigaraya bağlı hastalıkların sayısının her geçen gün azaldığı görülürken, Türkiye’de yeterince denetlemenin yapılmaması sonucunda kapalı alanlarda sigara içilmeye devam edildiği görülmektedir. Buna ek olarak “zam yaparsak insanlar içmekten vazgeçer” düşüncesinin sonucu olarak kaçak sigara kullanımındaki artış dikkatlerden kaçmamaktadır.

Beşinci bölümde önlem alınmadığı takdirde bütün canlı yaşamını sona erdirebilecek bir tehlike olarak karşımızda duran hava kirliliği ile ilgili bölüm yer alacaktır. Dünya genelindeki hava kirliliğini önlemeye yönelik yapılan antlaşmaların birçoğunda Türkiye’nin herhangi bir sorumluluğunun olmadığı görülmektedir. Ayrıca Dilovası bölgesinde yaşayan insanların kansere yakalanma sayısının her geçen gün arttığı, yeni doğum yapmış annelerin sütünde ağır metallerle rastlanıldığı gözlenmekteyken, bölgede yer alan işletmelerin birçoğunun ruhsatının olmadığı belirlenmişken halen organize sanayi bölgesi inşaatlarının devam etmesi devletin ne denli paternalist olduğunu gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma Türkiye’de kendini baba konumunda gören iktidarın kamu politikalarının belirlenmesi sürecinde kullandığı paternalist söylemlerin uygulamaya geçmediğini göstermiş ve söylemlerle eylemler arasındaki uyumsuzluğu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: “Paternalizm”, “Emniyet kemeri ve kask uygulaması”, “Sigara yasakları”, “Hava kirliliği”.

ABSTRACT

PATERNALISM IS REALLY PATERNALISTIC?

SAVAŞCI, Yiğit

Master Program, Department of Political Science and Public Administration

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Gökhan ORHAN

2013, 91 Pages

This study aims to discuss paternalist discourses of “father state” and their reflections on public policy in Turkey from a comparative perspective. In this context, governmental discourses and regulations on seat belts, crash helmets, smoking ban and air pollution’ issues will be analysed with reference to their paternalist tendencies and policy implications through use of empirical methods.

In the first chapter the rise of paternalism will be analysed with reference to emergence and changing nature of modern state. In the following chapter, practices of seat belts and crash helmets, which have a potential to save lives, will be analysed. In 2011, 3835 people were killed and 238 000 people were injured in 1200000 traffic accidents in Turkey. In this respect, inevitability of taking preventive measures comes into prominence. ‘Preventive Programme of Traffic Accidents’ has not still been put into action, and this reflects how paternalist the state is in Turkey.

The fourth chapter will focus on tobacco consumption, which causes 5 million deaths each year, and measures to curb it. Each day, fifteen billion cigarettes has been sold globally and this is a serious problem that demands urgent precautionary measures, too. Although there is an improvement concerning the number of smoking-related diseases and tobacco sales worldwide thanks to strict measures, Turkey’s problems with tobacco consumption and indoor smoking problem continues due to relaxed controls. Furthermore, the assumption of ‘higher tobacco

prices may deter people from smoking' has no overall effect on smoking and even stimulates tobacco smuggling in Turkey.

The fifth chapter will discuss air pollution problems, which constitute a major health problem and environmental hazard. Turkey has not been a party to most international environmental regimes concerning mitigation of air pollution problems. Furthermore, Turkish government's attitude in Dilovası, where people have much more risk of getting cancer and most of the polluting factories have even no legal licenses. Polluting industries continue their business as usual and government permitted building more industrial plants in the industrial zone.

In conclusion, this study demonstrates that paternalist discourses of governments do not translated into public policies and there is a certain mismatch between paternalist discourses of the government and implementation process.

Key words; "Paternalism", "Seat belt and helmet", "Smoking ban", "Air pollution".

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. PATERNALİZM NEDİR? MODERN DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI VE PATERNALİZM	9
3. KAMU POLİTİKALARINI ŞEKİLLENDİREN BİR DÜŞÜNCE OLARAK PATERNALİZM VE UYGULAMALARI	22
3.1. Kask Uygulaması.....	23
3.2. Emniyet Kemer Uygulaması.....	25
3.3. Bir Trafik Güvenliği Projesi; KİTĞİ	29
3.4. Avrupa Ülkelerindeki Durum	31
4. PATERNALİST BİR UYGULAMA OLARAK TÜRKİYE'DEKİ SİGARA YASAKLARI VE DÜNYADAKİ UYGULAMALARI.....	35
4.1. Tütün/Sigara Kullanımının Farklı Boyutları.....	37
4.1.1. Ekonomik Boyut.....	37
4.1.2. Sağlık Boyutu	39
4.2. Sigara Kullanımını Azaltmaya Yönelik Alınan Önlemler	40
4.3. Sigara Yasağı Uygulamasında Türkiye'deki Hâkim Söylemler	46
4.4. Dünyada Sigara Yasağı İle İlgili Düzenlemeler	50
4.5. Tütün Kontrolü Politikaları Ve Siyasal Kararlılık	55
5. HAVA KİRLİLİĞİ KAYNAKLI DİĞER SORUNLARA VERİLEN TEPKİLER; PATERNALİST ÖNERMELERDEN YOLA ÇIKAN POLİTİKALARIN BÜTÜNSEL DEĞERLENDİRİLMESİ	59
5.1. Hava Kirliliğinin Nedenleri.....	61
5.2. Hava Kirliticilerinin İnsan Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri	62
5.3. Hava Kirliliği Konusunda Dünyada ve Türkiyedeki Yasal Düzenlemeler....	65
5.3.1. Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi	65
5.3.2. Montreal Protokolü	66

5.3.3.	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	67
5.3.4.	Kyoto Protokolü	68
5.3.5.	Yönetmelikler.....	70
5.3.6.	Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği	70
5.3.7.	Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği.....	71
5.3.8.	Benzin Ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği	72
5.3.9.	Egzoz Gazı Salım Kontrolü Yönetmeliği	72
5.3.10.	Hava Kalitesi Değerlendirme Ve Yönetimi Yönetmeliği.....	73
5.4.	Türkiye’de Hava Kirliliğinin Arttığı Dönem, Dilovası Gerçeği ve Devam Eden Sorunlar	74
6.	SONUÇ	81
7.	KAYNAKÇA.....	87

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1:	Yıllar Bazında Trafik Kazaları	26
Tablo 2:	Ülkeler Bazında Trafik Kazaları	32
Tablo 3:	Ülkelere Göre Sigara Tüketimi.....	36

1. GİRİŞ

“Yaşam tarzımıza karışılmasın diyorlar, acaba bu iktidar kimin yaşam tarzına karıştı?” (NTVMSNBC, 2013).

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, İstanbul Gezi Parkı eylemlerinin devam ettiği sırada yaptığı bir konuşmada kullanmış olduğu bu cümle, içerisinde birçok anlam barındırmaktadır. Başbakan, iktidarları döneminde toplumu özgürleştirecek bir takım uygulamaları yürürlüğe koyduklarını vurgularken, toplumun bir kesimi ise yürürlüğe konan bazı uygulamalardan rahatsız olduklarını dile getirmektedir. Toplumun, ortaya konan uygulamalardan rahatsız olan kesimi özgürlüklerinin kısıtlandığından ve ayrıştırıldıklarından bahsederken, Başbakan kimseyi ötekileştirmediklerinden, dahası bireylerin çıkarlarını ön plana koyduklarından dem vurmaktadır.

Bireyler belirli, kuralları olan, yönetenlerin ve yönetilenlerin olduğu, toplumsal faktörlerin hayatı belirlediği bir toplum içine doğarlar. Bireylerin böylesi bir toplumda yaşamaları, beraberinde yönetim olgusunu da getirmektedir. Bir toplum içinde yöneten ve yönetilenlerin olması da iktidar ve iktidarın uygulamaları alanını beraberinde getirmektedir. İnsanoğlunun varoluş sürecinden itibaren her döneminde yönetici güç olarak bir iktidar olgusunun var olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde ise iktidar kavramının, devlet kavramıyla bağdaştırıldığı görülmektedir. Çünkü devlet, otorite sahibi iktidar olarak tanımlanmaktadır (Şengül, 2012:41-55). Otorite sahibi iktidar olarak tanımlanan devletin niteliğinin ve var oluş sebeplerinin neler olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Oakeshott'a göre devlet, kişilerin bağımsız iradeleri sonucu oluşturulan, temel işlevi bireylerin özgürce davranmalarını olanaklı kılacak ortamın sağlanması ve sürdürülmesi olan yapay bir varlıktır (Yalman, 2012: 69-87). Oakeshott'un tanımından anlaşılacağı üzere devlet, egemenliği altında bulunan topraklardaki insanları yönetmekle ve yönettiği insanların barış ve huzur ortamı içerisinde yaşamlarını devam ettirebilmesini sağlamakla yükümlüdür. Söz konusu yönetimler huzur ve barış ortamını sağlayabilme işlevlerini yerine getirebilmek için güç kullanırlar. Meşru güç kullanma yetkisine sahip olan devletler egemenlikleri altındaki coğrafyalarda karar verme ve uygulama hakkını da elinde bulundurmaktadır. Bir başka ifadeyle devletin varlık nedeni, bireylerinin refah ve mutluluğunu sağlama,

barış içinde yaşamlarını devam ettirebilecek ortamı sağlamaktır. İnsanların huzur ve barış içerisinde yaşayacakları ortamı sağlayabilmek için bir iktidar mekanizması ve iktidar mekanizmasının ortaya koyduğu belirli yasaların olması ve bu yasalara uyulması gerekmektedir.

İktidar ise en yalın haliyle yönetici grup olarak tanımlanabilir; fakat bu tanım iktidarın ne olduğunu açıklamakta yetersiz kalır. Bu bağlamda birçok düşünürün farklı iktidar tanımlamalarının bulunduğu görülmektedir. Örneğin Riley'e göre iktidar, "*toplumun kendi adına karar verme yetkisiyle donattığı, meşru ilkeler ile meşru güç kullanma hakkını devrettiği ve bu ilkeler ile toplumsal düzeni kontrol altında tuttuğu bir araç*" olarak tanımlanır (Şengül, 2012: 41-55). Bertrand Russell'in ise iktidarı "*enerji fizik için ne anlama geliyorsa; iktidar da sosyal bilimler için o anlama gelmektedir*" şeklinde tanımladığı görülmektedir (Şengül, 2012: 41-55). Bu tanımlamalar bize, iktidar ve devletin farklı olgular olmakla birlikte birbirlerinden bağımsız olarak düşünölemeyeceklerini göstermektedir. Dahası bu tanımlamalar iktidarın yönetimsel bir yanının olduğunu da göstermektedir. İktidarın bu yönetimsel boyutu ele alındığında güç, tahakküm, yetki, hegemonya, baskı, zorlama, manipölasyon gibi kavramlara değinmek gerekmektedir. Her ne kadar bu kavramlar birbirlerinden farklı içeriklere sahip gibi görünse de birbirleriyle etkileşim içindedir. Ayrıca iktidarın uygulamaları farklı oyuncular tarafından muhtelif şekillerde algılanabilir. Örneğin iktidarda olan ya da iktidarın uygulamalarından faydalanan/memnün olan bir grup için iktidar ve iktidarın uygulamaları iyi ve yerinde olarak nitelendirilebilirken, iktidarda olmayan ya da iktidarın uygulamalarından zarar gören bir grup için, iktidarın uygulamaları olumsuz olarak nitelendirilebilir.

İktidar, en genel anlamıyla bir grubun veya sınıfın diğere grup ve sınıflar üzerinde hâkimiyetini sağlama aracı olarak tanımlanabilir. Diğere bir deyişle iktidar, belli bir grup için "*Güç*"ü simgelerken belli bir grup için de baskı ve sınırlayıcılığı; belli bir grubun diğere üzerindeki tahakkümünü temsil eder. İktidar, kendi gücünü sağlama için bir takım uygulamalarda bulunmakta, bu uygulamalarla belirli yaşam standartları belirlemekte, bireyleri belirlemiş olduğu standartlar doğrultusunda yaşamaya zorlamakta ve bu şekilde de toplumun dönüştürülmesinde başat bir rol almaktadır.

Toplumun dönüştürüldüğü bu süreç içerisinde iktidar, tahakküm gücünü kullanmakta ve insanların ayrışmasına yol açmaktadır. İktidar bu ayrışma sonucunda bir "*diğere*" yaratmakta ve kendi yaratmış olduğu "*diğere*" üzerinde tahakküm ve denetim yapabilen bir otorite konumuna ulaşmaktadır. Bir başka deyişle iktidar, toplumu

kendi istediği forma dönüştürme sürecinde birtakım kurallarla insanların yaşamlarına müdahale ederek nasıl yaşamaları gerektiğini belirlemekte ve belirlenen şekilde yaşamayan insanlara karşı gücünü ve otoritesini kullanmaktadır. Güç ve otorite kavramları iktidarın hemen hemen bütün farklı tanımlarının temel ögesi durumundadır.

Önceki paragraflarda belirtilen Riley'in tanımından hareketle iktidarın temel görevi, "*toplumsal düzeni sağlama*" olarak belirtilir. İktidar, söz konusu toplumsal düzeni sağlamak adına güç ve otoritesini kullanır. Mardin'in de belirttiği gibi, eğer otoriteden bahsedilecekse, bu otoritenin sahibi devlettir (Mardin, 2011: 23). Bu durumda da toplumsal düzenin nasıl tesis edileceği ya da toplumun nasıl yönetileceği gibi sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sorulara cevaben toplumsal düzenin çıkarılan ve uygulanan belli yasalara göre sağlanacağı ve toplumun, bireylerinin temel haklarının korunması adına yönetileceği görüşü ön plana çıkar.

Bu çerçevede devletin vatandaşlarının iyiliği için düzenlemeler yapması düşüncesi paternalizm tanımında karşılığını bulmaktadır. Bu çalışmanın odak noktası olan paternalizmin birçok farklı kaynaktaki tanımlarından hareketle genel bir tanım oluşturulmaya çalışılırsa, bireylerini baba şefkati ile koruyan bir devlet anlayışı ya da halkın iyiliğini halktan daha çok düşündüğünü göstermesi olarak belirtilebilir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse paternalizm, "*devlet baba*" görüşüne karşılık gelmektedir. Buna göre "*devlet baba*" toplum için amaçları, sınırları belirlemektedir (Heper, 2006: 23).

Karpat'ın da belirttiği gibi, Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğundan kalma güçlü bir devlet geleneği bulunmaktadır (Karpat, 2012:67). Bu devlet geleneğinin merkez-çevre ilişkisi içerisinde şekillendiği görülmektedir. Merkezin görevi, her bir zümreye hak ettiğinden ne daha az ne de daha fazla imkan sağlayarak düzeni, mevcut haliyle korumaktır (Heper, 2006: 55). Söz konusu devlet geleneğinin temeli olarak düşünülen Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısına bakarsak, özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru devletin, çevrenin gündelik yaşamında varlığını daha çok hissettirdiği anlaşılmakta ve koruyuculuk/koruma ve korunan ilişkisinin ön plana çıktığı görülmektedir (Mardin, 2011: 49). Örneğin 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak'ın, kendi hegemonyasını korumak isteyen merkezle yerel düzeyde sınırlı konularda ayrıcalıklarını devam ettirmek isteyen çevre arasında imzalanan bir belge olarak karşımıza çıktığı görülmekte, 1839 yılında Tanzimat fermanının yayımlanmasıyla merkezin çevreyi daha etkin biçimde kontrol etme çabası içerisine girdiği anlaşılmakta, 1858 Arazi kanunu ve 1864 İller kanunu ile de merkezin çevre

üzerinde denetim ve kontrolünü arttırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Heper, 2011: 76-81).

Osmanlı İmparatorluğundan miras alınan güçlü devlet geleneği bağlamında Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluş yıllarını değerlendirmek gerekirse, “*güçlü devlet-zayıf çevre*” durumuyla karşı karşıya kalındığı anlaşılmaktadır. Buna göre devlet seçkinlerinin toplumsal bütünleşme yaratabilmek uğruna çevreye karşı hoşgörüsüz davrandığı, çoğunlukla çevreyi kontrol altında tutma çabası içerisinde oldukları anlaşılmaktadır (Heper, 2011: 165).

Günümüz Türkiye’sinde “*Devlet baba*” ilkesinden hareketle iktidarın, toplumu dönüştürmesi süreciyle karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Burada altının çizilmesi gereken husus ise bu dönüştürme sürecinde kullanılan söylemlerin paternalist nitelikte olduğudur. Bu doğrultuda paternalist devlet’in, kullandığı muhtelif söylemler aracılığıyla halkın iyiliğini halktan daha çok düşündüğünü vurgulayarak istediği yapıya ulaşmanın yollarını aradığı görülmektedir.

Ancak bu halkın iyiliğini düşünme perspektifi beraberinde önemli tartışmaları da getirmiştir. Bir grup düşünür toplumun, bireylerin haklarının korunması adına yönetildiği düşüncesini benimserken; diğer bir grup ise bireylerin haklarının korunması durumu ön plana çıkarılarak iktidarın, toplumu istenilen forma sokma ya da disipline etme amacında olduğu görüşünü benimsemektedir. Örneğin Marx, maddi güce sahip olan sınıfın, kendi ilgi ve çıkarlarını genelin ilgi ve çıkarıymış gibi göstermeye çalıştığını belirterek, güçlü olan sınıfın diğer sınıfları yönlendirmesinden bahseder. Dahası devletin bu konuda güçlü olana yardımcı olduğunu vurgular (Cevizci, 2002: 690). Benzer bir şekilde Gramsci, egemen sınıfın, kendi dünya görüşünü “*genel*”in görüşüymüş gibi yayma düşüncesinden hareket ettiğini belirtir (Yetiş, 2012: 87-99). Bu akıl yürütmeler genel olarak devletin ya da iktidarın, baskıcı yönlerini ön plana çıkarmalarından ve bireyleri etki altına almaya çalışmasından bahseder.

Foucault ise iktidarı elinde tutanlar ile yönetilenler arasında negatif bir ilişkinin varlığından bahseder. Bu düşünceye göre iktidar, her yerde yeniden üremektedir ve toplum içinde bir ilişkiler zinciri kurmaktadır; bireyler de bu iktidarın taşıyıcısı konumunda olmaktadır (Şengül, 2012: 41-55). Bu düşünceye ek olarak Foucault, “*disiplin fenomeni*”, “*norm etrafında örgütlenme*” ve “*toplum bedeni*” gibi kavramları ön plana çıkararak iktidarı, devlet aygıtlarının bireyler üzerine uyguladığı ilişkiler olarak tanımlar (Foucault, 2012:161). Foucault, bu kavramlarla büyük oranda devletin

insanları tektipleştirdiğini dile getirmeye çalışır. Ayrıca iktidarın bedene hakim olmaya çalışarak bireyleri disipline etme ve kendine göre normalleştirme işlevinden de bahseder (Foucault, 2012:39). Diğer bir deyişle ifade edersek Foucault'ya göre devlet ya da iktidar kendilerine göre bir "normal durum"u tanımlamakta ve bu normal durumunun dışında kalanları ötekileştirmektedir.

Türkiye'deki iktidarın toplumu dönüştürme sürecini incelersek kullanılan "gelecek nesilleri sağlıklı yetiştirme", "kafası kıyak nesil yetiştirmek istemiyoruz", "tıksırincaya kadar içenler", "her içen alkoliktir", "beyaz ekmek zararlıdır", "3 çocuk yapın", "kürtaj cinayettir", "eşcinsellik hastalıktır" söylemleri iktidarın beden üzerinde karar verme çabasını gösteren örnek söylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Göker'in de belirttiği gibi bu söylemler "aile değerini korumak" ilkesinden hareket ediyor gibi görünmektedir (Göker, 2011: 1). Fakat uygulamaya bakıldığı zaman bu söylemlerin arka planında toplumu ve kamusal alanı yeniden şekillendirebilme düşüncesinin olduğu anlaşılmaktadır. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfının 2010 tarihinde düzenlediği "Din, Gelenek ve Modernite Bağlamında Bir Değer Olarak Aile" başlıklı etkinlikte ailenin korunmasında en büyük rolün dini motivasyonlar olduğu ve bu bağlamda din temelli nikâhın meşru sayılması gerektiği belirtilmekte buna ek olarak neslin korunması söylemiyle boşanmayı azaltacak tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmakta ve kürtajı önleyen politikaların desteklenmesi gerekliliğinin yanı sıra eşcinselliğin de toplumu tehdit eden bir hastalık olduğuna işaret edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Göker, 2010: 1).

Bu düşüncelerden de anlaşıldığı üzere, iktidar toplumu kontrol altında tutup, kendi istediği forma dönüştürebilmek için bazı söylemler ortaya koymaktadır. İlk olarak ortaya konan bu söylemlerin akla aykırı olmadığı temellendirilmesi yayılmakta, ardından bu söylemler üzerinden birtakım yasalar ortaya konmaktadır. Ortaya konan bu yasalar sayesinde iktidarın, hem özel hem de kamusal alanı yeniden düzenlediği, toplumu kendi istediği yapıya ulaştırma çabası içerisine girdiği görülmektedir.

Yeğenoğlu ise toplumun dönüştürülmesi sürecini şöyle belirtmektedir; "*bedenleri ve zihinleri yeniden kurmayı hedefleyen iktidar biçimini, bireylerin günlük faaliyetlerine hayat veren bir dizi gündelik yaşam pratiğinin yaygınlaşması ve genelleşmesi hali olarak düşünebiliriz. İktidarın doğru kabul ettiği etik değer ve normları, yaşam biçimlerini 'kabul edilebilir' konumuna yerleştirdiği ve dolayısıyla kamusal alanı yeniden düzenlediği görülmektedir. Bu düzenleme sürecinde iktidar, toplumun kılcal damarlarına nüfuz ederek, kurumsal fiziksel ve idari mekanizmalar aracılığıyla*

kurulan geniş bir ağda bizzat bedeninin ve düşüncelerin üzerinde uygulanması sayesinde belli bir tür öznellik üretmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda iktidarın doğrudan bir baskı kurmadığı fakat söylemsel olarak baskı kurduğu görülmektedir. İktidarın yeni bir toplum oluşturmadaki hedefini ise kendi iktidarını sağlamlaştırabilmek olarak belirtebiliriz.” (Yeğenoğlu, 2003: 2)

Bu noktada devletin, bireylerinin iyiliğini düşündüğünü birtakım söylemlerle dile getirmesi, paternalizm’in toplumun dönüştürülmesi sürecinde bir araç olarak kullanıldığı fikrini ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle devlet, “*vatandaşlarımı koruyorum*” söylemini ön plana çıkararak birtakım düzenlemeler yapmakta, bu düzenlemelerle birlikte toplumu dönüştürmeye çalışmakta ve dönüştürme sürecinde de paternalizm’i araç olarak kullanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de “*devlet baba*” mirasını devam ettiren iktidarların bireylerini gerçek anlamda koruma ilkesinden hareket edip etmediğini ve iktidarın gerçekten paternalist olup olmadığını ortaya koymak olacaktır. Bu noktada görgül yöntemler ön plana çıkarılarak iktidarın ön plana çıkardığı söylemler ve bu söylemler etrafında şekillenen uygulamaların gerçekten bireyleri koruyup korumadığı konusu tartışmaya açılacak ve özellikle AB ülkeleri ile karşılaştırmalar yapılacaktır. İktidarın gerçekten paternalist uygulamalar ortaya koyup koymadığını anlayabileceğimiz birçok konu bulunmaktadır. Fakat bu çalışmada emniyet kemeri ve kask uygulaması, sigara yasakları ve hava kirliliği konusu ele alınacaktır. Çünkü bu konular dünya genelindeki bütün insanları ilgilendiren ve bireylerinin yaşam haklarının savunucusu olan devletlerin bir an önce çözüm bulması gereken konuların başında gelmektedir.

Toplumu dönüştürme sürecinde ortaya konan bütün söylemlerin sembolik boyutlarının olduğu da unutulmamalıdır. Bu söylemlerle birlikte halkın ilgisinin gündelik konulara çekilmesi, bu söylemlerin var olan diğer problemlere dikkatleri çekmeden, gündem değiştirmenin aracı görevini üstlenebileceği görülmektedir. Ayrıca söylemleri belirlenen politikaların özgün politikalar olmadığı ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere politika yakınsaması sonucu ortaya koyduğu politikalar olduğu da görülmektedir.

Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise devletin “*söylem-eylem uyumsuzluğu*” yaratmasıdır. Bu çözümsüzlük durumu bedenlerin ve daha genel anlamda zihinlerin işgal edildiğini düşündürmekte ve istenilen toplum ve düşünce yapısının oluşturulma basamağı olarak karşımıza yine paternalizmi çıkarmaktadır. Bu tanımlamalardan

hareketle söylemsel olarak bakıldığında paternalizmin bireylerini koruyan devletin, ana söylemi olduğu düşünülürken; aynı zamanda bireylerini biçimlendirmeye, istediği forma sokmaya çalışan devletin kullandığı söylem olarak da karşımıza çıkabildiği görülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde modern devletin nasıl ve ne için ortaya çıktığı sorusu tartışmaya açılacak ve ardından paternalizm hakkında bilgiler verilecektir. İlerleyen bölümde ise kamu politikalarını şekillendiren bir düşünce olarak paternalizmin Türkiye'deki örnek uygulamaların belirtilmesi hedeflenmekte ve bu bağlamda söylemsel olarak "*neden emniyet kemeri ve kask kullanmalıyız?*" sorularına hem Türkiye'den hem de dünyadan özellikle de AB ülkelerindeki durumdan örnekler sunarak yanıt aramaya çalışılacaktır. Ek olarak paternalizmin en iyi örneklerinden biri olan trafik kazalarını önlemeye yönelik çalışmaların neler olduğu belirtilecek ve bu konuda meclis araştırma komisyonu raporları incelenecek, Türkiye ve AB ülkeleri karşılaştırılması yapılarak, Türkiye'nin çözüm üretecek bir stratejisinin olup olmadığı tartışmaya açılacaktır.

İlerleyen bölümde ise "*sağlıklı nesiller yetiştirme*" söylemiyle uygulamaya konulan bir diğer paternalist uygulama olarak "*sigara yasağı*" uygulamasına değinecektir. Öncelikle dünyada yılda 5 milyon insanın dolaylı ya da dolaysız olarak sigaraya bağlı nedenlerden dolayı yaşamını yitirmesi, 1,3 milyar kişinin halen sigara kullanıyor olması ve her gün 80 ila 100 bin çocuğun sigaraya başlaması gerçeklerine ve yine her gün 15 milyar adete ulaşan sigara satış ve tüketim rakamlarına dikkatler çekilmeye çalışılacaktır. Yine bu bölümde sigara ve tütün kullanımının hem sağlık hem de ekonomik boyutu değerlendirilmeye çalışılacak ardından sigara ve tütün kullanımının ne denli tehlikeli sağlık problemlerine yol açabileceği belirtilecektir. Bu duruma ek olarak Türkiye'de sigara ve tütün kullanımını azaltmaya yönelik çıkarılan yasaların tarihsel gelişimine bakılacak ve sigara yasağıyla ilgili dünyadaki düzenlemelerden bahsedilecektir.

İlerleyen bölümde ise insan sağlığını sigara dumanından daha da fazla etkileyen, "*yaşanabilir bir dünya ve solunabilir temiz hava*" söyleminden hareketle ortaya konulan, çok ciddi bir durum olmasına rağmen üstü kapatılan ya da kapatılmaya çalışılan hava kirliliği konusuna değinilecektir. Öncelikli olarak "*hava kirliliğinin ve hava kirliliğinin kaynaklarının neler olduğu belirtilecek ardından hava kirliliğinden dolayı ortaya çıkabilecek sağlık problemleri belirtilerek, hava kirliliğini önlemek ve daha sağlıklı, yaşanabilir bir atmosfer için neler yapılabileceği*" konusuna değinilecektir.

Son olarak da bu çalışmanın temel karakteristiğini oluşturan paternalist uygulamaların niteliği, paternalist uygulamaların ortaya konmasından önceki söylemlere uygun eylemlerin yapılıp yapılmadığı ve paternalist söylemlerle uygulamaların tutarlılık durumları gözler önüne serilmeye çalışacaktır. Son olarak çalışmanın bütünsel bir değerlendirmesi yapılarak, ortaya konulan uygulama ve söylemlerin, itaatkâr bedenler yaratma düşüncesinden hareketle oluşturulmaya çalışılan bir biat kültürünün parçası olup olmadıkları ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru bir politika transferi sürecinin sonucu olup olmadıkları sonucuna bağlanacaktır.

2. PATERNALİZM NEDİR? MODERN DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI VE PATERNALİZM

İnsanlar var olan bir kültürün, bir toplumun, bir kurallar yığınının içine doğarlar. Bu toplumda gelişirler, büyürler ve yaşama veda ederler. İçine doğdukları toplumun kültürünü, düşünce kalıplarını benimseyerek hayata bakış açılarını belirler ve toplumun kültürünü, düşünce kalıplarını geliştirmeye çalışırlar. Tabii ki insan bu gelişme-geliştirme sürecinde tek başına değildir, içine doğduğu toplumun bireyleriyle sürekli etkileşim ve iletişim halinde olmak zorundadır. Diğer bir ifadeyle insan doğuştan sosyal bir varlıktır. Sosyal varlık olması sebebiyle de kendisi dışındaki diğer insanlarla sürekli etkileşim ve iletişim halindedir.

Toplumda yaşayan bireylerin sayısının artması ile bir arada yaşayan insanların idare edilmesi anlamında “*yönetim sorunu*” doğru orantılı olarak ilerler. Toplumda yaşayan birey sayısı arttıkça birlikte yaşamanın getirdiği zorluklar gün yüzüne çıkmaktadır. Çıkarlarını gözeten ve birlikte yaşamak zorunda olan insanlar arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları en aza seviyeye indirgeyebilmek için bir idare gücü gerekmektedir. Çünkü insanlar bir arada yaşamaya başladıkları anda ‘iktidar’ ve ‘güç’ kavramları da ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda iktidarda olan güçlüler diğerlerini yönetmeye, yönlendirmeye, belirli formlara sokmaya çalışırlar. Foucault’ya göre iktidar olan gruplar toplumun gerçekliğini, düşünce kalıplarını üretmekte ve beden içinde mesafe kaydetmektedir. Dahası iktidar, belirli söylemler kullanarak, toplumu istenilen forma dönüştürme çabası içerisine girmekte ve bu çabanın sonucunda toplumsal yaşamın pratiklerini kendi koymuş olduğu “*normal*” kriterine göre belirlemeye çalışmaktadır (Foucault, 2012: 39).

İktidar, bir toplumun düşünce kalıplarından tutun da, insanların bakış açılarına kadar her şeyi belirlemeye, bireylerinin hayatlarına dolaylı ya da dolaysız olarak müdahale girişiminde bulunma hakkını kendinde görmeye başlar. Sözü ettiğimiz “*idare etme gücü*”, “*devlet*”in var oluş nedeni olarak gösterilebilir. Bu durumda Paternalizm’in “*ne olduğunu?*”, “*nerelerden beslendiğini?*” ve idare gücü olarak adlandırdığımız otorite ya da devletin var oluş kaynağının nerelere dayandığının belirtilmesi gerekmektedir. Bu soruların yanıtlarının verilebilmesi için Modern devletin kuruluş aşamasına kadar

kısaca, sırasıyla Ortaçağ, Rönesans ve Modernite dönemlerinden bahsedilmesi faydalı görünmektedir.

Düşünce tarihinde Ortaçağ, 1. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında kalan tarihsel dönem olarak kabul edilir (Cevizci, 2002: 779). Ortaçağ, insan eyleminin amacının Tanrı'nın emirlerine uyup uymaması ile belirlendiği bir düşünce yapısının hâkim olduğu dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemin, insanların "din" baskısıyla hareket ettirildiği, tam anlamıyla özgür eylemlerini yerine getiremediği, rasyonelliğini gerçekleştirmediği bir döneme karşılık geldiği görülmektedir. Çalışmanın giriş kısmında, çeşitli söylemler etrafında itaatkâr, sorgulamayan ve biat eden bedenler yaratma düşüncesinden hareket edildiği belirtilmekteydi. Bu duruma düşünce tarihinde gösterilebilecek en iyi örneklerden biri Ortaçağ dönemidir. Bu dönemde herhangi bir edimde bulunan insanın, deyim yerindeyse Tanrı'nın buyruklarıyla karşı karşıya kaldığı ve hâkim düşünce kalıplarından farklı bir düşünce yapısıyla eylemlerini gerçekleştirebilme imkânını bulamadığı anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Ortaçağ'da insanın, kapalı bir kutu içine hapsedilmiş olduğu, bireyselliğini gerçekleştiremeyen bir konuma indirildiği söylenebilir. Oysaki Ortaçağ ile Modernite arasında bir köprü görevi gören Rönesans'ın insanın hapsedilmiş olduğu kutudan kurtulmasının ve bireyselliğini gerçekleştirmesinin yollarını gözler önüne serdiği görülmektedir. Rönesans 14. ve 16. yüzyıllar arasına karşılık gelen, Ortaçağ'dan Modernite'ye geçişe aracılık eden entelektüel ve kültürel bir dönemdir (Cevizci, 2002: 891). Rönesans insanının, kendini her türlü bağılıktan kurtararak sistemler çokluğu oluşturmaya çalıştığı ve hem evrene hem de insana ilişkin bütün sorunları ele almaya çalıştığı görülür. Bu noktada Rönesans, insanın dini otoriteden bağımsızlaştığı, bireyselliğini keşfettiği bir dönem olarak karşımıza çıkar (Gökberk, 1999: 166). Genel olarak Rönesans, insanın ve doğanın dekor olmaktan çıktığı, düşüncenin Ortaçağ kalıplarının dışına çıktığı, insanın kişiliğini ve benliğini arayan birey konumuna yükseldiği ve dini baskıdan kurtularak rasyonelliğini gerçekleştirmeye başladığı, çeşitliliğin ön planda olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modernite'nin ise, kökenleri 15. yy'a kadar inen, genel olarak Batı'da 19.yy'da ortaya çıkan, Ortaçağ'ın teolojik öğretilerinin yerine kentleşme ve endüstrileşmenin ön planda olduğu, geleneksel otoritenin çöküşü ve liberal düşüncelerin yükselişinin sonucunda ortaya çıkan toplumsal ve politik koşullar olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Cevizci'nin de belirttiği gibi Modernite'nin ne olduğunu kavrayabilmek için onu önceleyen dönemlerle karşılaştırmak gereklidir. Ortaçağ

bahsettiğimiz üzere, dogma ve kilisenin düşüncelerinin ön planda olduğu, tümüyle teolojinin hüküm sürdüğü, doğanın hiçbir şekilde araştırma konusu yapılmadığı, Tanrı merkezli anlayışın ağır bastığı, insanların baskı altında tutulduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağ'a karşıt bir pozisyonda bulunan Modernite'nin ise, baskıdan kurtulan insan aklının ön plana çıktığı, Ortaçağın Tanrı merkezli anlayışına karşılık olarak insan merkezli anlayışın ön planda olduğu, gelişen pozitif bilimlerin de etkisiyle doğa ve insanın çok önemli bir konuma yükseldiği, mekanik bir doğa anlayışı üzerine kurulu bir dönem olarak karşımıza çıkar (Cevizci, 2002: 719).

Modernite'nin aynı zamanda Aydınlanma ile de ilişkilendirildiği görülmektedir. Aydınlanma'nın, Avrupa'da 17. yy'ın ikinci yarısıyla 19.yy'ın ilk çeyreğini kapsayan ve akli, insan yaşamındaki mutlak yönetici ve yol gösterici yapan, Hobbes ve Locke gibi filozoflarla İngiltere'de başlayan kültürel döneme karşılık geldiği görülür (Cevizci, 2002: 111). Aydınlanma, Kant'ın da belirttiği gibi insanın kendi düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulma olarak da tanımlanabilir. Burada Kant'ın kastettiği ergin olamama durumu, insanın kendi aklını başka birinin kılavuzluğuna başvurmadan kullanamaması -tıpkı Ortaçağ'da olduğu gibi- olarak nitelendirilebilir. Diğer bir deyişle kendi aklını kullanabilme ya da kendi eylemini gerçekleştirebilme Aydınlanmanın en temel argümanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylesi bir durumda birey, birey olmasının gerekliliklerini yerine getirebilecek, dayatılan düşünce kalıplarından farklı düşünme yöntemleri geliştirebilecektir. Bu durumda da Aydınlanma ve dolayısıyla Modernite, kilisenin öğretilerinden tamamıyla kopuş olarak değerlendirilir. Torun'un deyimiyle Aydınlanma, İngiltere'de 1688 devrimiyle başlayıp 1789 Fransız devrimiyle zirveye ulaşan, mutlak bir akılcılığı benimseyen ve gelenek ya da dinin yerine, aklın insan için tek rehber olduğuna inanılan, ilkelikten uygarlığa geçişi temsil eden entelektüel bir hareket olarak algılanmaktadır (Torun, 2011: 133-134).

Önceki paragraflarda bir arada yaşamaya başlayan insanların birbirleriyle etkileşim ve iletişim halinde olma zorunluluğuna vurgu yapılmıştı. Bu doğrultuda sosyal bir varlık olarak insanın, diğer insanlarla bir arada yaşamaya başlamasının beraberinde bazı sorunları meydana getirdiği de belirtilmişti. Topluluk içinde yaşayan insanların bir arada yaşamaya başlamalarıyla birlikte ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak gereklidir. Çünkü insanlar birbirleriyle huzur ve barış ortamı içerisinde ilişki de bulunmalıdır. Bu noktada da tarafsızlığına güvenilebilecek bir otorite'nin tesisi gerekmektedir. Bu otorite insanların birbirleriyle yaşadıkları sorunların çözüm noktası olma niteliğini taşımalıdır. Tesis edilmeye çalışılan otoritenin kaynağı, felsefe tarihinde ve siyaset felsefesi kitaplarında "sözleşmeciler" olarak adlandırılan

Aydınlanma dönemi filozoflarının temellendirmeleri ışığında değerlendirilecektir. Bu durumda incelememiz gereken ilk filozofun İngiliz Thomas Hobbes olduğu görülmektedir.

Thomas Hobbes 16. ve 17. yüzyılda düşünce dünyasında etkili olan ve modern siyaset felsefesinin kurucusu olarak kabul gören bir filozoftur. Hobbes, doğa durumu varsayımı ve insan doğasına ilişkin kötümser bakış açısı ile otoriteryan devlet anlayışını savunmaktadır. Hobbes'un tarafsızlığına güvenilebilecek otoriteyi tanımlayabilmek için doğa durumu varsayımından hareket ederek, insanın doğuştan kendisini koruma içgüdüsüne sahip olduğunu kabul ettiği görülmektedir. Buna göre, kendini koruma içgüdüsüne sahip olan insanın dünyadaki tek amacı, kendi varlığını sürdürebilme dir. Bu durumda da insan, yaşamını sürdürmesine katkıda bulunan şeyleri arzularken, yaşamını tehlikeye sokan şeylerden de kaçınacaktır (Hobbes, 2001: 92-93). Diğer bir deyişle ifade edecek olursak Hobbes'a göre insanın eylemlerine yön veren temel güdü kişisel korunma ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşamını sürdürmesine katkıda bulunan şeyleri arzulayan ve yaşamını tehlikeye sokan şeylerden kaçınan insanın; doğası itibariyle bencil, sadece kendini düşünen, kendi çıkarlarından hareketle eyleme geçen ve saldırgan bir karaktere sahip olduğu söylenebilir (Hobbes, 2001: 97). Tüm insanların aynı güdüyle hareket edebileceği varsayımından hareketle insanlar arasında çatışma ve güvensizlik durumunun ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. İnsanların birbirleriyle olan problemlerini giderebilmek için Hobbes'a göre güçlü ve baskıcı bir siyasi otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır (Hobbes, 2001:130). Görüldüğü gibi Hobbes, insanı bencil bir varlık olarak tanımlamakta, güdüleriyle hareket eden insanlar arasında çatışma durumunun kaçınılmaz olduğunu düşünmekte ve bu çatışma durumunu en aza indirgeyebilmek için baskıcı niteliği ağır basan siyasi bir otoritenin varlığını gerekli görmektedir.

Hobbes'un siyasi düşüncesini, insanların doğuştan eşit oldukları görüşünden hareketle açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Buna göre insanlar doğuştan eşittirler ve doğası gereği bencil olan insanların eşit olma durumu beraberinde güvensizliği getirmektedir, çünkü insanlar aynı anda iki kişiye ait olamayacak herhangi bir şeyi elde etmeye yönelebilen potansiyelini barındırmakta ve bu yönelim sonunda da insanlar arasında problemlerin oluşmaya başlaması kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü kişiler amaçlarına ulaşmak ya da kendilerini korumak uğruna karşısındakini yok etmeye ya da kendini güçlü hissedilen kişilerin, diğerlerini kendi hakimiyetine alma

çabası her zaman karşılaşılabilecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güvensizlik durumu ise, hiçbir otoritenin olmadığı doğa durumunda savaşı tetiklemekte ve insanları kargaşaya götürmektedir.

Görüldüğü gibi Hobbes'un doğa durumu tasviri bir savaş hali olarak anlaşılmaktadır. Bir toplumda otorite olmaması durumu, toplum içerisinde yaşayan insanların savaşmasına neden olmaktadır. İnsanların savaş halinde olmaları, anlaşmazlıklarını giderecek ve birbirlerine karşı herhangi bir şiddet eyleminden koruyacak bir otoriteyi gerekli kılmaktadır. Buna göre insanların, barış durumunu sağlayabilmek ve kendilerini koruyabilmek için bir otorite tesis etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Böylesi bir otoriteyi kurma, insanların sahip oldukları tüm hakları, tek bir kişiye ya da bir heyete devretmesiyle mümkün hale gelmektedir (Torun, 2011: 141). Bu durumda da adına devlet dediğimiz otoriter bir kurum meydana gelmiş bulunmaktadır.

Hobbes'a göre insanlar, temel ve doğal haklarını korumak adına otoriteyi kurdukları andan itibaren ona itaat etmekten başka şansları da kalmamış demektir. Otorite kurulduktan sonra bireylerin en büyük görevi; otoriteye itaat etmek ve onun çıkaracağı yasalara uymaktır (Hobbes, 2001: 131). Doğal olarak bu durum otoriteye kendisine itaat eden insanların haklarını koruma sorumluluğunu yüklemektedir.

Otoritenin kaynağı ile ilgili görüşlerine yer verilen Thomas Hobbes'un ardından John Locke'un görüşlerine de yer verilmelidir. John Locke 1632 ile 1704 yılları arasında yaşamış olan bir İngiliz filozofudur.

John Locke'un da tıpkı Thomas Hobbes gibi otoritenin kaynağını doğa durumu varsayımı ile açıkladığı görülmektedir. Diğer bir deyişle düşüncesinin kökeni bakımından Hobbes ile aynı kaynaktan beslendiği görülmekte fakat doğa durumu tasvirinin Thomas Hobbes'un tasviri kadar kötümser ve baskıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

Hatırlanacağı üzere Hobbes, insanların sivil toplumu oluşturmadan önce içinde buldukları doğa durumunu, bir nefret ve savaş hali olarak tanımlamıştı. Buna karşılık Locke'un, siyasal toplumun oluşumunda temel alınan doğa durumunun barış hali olduğunu ileri sürdüğü görülmektedir (Locke, 2002: 263). Locke'a göre savaş durumu, siyasi durumun beraberinde getirdiği bir durum olarak düşünülmektedir. Buna göre Locke'un düşüncesinde; insanın doğa durumunda, sadece kendi bencil arzularının peşinde olmadığı, aynı zamanda başkalarını da düşündüğü varsayımından hareket ettiği görülmektedir. Hobbes'un, insanların egoist olduğu ve içinde buldukları doğa durumunun bir nefret ve potansiyel bir tehdit olduğunu ileri

sürdüğü görüşe karşılık Locke'un doğa durumu, karşılıklı yardım ve birbirini korumanın ön planda olduğu bir barış hali olarak düşünülmektedir (Locke, 2002: 262-273). Buna göre insanın, doğuştan rasyonel bir varlık olduğu için başkasına karşı nasıl davranması gerektiğini doğasının bir gereği olarak bildiği, akli sayesinde de başkasının doğuştan sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına zarar vermemesi gerektiğini ve zarar vermesi durumunda başkasının da kendisine aynı karşılığı vereceğini bildiği düşünülmekte ve edimlerini bu doğrultuda gerçekleştirdiği varsayılmaktadır.

Görüldüğü gibi Locke'un doğa durumu, kimsenin bir başkasının iradesine tabi olmadığı, eylemlerini doğa yasası çerçevesinde düzenlediği, mal ve kişiliklerini özgür bir şekilde kullanma hakkına sahip olduğu tam bir özgürlük durumu olarak düşünülmektedir. Doğa durumu bununla birlikte gerek otorite, gerekse yargılama hakkının toplulukta yaşayan herkese ait olduğu ve hiç kimsenin bir başkası üzerinde herhangi bir egemenlik hakkına sahip olmadığı bir eşitlik durumu olarak tanımlanabilir. Bu durumda da eşitlik durumu olarak görülen doğa durumunda, insanların tabi oldukları üst bir otoriteden ya da yargılama hakkını elinde bulunduran herhangi bir gruptan söz edilememektedir.

Locke'a göre, insanların var oluş itibarıyla sahip oldukları ve kazanmak için insan olmaktan başka herhangi bir şartı gerektirmeyen temel ve doğal hakları hayat, hürriyet ve mülkiyet hakkı olarak belirlenmektedir (Toku, 2003: 138). Buna göre ister doğal durumda, ister sivil-politik durumda olsun, hiç kimse bir başkasının rızası olmadan onun temel ve doğal hakları üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip değildir. Bu durum, özgürlük prensibiyle ilişkili bir durumdur.

Locke'un doğa durumu tasvirinin, Hobbes'un doğa durumu tasvirinden tamamen farklı olduğu görülmektedir. Hobbes'un, doğa durumunu bir anlaşmazlık ve savaş hali olarak tanımladığı ve bu savaş durumundan kurtulabilmek için otoriteryan bir toplum, baskıcı bir üst yapı oluşturduğu görülür. Buna karşılık Locke'un, doğa durumunu bir barış hali, özgürlük durumu olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Locke'un akıl yürütmesinde bir ileri aşamaya geçerek, doğa halinde insanın bazı haklara sahip olduğunu fakat bu haklardan yararlanıp yararlanamayacağı konusunun belirsiz olduğunu belirttiği görülmektedir. Çünkü insan başkalarının istilasına daima açıktır. Locke sivil toplumu, insan hayatının özgürlüğünün ve mülklerinin karşılıklı korunması için birleşmiş ve tek bir vücut olmuş şekli olarak tanımlamaktadır.

Locke'a göre bireyler, siyasal toplumu oluştururken, ihtiyaç duydukları için bir sözleşme yapmışlardır. Bu sözleşme, devleti meydana getiren sözleşmedir ve ona katılan kişiler arasında yapılmaktadır. (Toku, 2003: 144) Bu durumda bireyler toplumsal aşamaya kendi zgr iradeleri ve rızalarıyla geçmiş olmaktadır. Bu durumda sivil toplumun, doğa durumunda sahip oldukları hakları koruyabilmek için toplumsal kurumlar oluşturmaya başladığı görülmektedir.

İnsanların kendi rızaları ve karşılıklı sözleşmeleri çerçevesinde oluşturdukları devletin asli amacı, insanların hayat, hürriyet, mülkiyet gibi temel ve doğal haklarının korunması ve ülkenin yabancılardan gelebilecek tehlikelere karşı savunulmasını sağlama olarak karşımıza çıkmaktadır (Torun, 2011: 151). Locke'un doğa durumu tasviri, bir savaş durumu değilse bile, savaş durumuna dönüşme tehlikesi taşımaktadır çünkü insanların mevcut özgürlüklerini bir başkasının haklarını gasp etmek için kullanmaları mümkündür. Dolayısıyla söz konusu tehlikeden kaçınmak adına insanlar, bir araya gelerek akla uygun bir biçimde toplum halinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Doğa durumunun potansiyel tehlikesinden kaçınmak adına insanlar, sivil ve siyasal bir toplum kurmayı gerekli görmüşler ve bunu da doğal hukuku yorumlayarak ve onu uygulayacak st bir otorite belirleyerek yapmışlardır.

Buraya kadarki kısımda çalışmanın konusu gereği otoritenin kaynağı ile ilgili olarak Thomas Hobbes ve John Locke'un görüşlerine yer verildi. Otoritenin kaynağı konusuyla ilgili olarak görüşlerine yer verilmesi gereken bir diğer önemli düşünür ise 1712 ile 1778 yılları arasında yaşamış olan Fransız düşünür Jean Jacques Rousseau'dur.

Rousseau'nun siyaset felsefesinin, Locke'un bireyi ön plana çıkartan görüşlerinin aksine toplumu temele alan bütünlükçü bir yapı arz ettiği görülmektedir. Bu bütünlükçü kavrayışta ön planda olan düşünce, toplumun genel yararadır. Rousseau'nun toplum sözleşmesinin, Locke'un temellendirdiği gibi birey eksenli bir içeriği taşımadiği anlaşılmakla birlikte Hobbes'un belirlediği şekliyle, egemenin mutlak ve sınırsız otoritesine dönük otoriteryan devlet kuramından da farklı olduğu görülmektedir (Torun, 2011: 160).

Rousseau'ya göre insan, iki güdüyle dünyaya gelir; bunlardan biri kendini koruma güdüsü, diğeri ise sempati güdüsüdür. Kendini koruma güdüsünün kişinin kendisiyle ilgili olduğu görülürken, sempati güdüsünün kişinin toplumsal boyutuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Rousseau'ya göre insan, doğa durumunda zgr, mutlu ve eşittir. Fakat yelerinden her birinin canını, malını ortak gle savunup koruyan bir toplum

biçimi bulunmalıdır. İnsanlar, güç ve zekâ bakımından eşit olmasalar bile, sözleşme ve hukuk yoluyla eşit hale getirilmiş bulunmaktadır (Rousseau, 2001: 25-31).

Rousseau insanların, Hobbes'ta olduğu gibi egoist ve saldırgan olmadığını belirtmekte ve insanın doğası gereği barış düzeni içinde yaşama eğiliminde olduğunu dahası insanın doğayla mücadelesinin onu zorunlu olarak toplumsal halde yaşamaya yönelttiğini düşünmektedir. Buna göre insanlar, kıt kaynaklarla mücadele ederken zaten kendi doğalarında bulunan toplumsal duruma geçmiş olacaktır. Bu geçişin, insanların kendi özgür iradeleriyle bir sözleşme altında gerçekleştiği görülmektedir (Rousseau, 2001: 33-35). Rousseau'ya göre bireyler tek bir sözleşme yaparlar, ama yaptıkları bu sözleşmenin iki aşaması bulunmaktadır. Birinci aşamada, bireylerin özgür iradeleriyle toplumsal yaşama geçmekte olduğu görülmekte; ikinci aşamada ise, iradelerini yönetimin şahsında genel iradeye dönüştürdükleri görülmektedir. Diğer bir deyişle ifade edecek olursak, sözleşmenin ikinci aşamasında bireyler, tüm yetkileri gibi haklarını da genel iradeyi temsilen devlete devretmiş bulunmaktadır.

Rousseau'ya göre "*genel irade*" ortaya çıktıktan sonra toplumsal her türlü farklılık ve özel çıkar arayışı bitecektir. Böylesi bir durumda da devlet, herkesin çıkarını en iyi şekilde temsil eden kolektif bir varlık konumuna yükselecektir (Rousseau, 2001: 38). Genel iradenin oluşması beraberinde genel yararı da oluşturmuş olacaktır. Buna göre genel yarar, her zaman özel yarardan ve tercihlerden daha önemli olmalıdır. Bu durumda da kişi, kendi menfaati ve iradesi çerçevesinde hareket etmemelidir. Bu durumda da toplum içerisinde yaşayan her insanın itaat edeceği, etmediği takdirde de buna zorlanacağı tek irade, toplumun ortak menfaatini öngören genel irade ve onun yasaları olmak durumundadır.

Görüldüğü gibi gerek Hobbes'un gerek Locke'un gerekse Rousseau'nun siyaset felsefesinin temel düşüncesini bireyleri koruma düşüncesi oluşturmaktadır. Bu üç düşünür bireylerin korunması gerekliliği düşüncesinden hareketle de otorite ya da devletin ortaya çıkışına açıklık getirmeye çalışmışlardır. Düşünürlerin de bahsettiği gibi, devletin en temel işlevi, bireylerinin özgürce davranabileceği ve barış ortamı içerisinde yaşamalarını olanaklı kılacağı ortamı sağlamak ve sürdürmek olarak belirlenmektedir. Söz konusu barış ve huzur ortamı, devletin gücü ve otoritesi ile sağlanmaktadır. Bu doğrultuda devletin, güç ve otoritesini bağlayıcı yasalarla sağlamlaştırmaya çalıştığı da görülmektedir.

Otoritenin doğuşu ve gerekliliği bu çalışmanın temelini oluşturan Paternalizm kavramıyla yakından ilişkilidir. Otoritenin, bir yandan topluma huzur ve barış ortamı kazandırma, düzen ve istikrarı beraberinde getirme söylemini sunmakta olduğu görülürken; diğer yandan da topluma huzur, barış ve istikrar getirme söylemiyle baskıcı bir hal alma ihtimalini de içerisinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır; Otorite kavramı, gücün kullanımını beraberinde getiren bir kavramdır. Richard Sennett'in bu konu hakkındaki görüşleri şöyledir; "*Otoritenin temel bir öznesidir; güç sahibi olmak. Ve bu güçle yapmanız gereken diğer insanları disipline sokarak yönlendirmek ve daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamak*" (Sennett, 2011: 27). Görüldüğü gibi, toplumun barış ve huzur içinde yaşayabilmesi için bir otorite gerekmektedir. Fakat asıl amacı toplumun huzur ve barışını sağlamak olan bu otoritenin kimi zaman belirli söylemler eşliğinde bireylerin nasıl yaşamaları gerektiğine karıştığı görülmektedir. Otoritenin bu durumu sağlayabilmek için paternalist söylemler kullandığı görülmektedir.

Paternalizmin birden fazla alanda tanımını yapan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada kamu politikalarını şekillendiren bir düşünce olarak paternalizmle ve paternalist uygulamalarla ilgilenilecektir. Paternalizm, en genel anlamıyla bir toplumu ya da kuruluşu baba şefkati ile yönetme olarak belirtilebilir. Birbirinden farklı paternalizm tanımları bulunmaktadır. Örneğin Hershey'in "A Definition For Paternalism" adlı makalesinde "*devletin, bir organizasyon ya da bireyin, diğer devlet, organizasyon ya da bireye çocuklarına davranışta bulunan bir baba gibi davranması*" (Hershey, 1985: 171-182) olarak tanımlarken; Feinberg'in "Legal Paternalism" adlı makalesinde paternalizmin temel ilkesi, "*bireylerin kendi kendilerine zarar vermelerini engellemek, kendi iyilerini oluşturabilmek için insanlara rehberlik etmek; 'Daddy knows best' babalar en iyisini bilir*" görüşünün uyarlaması olarak belirlenmektedir (Freinberg, 1971: 105-124).

Sennett ise şöyle der; "*Paternalizm başkalarının iyiliği için uygulanan iktidardır. Paternalizm ileri kapitalizmin yarattığı bir otorite tablosudur*" (Sennett, 2011: 60). Bu görüşünü de şu şekilde temellendirmeye çalışır; "*19. yy'da otoritenin en önde geleni patron imgesinin üzerine eklenen baba imgesiydi. 17. ve 18. yy'da aile işletmesi olan çiftliklerde ve ticarethanelerde aslında çoğu zaman babalar çocukların patronu durumundaydı. Buna karşılık, 19.yy'ın daha çok bölünmüş ve istikrarsız aile koşullarında 'patron babadır' ifadesi mecazi bir anlam kazanmıştır. Bu paternalist metafor, patronların hiç de işçilerini destekleyen, koruyan ve seven yöneticiler olmadığı gerçeğini gizlemek üzere, yeni ekonominin sık sık ve yaygın olarak*

başvurduğu bir metafordur” (Sennett, 2011: 60). Bu örnekten de anlaşıldığı gibi, Sennett paternalizmi tanımlarken ona daha çok olumsuz bir anlam atfetmektedir. Paternalizmi daha çok olan’la değil olan’ın arka planındaki düşünce olarak betimlemeye çalıştığı görülmektedir. Bu durumda da kaçınılmaz olarak Paternalizm’in, olan’la değil, ortaya konulmaya çalışılan tipoloji ile ilgili dikkatlerden kaçmamalıdır. Başka bir şekilde ifade edilirse Paternalizm’in, iktidarın özel ve kamusal alanı yeniden şekillendirmek için kullandığı söylemsel bir araç haline geldiği görülmektedir.

Sennett’in görüşlerine karşı bir görüş olarak Weale’nin görüşünü alabiliriz. Weale’nin “Paternalism and Social Policy” adlı makalesinde paternalizmi *“herhangi bir kamu politikasının bireysel eylemleri önlemek ya da caydırmak için yasal yaptırım uygulama”* olarak tanımladığı görülmektedir. (Weale, 1974: 157-172). Bu doğrultuda paternalizm, kişinin bir eylem ortaya koyduğunda, vatandaşın yararı doğrultusunda yasaklama getirebilmesi şeklinde de tanımlanabilir.

Liberal görüşe göre her ne şekilde olursa olsun bireylerin özgür eylemde bulunabilme hakları kısıtlanamaz, kısıtlanmamalıdır. Bu doğrultuda da liberal düşünürler için paternalizm, bireylerin kendi gelişimlerinin önündeki en büyük engel olarak düşünülmektedir. Bu görüş doğrultusunda Mill, hiçbir şekilde bireysel özgürlüğün ihmal edilmemesi gerektiğini vurgular ve *“sadece kendilerini ilgilendiren yolda, kendi istedikleri gibi yaşamakta serbest bırakılmadıkları sürece, uygarlığın gelişmeyeceğini, bireyselliğin ezileceğini”* belirterek devam eder (Berlin, 1969: 128). Bu doğrultuda bireylere *“absolute prohibition”* olarak kavramsallaştırılan mutlak yasaklar getirilmemelidir. Berlin bu durumu şöyle ifade eder; *“hiç kimse veya grup, eylemlerime müdahale etmediği ölçüde özgürümdür. Dışarıdan beni adeta belirleyen sebeplerin değil, kendimin olan nedenlerin, bilinçli amaçların beni harekete geçirmesini isterim. Kendisi için karar verilen değil karar veren; kendimin düşünen, irade eden, eylemde bulunan, tercihlerimin sorumluluğunu üstlenen ve onları kendi düşüncelerime ve amaçlarıma atıfla açıklayabilen bir varlık olduğumun bilincinde olmayı isterim. Bunun doğru olduğuna inandığım ölçüde özgür, böyle olmadığını anlamam sağlandığı ölçüde köleleştirilmiş hissederim”* (Berlin, 1969: 122).

Mill’in ya da liberal düşünürlerin yapmış olduğu bireysel eylem vurgusu, insanın tamamıyla *“istediği gibi davranma”* düşüncesini içermediğini de belirtmemiz gerekmektedir. Toplumla ilişki içindeyken mutlaka belirli kurallara uyulması gerekmektedir. Diğer bir deyişle ifade edecek olursak Mill, özel hayatla kamusal hayat arasına bir sınır koymaktadır. Birbirleriyle iletişim ve etkileşim içinde olan

insanların hayatları birbirlerine bağlıdır ve hiçbir insan faaliyeti büsbütün özel değildir. İnsan sosyal bir varlıktır; farkında olarak ya da olmayarak diğer insanlarla iletişim ve etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu noktada bütün bireyler eylemlerde bulunmaktadır ve bu eylemler diğer bireylere olumsuz bir şekilde etkide bulunmamalıdır.

Görüldüğü gibi paternalizm en genel anlamda “*bireyleri koruma*” olarak tanımlanabilir. Bu tanım devletin var oluşunun temel düşüncesi ile uyum içerisindedir; devlet, bireylerini korumak, barış ve huzur ortamı içerisinde yaşamalarını sağlamak zorundadır. Şunu da belirtmemiz gerekir ki Türkiye’de çok önemli bir “*devlet baba*” geleneği bulunmaktadır. “*Devlet baba*” Osmanlı imparatorluğunun 19. yüzyılında kendini iyice hissettirmiş ve merkezin çevreyle olan ilişkisini güçlendirebilmek için birçok alana müdahalede bulunmuştur. Bu doğrultuda merkez, gücünü koruyabilmek ve devam ettirebilmek için toplum kesimlerini kontrol altında tutmayı amaçlamıştır ve bu amaç doğrultusunda belirli yasalar ortaya koyarak toplumsal hayata etkide bulunmuştur (Heper, 2011: 67). Türkiye açısından baktığımızda da durumun 19. Yüzyıl Osmanlısından pek de farklı olmadığı görülmektedir. Türkiye’de belirli söylemler ve bu söylemlerin pratik yaşamdaki tezahürleri ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda da iktidar, toplumu kontrol altında tutarak nasıl yaşamaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de devlet, bireylerini koruma görevini yerine getirebilmek için birtakım yasalardan yararlanmakta ve bu yasaların ortaya konmasından önce bir takım söylemlerle bireylerinin karşısına çıkmaktadır. Kullanılan söylemlerin, bir yandan bireylerin korunması ile ilgili olduğu görülürken; diğer yandan toplumun, iktidarın belirlediği “*normal*” durumuna dönüştürülebilmesi için kullanılan bir araç konumunda olduğu görülmektedir.

Foucault, iktidarın toplumu “*normal*” durumuna dönüştürebilmesi için bazı kavramların ön plana çıkarılmasından bahseder. Bu kavramlar; “*disiplin fenomeni*”, “*norm etrafında örgütlenme*” ve “*toplum bedeni*” kavramlarıdır. Foucault, bu kavramlarla büyük oranda devletin insanları tektipleştirdiğini dile getirmeye çalışır. (Foucault, 2012: 39). Diğer bir deyişle ifade edersek Foucault’ya göre devlet ya da iktidar kendilerine göre bir “*normal durum*”u tanımlamakta ve bu normal durumunun dışında kalanları ötekileştirmektedir. Yine Foucault, “İktidarın Gözü” adlı çalışmasında devletin norm ve kurallara dayalı toplum oluşturarak daha çok kontrol ve denetleme sistemiyle bireyleri bölümlere ayırmaya çalışmasından bahseder ve bu doğrultuda devletin, bireyleri sürekli sınıflandırmasından, hiyerarşikleştirerek toplumsal kontrol mekanizmaları yaratmasından ve yarattığı bu toplumsal kontrol

mekanizmaları sayesinde de insanları bireyselleştirip denetim altına alarak itaatkar bedenler yaratma düşüncesinden bahseder (Foucault, 2012: 77).

Foucault iktidarın, itaatkâr bedenler yaratma düşüncesini bir takım söylemlerle dile getirdiğini düşünmektedir. Dahası söylem'in önemsiz olarak görülebileceğini fakat söylemin arka planda güç ve gücü sağlamlaştırma ile ilgili olduğu ve hedefe daha kolay ulaşabilmeyi sağlayan bir araç olduğunu belirtir (Foucault, 1987: 24). Bu doğrultuda söylem, hükmetmeye yönetsel bir anlam kazandırmakta ve bu söylemin hakikat yaratma gücünü ortaya çıkarmaktadır. Bu hakikat sayesinde de iktidarlar doğruluk şablonu oluşturarak normal olanı belirlemekte, kendi normlarına uygun davranmayan bireyleri ise “*anormal*” olarak belirlemektedir.

Foucault, iktidarın yaşam üzerindeki geniş ve kapsamlı etkisinin, hakikati kontrol etme ve belirleme gücünden kaynaklandığını belirtir. Dahası Foucault'ya göre söylem üzerinden açıklama getiren iktidarlar, bu söyleme uygun kurumsal mekanizmalar geliştirerek denetim ve kontrol sürecini birlikte işletir (Foucault, 2004:11). Bu noktada Foucault'nun, iktidarı yöneten ve baskı uygulayan bir mekanizma olarak ele almak yerine, dönüştürücü-düzenleyici güç olarak ele aldığı görülmektedir; iktidarlar, kategorizasyonlar yoluyla oluşturduğu söylemlere bireyleri tabi tutmak suretiyle yönetimlerini üstlenir. İktidarın en önemli meziyeti, oluşturduğu mekanizmalara normalsal bir biçim katması ve bireyleri bu normsallığa uygun hale getirecek söylemleri oluşturmasıdır (Foucault, 2011: 63).

Bütün sistemler bireylerini koruyabilmek için bazı önlemler almakta ve bu önlemler doğrultusunda bazı yaptırımlar uygulamaktadır. Hangi eylemler kime, nasıl zarar vermektedir? Bu sorunun yanıtı, tek tek bireylere sorularak verilebilecek bir yanıt değildir. Çünkü bir eylemde bulunan kişiye göre yaptığı eylem son derece doğru olabilir ya da yaptığı eylemi neden yaptığına dair kendince makul bir açıklaması olabilir. Bu yüzden bu soruya yanıt ararken “*toplumdaki bir grup birey zarar görüyorsa...*” diyerek belirli bir insan topluluğunu kapsayan bir durum gibi değerlendirme yapmaya çalışmanın daha doğru olduğu görülmektedir. Örneğin kamuya açık alanlarda sigara içmek tek başına bireyi ilgilendiren bir durummuş gibi görünmektedir ya da alkollü araç kullanan birine göre alkol alması o kişinin kendine güveninde en ufak bir azalmaya neden olmamaktadır. Bu durumlar tek başına bireyi ilgilendiriyormuş gibi görünse de aslında bütün insanları ilgilendiren durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu eylemler yapılış itibariyle bireysel, sonuçları itibariyle toplumsal olan eylemlerdir. Dolayısıyla bu eylemler, hiç şüphesiz ki toplumu da ilgilendiren bazı sonuçlar taşımaktadır.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki söylemsel olarak bireylerinin karşısına çıkan iktidar, bu durumu toplumun dönüştürülmesi sürecinde kendi lehine kullanmaktadır. Çünkü iktidar, bütün söylemlerini eylemlerin toplumsal olarak zararlı olabileceği düşüncesinden hareket ederek ortaya koymaktadır. Bu durumda da iktidar gelebilecek tepkileri en aza indirmeye çalışmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında da bahsedildiği gibi, Başbakan'ın "*kimin yaşam tarzına müdahale etmişiz ki*" düşüncesine karşı herhangi bir karşı düşüncenin toplum genelinde oluşturulmaması için ortaya konan bu söylemlerin dikkatle seçildiği anlaşılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise şudur; İktidarın, sigara içmenin ya da alkol almanın bedene ve topluma zarar vermesinden bahsederken, kaçak sigara kullanımıyla ilgili olarak ciddi bir uygulamaya gitmemesi dikkatlerden kaçmamalıdır. Bireylerini koruma düşüncesinden hareket eden iktidarın sigarayla mücadele söyleminin bir kısmı boş kalmaktadır.

Devletin gücünü ve otoritesini sağlayan ve sağlamlaştıran bu yasaların, toplumsal kontrol mekanizmaları oluşturarak bireylerin yaşamlarının biçimlendirilmesinin araçları konumuna indirildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, asıl amacı bireylerini korumak ve barış içerisinde yaşayacakları ortamı sağlamak olan devletin, söz konusu yasaları belirli söylemler etrafında şekillendirerek, bireylerinin yaşamlarını dizayn ettiği ve dizayn edilen formda yaşamayan bireylerin kimi zaman toplum baskısıyla karşı karşıya kalmasına müsaade ettiği görülmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak insanların bir arada barış ve huzur ortamı içerisinde yaşayabilmeleri için bir otoritenin gerekli olduğu; kimi zaman bu otoritenin bireylerini koruma söyleminden hareketle de yaşamlarına müdahale edebileceği durumu gözden geçirildi. Bu söylemler ışığında düşündüğümüzde karşımıza baba şefkati ile davrandığı söylenen paternalist karar alma mercilerinin çıktığı görülmektedir. Bu karar alma mercileri bir yandan halkın iyiliğini halktan daha çok düşündüğü söylemine vurgu yaparken diğer yandan da devletin, iradenin kendi sınırları içindeki halkı biçimlendirme sürecinde kullandığı söylem olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Bu doğrultuda yasa koyucuların yasa koyma söylemlerine dikkat ederek gerçekten paternalist uygulamalar olup olmadığı incelenecektir. Çalışmada öncelikli olarak emniyet kemeri ve kask kullanımını yaygınlaştırabilmek için ortaya konan söylemler ve uygulamalar değerlendirilecek, ardından sağlıklı nesiller yetiştirmek için dumansız hava sahası oluşturma söylemi ışığında Türkiye'deki sigara yasağı ve dünyadaki sigara yasağı uygulamaları incelenecektir. Son olarak da hava kirliliğinin neden olduğu sağlık problemlerine ve bu problemleri giderebilmek için yapılan ya da yapılmıyormuş gibi görünen eylemlere değinilecektir.

3. KAMU POLİTİKALARINI ŞEKİLLENDİREN BİR DÜŞÜNCE OLARAK PATERNALİZM VE UYGULAMALARI

Çalışmanın önceki bölümlerinde, bir arada yaşayan insanların birbirleriyle barış ve huzur ortamı içinde yaşamalarının gerekli koşulu olan düzen ortamını sağlayacak ve tarafsızlığına güvenilebilecek bir otoritenin var olma gerekliliği belirtilmişti. Mardin'in de belirttiği gibi bir otoriteden bahsedilecekse bu otoritenin devlet olabileceği vurgulanmıştı (Mardin, 2011: 23). Dahası iktidarın, belirli yasalar ve söylemler etrafında toplumsal düzeni kontrol altına alma girişimleri de vurgulanmıştı. Toplumsal düzenin sağlanması durumu, kimi zaman bireylerin haklarının korunması ilkesinden hareket eden bir söylem, kimi zaman da bireyler üzerinde kontrol mekanizmaları oluşturma yoluyla toplumu istenilen forma ulaştıran, toplumu disipline eden bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğal olarak bütün devletler, sınırları içindeki bireyleri korumakla ve yaşatmakla yükümlüdür. Bu doğrultuda devlet belirli söylemler kullanarak yasalar çıkartmakta ve bireylerini koruduğunu iddia etmektedir. Türkiye'de paternalist söylemler etrafında şekillenen uygulamalara en iyi örneklerinden biri kask ve emniyet kemeri kullanımıdır. Çünkü TÜİK'in verilerine göre Türkiye'de sadece 2011 yılında 1.228.928 kaza meydana gelmiştir. Meydana gelen bu kazalarda 3835 kişi yaşamını yitirmiş, 238.000 kişi ise yaralanmıştır (TÜİK, 2011: 21). Emniyet kemeri ve kask kullanımı kazalarda meydana gelebilecek yaralanma ve ölü sayısını azaltabilecek materyallerdir. Bu durumda da bireylerinin yaşamlarının devamlılığını sağlamakla yükümlü olan devletin emniyet kemeri ve kask kullanımı teşvik etmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde emniyet kemeri ve kask kullanımının nedenleri incelenecek. Emniyet kemeri ve kask kullanımı ve bu materyallerin insan sağlığına katkıları belirtilecektir. Ardından Türkiye'deki ve AB ülkelerinde durum incelenecek ve sonrasında emniyet kemeri ve kask uygulamasının ne denli paternalist bir uygulama olduğundan söz edilecektir.

3.1. KASK UYGULAMASI

Yapılan alışmalar ve istatistikler göstermektedir ki 1990 yılında tüm dünyada trafik kazası yaralanmalarına bağlı olarak 5 milyon kişi hayatını kaybetmiştir ve bu rakamın 2020 yılına gelindiğinde 8.4 milyon kişi olacağı tahmin edilmektedir. TÜİK tarafından Ağustos 2009'da yayımlanan motorlu kara taşıtları istatistiklerine göre Türkiye'de toplam 14.143.991 motorlu taşıt bulunmaktadır ve bu motorlu taşıtların %16'sını motosikletler oluşturmaktadır. (TÜİK, 2011: 30)

Türkiye'de kazaların araç tipine göre dağılımı yapılıp incelendiğinde, kazaya karışma açısından, birinci sırada otomobilin, ikinci sırada da motosikletin geldiği görülmektedir. Bu durumda da otomobillerde emniyet kemeri kullanımı, motosikletlerde ise kask kullanımının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de yaklaşık olarak 2 milyondan fazla motosiklet kullanıcısı bulunmaktadır. Motosikletin, otomobile göre daha ucuz bir ulaşım aracı olması, daha az yer kaplaması ve daha az yakıt tknetmesi tercih sebepleri olarak gösterilebilir. (MOTED, 2010: 5)

Türkiye'de motosiklet kullananların sayısının her geçen gün artması kaza oranlarının artmasına da neden olmaktadır. Ayrıca motosiklet sürücüleri diğer kara taşıtlarına oranla daha savunmasızdır. Çünkü motosiklet sürücüsünün herhangi bir kaza ya da çarpma durumunda, otomobile göre yaralanma ya da ölüm olasılığı daha yüksek, korunma olasılığı ise daha düşüktür. Otomobil kazalarında sürücü ve yolcu güvenliğini arttıran emniyet kemeri ve hava yastığı gibi çok sayıda donanım mevcuttur. Motosikletlerde ise en önemli koruma malzemesi koruma başlığı olarak adlandırılan kasktır. Kask, motosiklet kullanımında olmazsa olmaz denebilecek kadar önem arz eden bir koruma giysisidir.

Motosiklet kullanımının yaygınlaşması ile kazaya karışan motosiklet sayısı da artış göstermektedir. Motosiklet kazalarının özellikle yaz aylarında fazlalaştığı görülmektedir. Yapılan alışmalar motosiklet kazalarının %46'sının Haziran-Eylül ayları arasında meydana geldiğini göstermektedir (zkan vd, 2009: 27). Motosiklet kazalarının nedenlerini ise, dengeyi sağlayamayarak motosikletten düşme, alkollü araç kullanma, aşırı hız gibi nedenler oluşturmaktadır. Kazaların ardından meydana gelebilecek can kaybı ve yaralanma durumunu en aza indirgeyebilmek için kullanılması gereken materyal ise kasktır.

Otomobil kazalarında yaralanma oranı %20 iken, motosiklet kazalarında bu oran %80 civarına çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar motosiklet sürücülerinin trafik kazalarında araç içinde olanlara oranla 16 kat daha fazla ölüm ve 4 kat daha fazla yaralanma riskine sahip olduğunu göstermektedir. Motosiklet kazalarında yaralanmanın genel olarak baş-boyun bölgesinde fazlalaştığı görülmektedir. Bu durumun en temel nedeni olarak sürücülerin kask kullanmaması gösterilebilir. Kasklar sert dış yapıları sayesinde darbeleri emen ve dağıtan, ciddi kafa yaralanmalarını önleyen bir koruma giysisidir. Yapılan çalışmalarda kask kullanımının baş-boyun bölgesi yaralanmalarını %20 ile %45 oranlarında azalttığı görülmektedir (Özkan vd, 2009: 28). Buna bağlı olarak da birçok ülkede kask kullanılması yasalarla zorunlu kılınmış ve en önemlisi bu yasalar uygulamaya geçirilmiştir.

Kask kullananlarla kullanmayanlar karşılaştırıldığında, kask kullanmayanların 2,5 ile 5 kat daha fazla ölümcül kafa travmasına maruz kaldığı görülmektedir. İstatistiklere bakıldığında kaza yapan motosiklet sürücülerinin %73'ünün kask kullanmadığı görülmektedir (TÜİK, 2011: 45). Motosiklet sürücülerinin %50'si trafikte kask takmaktadır, bu da demek oluyor ki diğer %50'si seyir halindeyken kask takmamakta ve herhangi bir kaza anında ölümlerle sonuçlanabilecek yaralanmalara açık hale gelmektedir. Bu durum aslında önemli bir soruna işaret etmekte ve Türkiye'de motosiklet sürücülerinin yarısının en temel kurala uymadığını göstermektedir.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki Türkiye'de motosiklet sürücüleri ve yolcularının kask kullanım oranlarının artırılması için trafik denetimlerinin de artırılması gerekmektedir. Ancak paternalist devletin bu konuda yetersiz kaldığı ya da bu sorunu önemsemediği görülmektedir. Avrupa ülkelerinde kask kullanılmasına yönelik çıkarılan yasaların etkili olarak uygulandığı görülmektedir. Uygulanan yasalarla birlikte kask kullanımının arttığı ve kazalara bağlı kafa yaralanmalarının sayısının da azaldığı görülmektedir.

Motosiklet kazalarını azaltabilmek için alınabilecek önlemler, eğitimli sürücüler yetiştirme, diğer motorlu taşıtlar tarafından motosikletin fark edilmesini sağlama, trafik kurallarının motosiklet güvenliğini de düşünerek düzenlenmesi, uygun ve korumalı şekilde motosiklet kullanımının zorunlu hale getirilmesi, doğru giyilmiş ve doğru bağlanmış kask kullanımının teşvik edilmesi olarak sıralanabilir. Ayrıca her ne kadar bir trafik kazalarını önleme programı olmasa da, içerisinde motosiklet kazalarını önleme gibi bir alt başlığın olması da alınabilecek önlemler arasında sayılabilir.

Karayolları Trafik Yönetmeliğinin 150. Maddesinde, motorlu bisiklet ve motosikletlerde sürücülerin koruma başlığı kullanmaları gerekliliği belirtilmektedir. Bu ifadeye bağlı kalınarak var olan yasa gerektiği şekilde uygulanıp, denetimler sıklaştırılırsa motosiklet kazalarının sayısının kaçınılmaz olarak azalacağı düşünülmektedir.

Birçok konuda olduğu gibi, Türkiye’de kask kullanımı konusunda da deyim yerindeyse kâğıt üzerinde, yönetmeliklerde bulunan cezai yaptırımlar bulunmaktadır. Örneğin kask kullanmamanın cezası 77 TL ve 15 ceza puanı olarak belirlenmiştir. Bu cezai yaptırımların arttırılması ve bu doğrultuda yasaların uygulanması devletin yapması gereken uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerinin yaşam devamlılığını sağlamakla görevli olan devletin bu konudaki uygulamaları gerektiği gibi yapmadığı görülmektedir. Görüldüğü gibi kask kullanımı ya da genel olarak motosiklet kazalarının ve bu kazalar sonrasında ölen kişi sayısının her geçen gün artması bireylerini korumakla yükümlü olan devletin acilen çözüm bulması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. EMNİYET KEMERİ UYGULAMASI

Bir diğer paternalist uygulama ise emniyet kemeri uygulamasıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımlamasına göre, trafik kaza yaralanması, "*kara yolunda seyreden bir aracın çarpması ile oluşan her türlü yaralanma*" şeklinde tanımlanmaktadır (Temel, 2006: 1). Kara yolunda seyreden bir araç, bir başka araca ya da yayaya çarpabilir. Bu durumda emniyet kemeri çarpışma anında büyük oranda hayat kurtaracak bir materyal olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir trafik kazasını en az yaralanmayla atlatabilmek için emniyet kemeri takma zorunluluğu bulunmaktadır.

Dünya üzerinde her yıl binlerce insan trafik kazalarında hayatını kaybetmekte, on binlercesi de yaralanmaktadır. Trafik kazaları sonucunda yok olan ve parçalanmış aileler ile yaşamının geri kalan bölümünü engelli olarak sürdürmek zorunda kalanlar olayın sosyal boyutunu ortaya koymakta, ayrıca yaralıların tedavi süreçleri ve maliyetleri ile kaza sonrasında meydana gelen maddi hasar miktarı ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemekte ve olayın ekonomik boyutunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 1: Yıllar Bazında Trafik Kazaları

YIL	TOPLAM KAZA SAYISI	ÖLÜMLÜ-YARALANMALI KAZA SAYISI	ÖLÜ SAYISI	YARALI SAYISI
2002	439.777	65.748	4.093	116.412
2003	455.637	67.031	3.946	118.214
2004	537.352	77.008	4.427	136.437
2005	620.789	87.273	4.505	154.086
2006	728.756	96.128	4.633	169.080
2007	825.561	106.994	5.007	189.057
2008	950.120	104.212	4.236	184.468
2009	1.053.346	111.121	4.324	201.380
2010	1.106.201	116.804	4.045	211.496
2011	1.228.928	131.845	3.835	238.074

Türkiye’de yolcu taşımacılığının % 95’inin, yük taşımacılığının da % 92’sinin karayolları vasıtasıyla gerçekleştirilmesi trafik kazası riskinin yüksek seviyede olmasına neden olmaktadır. TÜİK’in 2011 Karayolları Trafik Kaza İstatistiklerine bakıldığında 9 yıllık bir süreçte, trafik kazası sayısının yıllar içinde artan bir ivme sergilediği yukarıdaki tabloda görülmektedir. Bu verilere göre 2002 ile 2011 yılları arasında meydana gelen trafik kazası sayısının yaklaşık 3 kat arttığı görülmekte, trafik kazalarında meydana gelen ölü sayısının yaklaşık 43.000 kişi civarında, yaralı sayısı ise yaklaşık 2 milyon kişiye yaklaştığı görülmektedir (TÜİK, 2011: 21). Trafik kazası sayısının yıllar içinde artmasının nedenleri arasında birçok şey neden olarak gösterilebilir. Aklımıza gelen başlıca nedenler olarak araç sayısının artışı, kara yollarının yetersizliği, kara yollarında yapılan trafik denetimlerinin yetersizliği, trafik cezalarının yetersizliği ve caydırıcı olmaması gösterilebilir. Emniyet kemeri kullanımı, bu kazalarda meydana gelebilecek yaralanma ve ölümleri azaltabilecek bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Trafik kazaları açısından önemli bir veri olarak kabul edilen “100.000 araca düşen ölü sayısı” istatistiğine bakıldığında Türkiye’deki durumun pek parlak olmadığı görülmektedir. Öyle ki 2003 yılı verilerine göre bazı OECD ülkelerinde 100.000

araca düşen ölü sayısı ortalama 16 iken Türkiye’de bu sayı 44 olarak tespit edilmiştir (Sayıştay, 2008: 13).

Trafik kazaları her yıl dünyada bir milyondan fazla insanın ölümüne, milyonlarca insanın da yaralanmasına neden olmaktadır. Yük ve yolcu hareketinin her geçen gün artış gösterdiği günümüzde trafik kazaları hem ulusal hem de uluslararası ölçekte bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Bu nedenle de trafik kazaları ile mücadele, ulusal olduğu kadar uluslararası işbirliğini de gerekli kılmaktadır. Ulusal ölçekte trafik kazaları, her kişi ve kurumu doğrudan veya dolaylı olarak yakından ilgilendirmektedir. Türkiye’de yayımlanan raporlara göre, trafik kazaları ile mücadele, karar ve uygulama mekanizmalarına devlet kurumlarının yanı sıra sivil oluşumların da etkin katılımları ve katkıları ile mümkün olacaktır (Sayıştay, 2008: 31).

Peki trafik kazalarını önlemenin yolları nelerdir? Önceki paragraflarda kazaların sebepleri, araç sayısının artışı, kara yollarının yetersizliği, trafik denetimlerinin yetersizliği olarak sıralanmıştı. Bu probleme çözüm yolu bulmaya başlanması ve bulunan çözümlerin uygulamaya geçirilmesi trafik kazası sayısında bir azalma meydana getireceği düşünülmektedir.

Trafik kazalarında bireyleri koruyabilecek en önemli şey emniyet kemeridir. Emniyet kemeri trafik kazalarında mağduriyeti azaltan en ucuz ve en basit gereçtir. Tüm gücünüzle koştüğünüzü düşünün ve size iki adım uzaklıkta aniden bir duvarın önünüzde belirdiğini gördüğünüzde durabilir misiniz? Bu durum sizin saatte 25 km hızla seyrederken önünüzdeki aracın herhangi bir şeye çarpmasıyla karşı karşıya kalacağınız durumla aynıdır. Karşı karşıya kaldığınız böylesi bir durumda aracınız ya ani ve sıkı bir fren yaparak durur ya da öndeki araca çarparak durur. Eğer aracın içindekiler emniyet kemeri kullanmıyorsa aracınız durmuş olmasına rağmen, siz ve araç içindeki yolcuların bedenleri direksiyon, torpido veya ön cam sizi durduruncaya kadar aynı hızla yol almaya devam edecektir. İşte böylesi durumlarda uygun şekilde kullanılan emniyet kemeri, sizi “*ikinci çarpışmadan*” korumaktadır (TEDB, 2010: 1). Emniyet kemeri kaza veya ani fren durumunda, araçla aynı hıza sahip bedeninizin yine araçla aynı anda durabilmenizi sağlayarak, vücudunuzu araç içinde çeşitli yerlere çarpmamanızı sağlayarak, yaralanmaları önler (TEDB, 2010:1).

İşıldar’ın da belirttiği gibi, genel anlamda kaza halinde, emniyet kemerinin takılı olması ölüm ve yaralanma riskini %50 beyin travması geçirme riskini %41 oranında azaltmaktadır. İster şehir içinde ister şehir dışında olsun emniyet kemerinizin takılı olması başta kendi güvenliğiniz için gereklidir. Çocuklarınızı da; yaş, kilo ve

boylarına göre otomobilde uygun yerde çocuk koltuğu, enli kemer gibi gerekli güvenlik gereçlerinden faydalanarak seyahat ettirmek alınabilecek önlemler arasında sayılabilir (Işıldar, 2011: 5).

2002 yılında Türkiye’de meydana gelen ölümlü yaralanmalı trafik kazaları değerlendirildiğinde; sürücülerin emniyet kemeri takılı olan kazalardaki ölüm oranı %3,3 iken, takılı olmayan kazalardaki ölüm oranının %12,2 olduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere, ölümlü-yaralanmalı trafik kazalarındaki ölüm oranı emniyet kemeri takılmadığı takdirde 4 kat artmaktadır. Yapılan çalışmalar emniyet kemeri takarak yolculuk yapanların 100 km/s hızına kadar olan kazalarda kurtulma şansının olduğunu göstermektedir. Buna karşılık emniyet kemeri takmadan yolculuk yapanların 20 km/s’den itibaren kaza anında ölme riskinin ortaya çıktığı görülmektedir (Işıldar, 2011: 1).

Türkiye’de 2003 yılındaki trafik kazaları sonucunda ölenlerin %37’sini sürücülerin, %40’ını yolcuların ve %23’ünü ise yayaların oluşturduğu görülmektedir. %40 oranında meydana gelen yolcu ölümlerinin ise %20’sinin 20 yaş altındaki yolcular olduğu dikkate alındığında, emniyet kemerinin sadece sürücüler ve yetişkinler için değil, çocuklar için de kullanımının öğrenilmesi ve alışkanlık haline getirilmesi gereken bir unsur olduğu ortaya çıkmaktadır (Işıldar, 2011:1).

Emniyet kemeri kullanımı söz konusu olduğunda sadece ön koltukta yolculuk yapanlar akla gelmemelidir. Yapılan araştırmalarda arka koltukta emniyet kemeri kullanımının, arka koltukta meydana gelen ölüm ve yaralanmaların %60’ını önlediği saptanmıştır. Emniyet kemeri takmamış arka koltuk yolcuları en çok kafa, yüz ve boyun zedelenmelerine maruz kalmaktadır. İngiltere Ulaşım Araştırma Laboratuvarı analizleri, ön koltuk yolcularının tamamına yakınının emniyet kemeri takmasına karşılık, daha düşük oranda emniyet kemeri kullanan arka koltuk yolcularının yaralanma riskinin 2 kat, fırlatılma riskinin ise 7 kat daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. (EGM THB, 2013: 1)

Buraya kadar kısa bir değerlendirme yapılması gerekirse, trafik kazalarını en az zararla atlatmak için emniyet kemeri ve kask kullanımı önemli bir değişkendir ve bireylerin yaşamlarının devam ettirilebilmesinden sorumlu olan paternalist devletin bu konudaki yasal düzenlemeleri yerine getirmesi ve bu yasal düzenlemelerin uygulanmasını sağlaması gerekmektedir.

Türkiye’deki duruma bakıldığında, 1985 yılından itibaren "*şehirlerarası karayollarında otomobil ve tescil bakımından otomobil gibi işlem gören arazi taşıtları*

ve minibüslerde sürücüsü ve yanında oturan yolcular için" emniyet kemeri uygulaması başlatıldığı görülmektedir. 1985 yılında başlatılan uygulamanın araçların arka taraflarında oturan yolcuları kapsamadığı görülmekte ve emniyet kemeri kullanımının bir zorunluluk olmadığı dikkat çekmektedir.

1992 yılından itibaren "*şehir içi yollarda da ticari otomobil ve minibüsle yolcu taşımacılığı yapan araç sürücüleri hariç, otomobil ve otomobil gibi tescil işlemi gören arazi taşıtları ve minibüs gibi taşıtların sürücüleri ile ön koltuğunda oturan yolcularına*" emniyet kemeri takma zorunluluğu getirilmiştir. 1995 yılına gelindiğinde ise arka koltukta oturanlara da emniyet kemeri kullanma zorunluluğu getirilmiştir. 1998 yılından itibaren üretilen minibüslerin arka koltuklarında, kamyon, kamyonet, çekici ve şehirlerarası otobüslerde emniyet kemeri kullanımı yönetmelik kararı ile zorunlu kılınmıştır. 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nun 78'inci maddesi ile birlikte, "*sürücülerin ve yolcuların, araçların sürülmesi sırasında koruyucu tertibat kullanması*" zorunlu hale getirilmiş ve emniyet kemerinin hangi araçlarda kullanılacağı yönetmelikte belirtilmiştir (Işıldar, 2011: 2).

Görüldüğü üzere ön ya da arka koltuk ayırt etmeksizin emniyet kemeri kullanımı yasal bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin yaşamlarının devamlılığını sağlamakla yükümlü olan devlet, denetimlerini sıklaştırarak bu zorunluluğa uymayanlara puan ve para cezası uygulamalı ve bu durumun devamlılığını sağlamalıdır.

3.3. BİR TRAFİK GÜVENLİĞİ PROJESİ; KİTGE

Trafik kazalarındaki ölü ve yaralı sayısının her geçen gün artması ve durumun giderek kötüleşmesi, paternalist devletin bu duruma çözüm bulması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Hatırlayacak olursak 2002 ile 2011 yılları arasında trafik kazalarında 43.000 kişinin yaşamını yitirdiğini, 2 milyona yakın kişinin ise yaralandığı belirtilmiştir.

Emniyet kemeri kullanılmaması Türkiye'de ve dünyada trafik kazalarının ardından meydana gelebilecek yaralanma ve ölüm sayısını arttırmaktadır. Emniyet kemeri kullanımı trafik kazalarının ardından meydana gelebilecek istenmeyen durumları en aza indirgeyebilecek araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle emniyet kemeri kullanılması, trafik kazalarında yaralanma riskini azaltmaktadır. Fakat sadece emniyet kemeri uygulaması ile trafik kazalarında ya da trafik kazalarında meydana

gelen yaralanmalar engellenememektedir. Bu durumda da trafik güvenliği ile ilgili bazı çalışmalar ortaya konmaktadır.

Trafik güvenliği ile ilgili yeni açılımlar doğrultusunda İçişleri Bakanlığı tarafından Aralık 2007 içerisinde eğitim, denetim, destek hizmetleri, iletişim, enformasyon, motivasyon ve verimliliğin artırılması projelerini kapsayan “Trafik Güvenliğinde Yeni Açılımlar, Hedefler ve Çözüm Projeleri” adı altında bir çalışma hazırlanmıştır. Bu çalışma ile trafik düzeninin sağlanması, trafik kazaları ve trafik kazaları sonucundaki ölüm ve yaralanmalar ile maddi kayıpları azaltmaya yönelik önlemleri belirlemek ve uygulamak, ayrıca yol kullanıcılarını (sürücü, yaya ve yolcular) trafik kuralları ve karşılaşılabilecekleri riskler konusunda bilgilendirmek ve bilinçlendirmek amaçlanmıştır (Sayıştay, 2008: 37).

Bu doğrultuda hazırlanan Karayolu İyileştirme ve Trafik Güvenliği Projesi (KİTGİ) için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasından 250.000.000 ABD Doları tutarında bir kredi de temin edilmiştir. Projenin, Karayolu İyileştirme Projesi ve Trafik Güvenliği Projesi olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. Proje, Karayolları Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Gazi Üniversitesi tarafından yürütülmüştür. Söz konusu projenin sonunda, yabancı bir firmaya 2.500.000 ABD Doları karşılığında 2001-2010 yıllarını kapsayan uzun vadeli bir “*Ulusal Trafik Güvenliği Programı*” hazırlanmış, ancak programın hayata geçirilmesi için yeterli adımlar atılamamıştır.

KİTGİ Projesi kapsamında,

- Kaza noktalarının iyileştirilmesi büyük oranda gerçekleştirilmiş,
- Trafik işaretlerinin yenilenmesi çalışmalarına başlanmış,
- 479 öğretmene trafik formasyon eğitimi verilmiş,
- 322 proje okuluna eğitim materyali temin edilmiş,
- 780 trafik polisinin psikoteknik değerlendirmesi yapılmış,
- Trafik Bilgi Sistemi (TBS) kurulmuş,
- İlk yardım pilot projesi gerçekleştirilmiştir (Sayıştay, 2008: 49).

Ancak söz konusu bu program, ilgili Bakanlıklar tarafından onaylanmamış ve trafik güvenliği konusunda ulusal düzeyde politikaların oluşturulmasını sağlayacak resmî bir yapıya kavuşturulamamıştır. Bu durum, ilgili kurum ve kuruluşların trafik güvenliği

alanındaki sorumluluklarını önceden olduğu gibi münferit çabalarla sınırlı bırakmıştır (Sayıştay, 2008: 16).

Ayrıca trafik kazalarının azaltılmasına yönelik olarak sorunların nedenleri ve alınması gereken tedbirleri tespit etmek amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19. dönemde kurulan 10/31,98,128 Esas Numaralı “*trafik kazalarının önlenmesi*” konulu Meclis Araştırma Komisyonunun hazırladığı rapor Meclis Genel Kurulunda görüşülmeyle hükümsüz kalmıştır. Yine aynı amaçla 21. dönemde de Meclis Genel Kurulunun kararıyla Meclis Araştırma Komisyonu kurulmuş, komisyon Türkiye’nin trafik sorunlarını tüm yönleriyle araştırmış, tespit ve önerilerini bir raporla 30.10.2000 tarihinde TBMM Başkanlığına sunmuştur. Komisyon raporu TBMM’nin 17.01.2001 tarihli 45. birleşiminde Meclis Genel Kurulunda görüşülmüş, bir örneği de 23.01.2001 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiştir.

3.4. AVRUPA ÜLKELERİNDEKİ DURUM

Avrupa Komisyonu’nun Enerji ve Ulaştırma Genel Müdürlüğü tarafından 2003 yılında başlatılan “*yol güvenliği eylem planı*”nın bir parçası olarak hayata geçirilen “*Avrupa yol güvenliği şartı*” ile 2010 yılına kadar Avrupa’da trafik kazalarında meydana gelen can kayıplarının yarı yarıya azaltılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Avrupa Yol Güvenliği Şartı şirketler, kamu mercileri ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirerek yol kazalarında ölüm oranlarının azaltılması için eylemler gerçekleştirilmesi, alınacak önlemler hakkında bilgi alışverişinde bulunulması ve sonuçlarının değerlendirilmesi konusunda fırsatlar sunmaktadır. Bunun yanı sıra eylem planı’nın 2010-2013 stratejik hedefleri şöyle sıralanabilir:

- Kaza sayısını azaltmak
- Kazaların vahametini azaltmak
- Trafik kazalarında ölenlerin sayısını %40 azaltmak (İlıcılı, 2010: 9).

Mevcut eylem planının yerine geçecek yeni “*Avrupa Yol Güvenliği Eylem Programı*” (2010–2020) kapsamında da yol güvenliği konusunda aynı hedeflerin genişletilmiş tedbirler doğrultusunda gerçekleştirilmesi öngörülmektedir (İlıcılı, 2010:6). Türkiye’den farklı olarak AB ve gelişmiş diğer ülkelerde; kazadan 24 saat sonra ve

30 gün içinde kazaya bağlı nedenlerle yaşamını kaybeden mağdurlar izlenebilmekte ve istatistiklere yansıtılabilmektedir (Ilıcalı, 2010:16).

Veriler, 2008 yılında Avrupa Birliği'nde 1,3 milyon trafik kazasının meydana geldiğini, 39,000 kişinin trafik kazalarında hayatını kaybettiğini, 1,6 milyon kişinin ise yaralandığını ortaya koymaktadır. Meydana gelen trafik kazaları sonucunda oluşan hasar ve yaralanmaların doğrudan ve dolaylı maliyetinin Avrupa Birliği gayrisafi milli hâsılasının yaklaşık % 2'sine tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Buradaki verileri Türkiye ile karşılaştırmak gerekirse içinde bulunulan durumun vehameti bir kez daha görülecektir. 2008 yılında meydana gelen trafik kazası sayısı yaklaşık olarak 950.000, yaralı sayısı 184.000 iken, ölü sayısı ise yaklaşık 5.000 kişi civarında olduğu görülmektedir. Trafik kazalarında can kaybının, 100.000 araç bazında değerlendirildiğinde de İsviçre ve Japonya'da 11, AB ortalamasının 19 olduğu görülmekte, bu rakamın Türkiye'de 76 olduğu belirtilmektedir (Ilıcalı, 2010:6).

KGM'nin 2012 yılında yayınladığı Trafik kazaları özeti raporundaki veriler ele alındığında şu şekilde bir tabloyla karşılaşmaktayız;

Tablo 2: Ülkeler Bazında Trafik Kazaları

ÜLKE	ÖLÜMLÜ-YARALANMALI TRAFİK KAZASI SAYISI	ÖLÜ SAYISI	NÜFUS	1000 KİŞİYE DÜŞEN ARAÇ SAYISI
ALMANYA	310.806	4.152	81.729.000	611
FRANSA	72.315	4.273	65.822.000	622
İSPANYA	88.251	2.714	46.162.000	701
İNGİLTERE	164.000	2.222	62.300.000	540
TÜRKİYE	131.845	3.835	74.724.000	215

Tablodan da anlaşıldığı üzere nüfusu 45 milyon fazla olan 5 ülkedeki veriler karşılaştırıldığında 1000 kişiye düşen araç sayısı bakımından Türkiye'nin son sırada olduğu buna karşılık ölümlü-yaralanmalı trafik kazası sayısında ilk üçte olduğu görülmektedir. Bunun yanında trafik kazalarında yaşamını yitirenlerin sayısına bakıldığında da, araç sayısı az olmasına rağmen, Türkiye'nin üçüncü sırada olduğu göze çarpmaktadır.

Burada dikkatlerden kaçırmamız gereken bir önemli husus bulunmaktadır; Avrupa Birliği ülkeleri kapsamındaki veriler göstermektedir ki, -Türkiye'den farklı olarak- alınan önlemler sonucunda çoğu ülkede ve bölgede kaza oranları azalmaktadır. Alınan ve uygulanan kararlar doğrultusunda AB ülkelerinde 2001 – 2004 yılları arasında ölümlü kaza oranı %14 azalmıştır. AB'nin yirmi beş üyesinden dokuz tanesinde (Almanya, Estonya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Portekiz ve İsveç) yukarıda belirtilen orandan daha fazla azalma gerçekleşmiştir; sekiz üye (Belçika, Danimarka, Yunanistan, İspanya, İrlanda, Avusturya, Finlandiya ve Birleşik Krallık) en azından %5 oranında azalma ile ortalamanın altında kalmıştır; altı üye (Çek Cumhuriyeti, Letonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Slovakya) hiçbir gelişme göstermezken Kıbrıs ve Litvanya gibi ülkelerde durum daha da kötüye gitmiştir Milyon kişi başına ölen sayısında (2005'e ait tahmini veriler doğrultusunda) Malta, Litvanya ve Macaristan haricindeki tüm üye ülkelerde azalma meydana geldiği görülmüştür. Bazı ülkelerde (Fransa, Lüksemburg, Belçika, Portekiz, İsveç, Hollanda, Danimarka, Almanya, İspanya ve Avusturya) ise Avrupa ortalamasının üzerinde azalma sağlandığı tespit edilmiştir (İlıcılı, 2010:20).

Görüldüğü gibi AB ülkeleri ile Türkiye karşılaştırıldığında, Türkiye'deki uygulamaların söylemden öteye geçememiş olduğu görülmektedir. Çalışmanın başında belirtilen “*söylem-eylem*” uyumsuzluğu bu örnekte açıkça karşımıza çıkmış bulunmaktadır. Türkiye'nin trafik güvenliği konusunda belirlenmiş bir planının ya da stratejisinin bulunmaması bu konuya yeterince önem verilmediğini göstermektedir. Bireylerin yaşamlarını devam ettirecek ortamı sağlamakla yükümlü olan ve “*bireylerimi koruyorum*” ilkesinden hareket eden paternalist devletin aslında bireylerini korumak için herhangi bir adım atmadığı görülmektedir, Türkiye'nin AB ülkelerindeki gelişmelerden uzak kaldığı da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Görüldüğü gibi, bireylerinin yaşamlarının devamlılığını sağlamakla sorumlu olan devletin trafik kazalarını en aza indirmek için bir an önce çalışma yapması gerekmektedir. 2002 ile 2011 yılları arasında meydana gelen kazalarda yaklaşık 40 bin kişinin yaşamını yitirdiği, 1.5 milyondan fazla kişinin yaralandığı görülmektedir (TÜİK, 2011: 21). Bu durum paternalist devletin bireylerini koruma söylemiyle pek örtüşür gözükmemektedir. Ortaya konan politikaların ve denetim mekanizmalarının yetersizliğinin her yıl binlerce kişinin ölümüne neden olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Söylemlerini bireylerinin yaşamlarını devam ettirebilmesinden daha çok toplumun dönüştürülmesi temelinde kullanan iktidarın, KİTGİ projesini de hayata geçirememiş olması dikkatlerden kaçmamalıdır.

Türkiye’de paternalist uygulamalardan biri olarak ortaya konulan, söylemden ileri geçemeyen emniyet kemeri ve kask kullanımı uygulamalarının belirtilmesinin ardından, çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye’deki diğer paternalist uygulamalardan biri olan ve “*sağlıklı nesiller yetiştirmek istiyoruz*” söylemiyle sigara yasağı uygulamaları incelenecektir.

4. PATERNALİST BİR UYGULAMA OLARAK TÜRKİYE'DEKİ SİGARA YASAKLARI VE DÜNYADAKİ UYGULAMALARI

Paternalizm, “*baba-devletin çocuklarının iyiliğini, onlardan daha çok düşündüğünü göstermes*” şeklinde tanımlanabilir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere bireylerinin huzur ve barış içinde yaşayacakları ortamı sağlama görevini taşıyan devlet, halkının iyiliğini düşünmelidir. Devletin halkının iyiliğini düşünmesi, yasaların çıkarılmadan önce ortaya konan söylemlerde kendini göstermektedir. Sigara yasağı uygulamasından önce ortaya konan “*sağlıklı nesil yetiştirmek istiyoruz*” söylemi bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.

Sigara kullanımı tıpkı emniyet kemeri ve kask kullanımı gibi insanları ciddi anlamda etkileyen, halk sağlığı açısından ciddi sonuçları olan küresel bir sorundur. Bu küresel soruna bütün iktidarlar, öncelikle kendi yönetim mekanizmaları içerisinde, sonrasında da küresel ölçekli bir çözüm bulma arayışı içerisinde olmuşlardır. Bütün dünyada sigara ve diğer tütün mamullerinin tüketimi ve üretimindeki artışın, aileler ve ulusal sağlık sistemleri üzerinde ciddi sorunlar meydana getirdiği de görülmektedir. Bu durumun sağlık ve ekonomik olmak üzere iki boyutu olduğu söylenebilir. Sağlık boyutundan değerlendirildiğinde, sigara tüketiminin ve sigara dumanına maruz kalmanın ölüme ve ciddi hastalıklara neden olduğu ve bağımlılık yapan tütün ürünlerinin zehirli ve kanserojen olduğu bilimsel bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan çalışmalar sigara tüketiminin yılda yaklaşık 5 milyon kişinin doğrudan ya da dolaylı olarak yaşamını yitirmesine neden olduğunu göstermektedir. Dahası Bilir'in de belirttiği gibi dünya genelinde sigara kullanıma bakacak olursak, 1.3 milyar kişinin sigara kullandığı, her gün 80 ila 100 bin çocuğun sigaraya başladığı ve yine her gün 15 milyar adet sigara satışının yapıldığı bilinmektedir (Bilir, 2009: 11). Sigara tüketiminin bu şekilde devam edeceği düşünülürse 2030 yılında sigaraya bağlı nedenlerden dolayı hayatını kaybedenlerin sayısının yılda yaklaşık 10 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Buna ek olarak dünya genelinde sigara tüketim oranının %50 azaltılabilmesi durumunda, 2050 yılına kadar en az 200 milyon kişinin sigaraya bağlı nedenlerden dolayı hayatını kaybetmesinin engellenmiş olacağı da belirtilmektedir (Ergüder, 2008: 7).

Tablo 3: Ülkelere Göre Sigara Tüketimi

ÜLKELER	SİGARA TÜKETİMİ (milyar adet)	%
ÇİN	1777	32.9
ABD	402	7.43
RUSYA	374	6.92
JAPONYA	279	5.16
ENDONEZYA	171	3.16
ALMANYA	127	2.35
TÜRKİYE	109	2.02
İTALYA	99	1.83
DÜNYA	5.4 trilyon adet	

Yukarıdaki tabloda 2004 yılı verileri göz önünde bulundurularak, ülkelerin yıllık sigara tüketimleri gösterilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi Çin ve ABD, 2 milyar âdete yaklaşan sigara tüketimleriyle dünya sigara tüketiminin %40'ını oluşturmaktadır. Türkiye %2'lik sigara tüketimiyle 7. sırada bulunmaktadır. Anlaşılacağı üzere bireylerinin sağlıklarını korumakla sorumlu olan ve sağlıklı nesiller yetiştirmek isteyen devletler bu duruma bir çözüm yolu bulmalıdır.

Yüksek tütün üretim oranları yüksek tüketim oranlarıyla çok yakın ilişki içindedir. Tütün üretiminin artması doğal olarak tüketimi de arttırmaktadır. "Türkiye'de Tütün Kontrolü Politikaları" adlı çalışmada da belirtildiği üzere Türkiye halen dünyada en fazla sigara tüketilen ilk 10 ülke arasındadır. Buna ek olarak Türkiye, 2001 yılında, Dünyada tüketilen tütünün %2'sini, Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi'nde tüketilen tütünün ise %14'ünü üretmiştir. Türkiye sigara tüketimi konusunda Avrupa ülkeleri arasında üçüncü sırada, dünya ülkeleri arasında ise yedinci sırada yer almaktadır (Bilir vd, 2010: 28).

2006 yılında gerçekleştirilen Aile Yapısı araştırmasına göre Türkiye genelinde 18 ve daha yukarı yaştaki bireylerin %33,4'ü sigara kullanmaktadır. Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi verilerine göre, erkeklerde sigara kullanım oranı %50,6 iken, kadınlarda bu oranın %16,6 olduğu görülmektedir. Bu oranlara göre Türkiye'de yaklaşık 17 milyon civarında sigara kullanan kişi olduğu ve her yıl 100 bin kişinin

sigaraya bağlı nedenlerle yaşamını kaybettiği tahmin edilmektedir. Bu sayının trafik kazalarına bağlı ölümlerden 15-20 kat daha fazla olduğu görölmektedir (Ergüder, 2008: 7). Araştırma sonuçlarının da göstermiş olduğu gibi, sigara kullanımını da tıpkı emniyet kemeri kullanımı gibi acilen çözümlenmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1. TÖTÖN/SİGARA KULLANIMININ FARKLI BOYUTLARI

Göröldüğü gibi sigara kullanımı hem Türkiye’de hem de dünyada oldukça yaygın bir durumdur. Sigara kullanımının sağlık ve ekonomik olarak iki boyuttan değerlendirilebileceği görölmektedir.

4.1.1. EKONOMİK BOYUT

Türkiye, dünya tütün üretiminin %2’sini gerçekleştirmektedir. Öncelikle tütün üretiminde, buraya kadar ki sürecin nasıl işlediğine değinelim. Türkiye’de üretilen tütünün devlet tarafından satın alınması için ilk yasal düzenleme, 1940 yılında yürürlüğe girmiş olan Milli Güvenlik Kanunu’dur. Bu kanunla birlikte üreticilerin ürünlerinin tümünü, devlet adına satın almaktan sorumlu olan bir kurum olarak TEKEL oluşturulmuştur. Ancak, 2002 yılında bu uygulama kaldırılmış, onun yerine sözleşme esasına dayalı bir üretim sistemi getirilmif ve ardından da pazar tümü ile liberalleştirilmiştir.

Devletin tütün ürünlerinin tümünü satın aldığı dönemde üretim, arz-talep dengesine bakılmaksızın gerçekleştirilmiş, sosyal politikalar ve politik kaygılar göz önünde bulundurularak herhangi bir planlama yapılmadan üretime devam edilmiştir. Bu dönemde üretimin sınırsız ve fiyatların üretici açısından tatmin edici olduğu görölmektedir. Bu nedenle de üreticiler hiçbir zaman alternatif bir ürün arayışı içinde olmamıştır. Bunun sonucu olarak, üreticiler kendilerine sürdürülebilir bir gelir sağlayabilecek farklı tarımsal faaliyetlere yönelme becerisini kaybetmiş ya da geliştirememiştir. Devlet de üreticilere başka ürünlere ya da ekonomik faaliyetlere yönelme konusunda özel bir destek vermemiştir.

şunu da belirtmemiz gerekir ki tütün üretiminin gelişmiş bölgelerde yapılmamakta olduğu görölmekte buna karşın daha az gelişmiş bölgelerde tütün üretiminin belirgin

bir şekilde arttığı gözlenmektedir. Türkiye’de tütün üretimindeki arz-talep dengesini oluşturabilmek ve devam ettirebilmek amacıyla 1994 yılından başlayarak kota uygulaması getirilmişse de, siyasi nedenlerden dolayı devlet kotayı aşan ürünleri almaya devam etmiştir. Bu dönemin ardından, 2001 yılında daha kararlı şekilde yapılmaya başlanan kota uygulamasıyla birlikte, üretimde %27 oranında bir azalma meydana geldiği gözlenmiştir (Bilir vd, 2010: 24-25).

Türkiye için önemli bir tarımsal ürün olan tütün, yakın zamana kadar da en önemli ihraç ürünlerinden birisi olmuştur. Toplam ihracat gelirinde yer alan tütün ihracatından elde edilen gelirin oranı, endüstriyel ürünlerin ihracatındaki artışa bağlı olarak hızla düşmüştür. Diğer bir deyişle ifade edecek olursak, endüstriyel ürünlerin ihracatının artışı, tütün ihracatının azalmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak da Türkiye, 1988 yılından beri tütün ithal eden bir ülke konumuna gelmiştir. 2000’li yıllarda durağanlaştığı görülen ithalatın miktar ve değer olarak 2008 yılında kayda değer bir şekilde arttığı dikkati çekmektedir. 1988 yılında sadece 610 ton olan tütün ithalatı 2008 yılında 82.000 ton düzeyine ulaşmıştır. (Bilir vd, 2010: 26-28)

Tütün ürünlerinin ekonomik boyutu ile ilgili olarak dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir diğer konu ise tütün ürünlerinden alınan vergi miktarlarıdır. Türkiye’de 2008 yılında sigaradan alınan ÖTV ve KDV ile yaklaşık olarak 14 milyar TL, 2009 yılında ise yaklaşık 16 milyar TL vergi geliri elde edilmiştir. Tütün ürünlerinden alınan bu vergiler toplam devlet gelirinin yaklaşık %7’sini oluşturmaktadır (Yürekli vd, 2010: 2). Tütün ürünlerinden alınan vergilerin, toplam devlet gelirleri içerisindeki payına bakıldığında 2003 yılında %5, 2004’te %7, 2005’te %7, 2006’da %6, 2007’de %6, 2008’de %7 ve 2009 ise %6 olduğu görülmektedir (Yürekli vd, 2010: 33). Ayrıca Ocak 2010’dan itibaren paket başına 2.65 TL vergi alınmasına ve %18 oranında KDV alınmasına karar verilmiştir. Tütün ürünlerinden alınan vergilerin yükseltilmesinin yetişkin ve gençlerde sigara içme yaygınlığını azaltacağı düşünülmektedir (Yürekli vd, 2010: 33). Oysaki durum pek de böyle görünmemektedir; tütün ürünlerinden alınan vergilerin yükseltilmesinin kaçak sigara satışının her geçen gün artmasına neden olduğu görülmektedir. Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığının verileri incelendiğinde 2009 yılında tüketilen sigaranın %5’inin kaçak olduğu görülürken, 2012 yılında bu oranın %17’ye yükseldiği görülmektedir (KOM Daire Başkanlığı, 2010: 45).

Tütün ürünlerinin aynı zamanda ekonomik bir değerinin de olduğu görülmektedir. Tütün ürünlerinin ekonomik ve ticari değerinin olması, küresel ölçekli bir durum olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Çünkü tütün kullanımı bütün ülkeler

açısından yaygın bir alışkanlıktır. Tütün kullanımının yol açtığı sağlık sorunlarının ortaya konmasından sonra özellikle gelişmiş ülkelerde sigara kullanımında azalma meydana geldiği de görülmektedir (Ergüder, 2008: 8). Bu denli küresel bir nitelik kazanan tütün kullanımının insan sağlığına olan etkilerini belirtmeye çalışmak faydalı olacaktır.

4.1.2. SAĞLIK BOYUTU

Tütün kullanımının sağlık boyutu, “*sağlıklı nesiller yetiştirmek istiyoruz*” söyleminden hareket eden devletin dikkatinden kaçmamalı ve paternalist devlet bu konuda gereken önlemleri almalıdır. Çünkü tütün kullanımı çok sayıda hastalığa neden olmaktadır ve tütün kullanımının neden olduğu bu hastalıkların birçoğunun sonunun ölümlerle sonuçlandığı da bilinmektedir. Bu hastalıklar arasında kalp ve damar hastalıkları, çeşitli kanser hastalıkları ve halk arasında KOAH olarak bilinen kronik obstrüktif akciğer hastalığı öne çıkmaktadır. Özellikle yetişkin insanlar arasında en önde gelen ölüm nedeni olarak bilinen koroner kalp hastalığının bilinen en büyük nedenlerinden birisi sigara kullanımıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda, sigara içenler arasında koroner kalp hastalığı riskinin 2-4 kat arttığı görülmüştür. Yine yapılan araştırmalar sonucunda, insanlarda farklı türde kanser hastalıklarının meydana gelmesinde de sigara kullanımının önemli rol oynadığı görülmüştür. Bu kanserlerin başında akciğer kanseri gelmektedir. Akciğer kanseri hastaları üzerinde yapılan araştırmalar, bu hastalığın %90 oranında sigara kullanımı nedeniyle meydana geldiğini göstermiştir. Akciğer kanseri dışındaki ağız boşluğu, mide, kolon, böbrek, mesane ve meme kanserinin oluşumunda da sigaranın rolü olduğu saptanmıştır. Kalp ve kanser hastalıklarına ek olarak sigara dumanının bronş duvarındaki kasların kasılmasına yol açarak hava yolu direncinin artmasına neden olduğu görülmüştür. Bu anatomik ve fonksiyonel değişimler sonucunda da kronik akciğer hastalıklarının meydana geldiği görülmüştür (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 3).

Görüldüğü gibi sigara kullanımı başta kanser olmak üzere birçok sağlık sorununa yol açmaktadır. Ayrıca sigara kullanımından dolayı ortaya çıkan sağlık sorunları önlenebilir sağlık sorunlarıdır. 2030 yılında tüm dünyada on milyon, yüzyılımızda ise bir milyar insanın sigara yüzünden erken yaşlarda öleceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle bireylerini korumak ve sağlıklı nesiller yetiştirmek isteyen paternalist

devletin sigara kullanımını kısıtlamaya yönelik tedbir alması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

4.2. SİGARA KULLANIMINI AZALTMAYA YÖNELİK ALINAN ÖNLEMLER

Sigara ve tütün kullanımının bu denli zararlı sonuçlar ortaya koyduğu görülmesine rağmen tütün kontrolü ülkeler açısından oldukça zordur. Bu durumun birden çok nedeni olduğu düşünülmektedir. Birincisi tütünde bulunan nikotinin bağımlılık yapmasıdır. Buna göre tütün kullanımına bir kere başlayan kişi sürekli olarak kullanım isteği içerisinde olacaktır. İkinci neden ise tütün endüstrisinin ekonomik ve politik etkisiyle tütün kontrolünü engellemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, sigara ve tütün kullanımı, her ne kadar zararlı sonuçlar ortaya koysa da tütün üreten ülkeler açısından önemli bir gelir kaynağı olarak düşünülmektedir ve tütün üreten ülkeler ürettikleri tütün ürünlerinin satışını yapıp gelir elde etmek istemektedir. Üçüncü neden olarak ise bazı ülkelerde ve meslek gruplarında tütünün zararları konusunda yeterli bilgilendirme yapılmaması sayılabilir. Diğer yandan Avrupa ve Kuzey Amerika'da sigara karşıtı düzenlemelerin artışı, sigara içmenin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri konusundaki bilinçlenme ve sigara satışlarının azalması, sigara üreten çok uluslu şirketlerin ve küresel tütün endüstrisinin faaliyetlerini yeni pazarlar bulmak amacıyla gelişmekte olan ülkelere kaydırmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, bilinç düzeyi artan gelişmiş ülkelerin, kendi tütün pazarlarını geliştirmekte olan ülkelere kaydıracağı görülmektedir.

Sigara kullanımının bu denli ciddi sorunlara yol açması ve ileriki yıllarda daha büyük sorunlara neden olacağı tahmini Dünya Sağlık Örgütü'nü (WHO) bu konu üzerinde önlem almaya yönlendirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü tütünsüz girişimi, halen yaşayan insanları ve gelecek nesilleri, tütün kullanımının sağlık, sosyal ve ekonomik sonuçlarından korumayı amaçlamaktadır (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 26). Yaşayan insanları ve gelecek nesilleri korumayı amaçlayan Dünya Sağlık Örgütü sigara içimine dair bazı tanımlamalar yapmaktadır; bu tanıma göre Dünya Sağlık Örgütü, sigara tüketen kişileri "*her gün düzenli içenler*", "*her gün seyrek içenler*" ve "*ara sıra içenler*" olmak üzere üçe ayırır. Son otuz gün içinde her gün en az bir adet sigara içen kişileri her gün içenler grubuna; son otuz gün içinde her günden daha seyrek içen kişileri her gün seyrek içenler grubuna sokmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, sigara kullanan kişileri üçe ayırırken, sigara kullanmayan kişileri de "*yaşam*

boyu hiç sigara içmemiş” olanlar ve “*önceden sigara içip şu anda içmeyenler*” olarak iki grupta toplamıştır. Bunun yanında Dünya Sağlık Örgütüne göre yaşamı boyunca toplam yüz adet sigara içmiş olan kişi yaşamı boyunca sigara içicisi olarak kabul edilmektedir (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 19).

Dünya Sağlık Örgütü'nün de belirttiği gibi halen yaşayan insanları ve gelecek nesilleri, tütün kullanımının sağlık, sosyal ve ekonomik sonuçlarından korumayı amaçlayan devletler bu durum için bazı yasal düzenlemeler yapmaktadır. Türkiye’de de 2003 yılına gelinceye kadar tütün ve sigara tüketiminin azaltılmasına yönelik yasalar çıkarılmıştır.

Bu yasalardan ilki, 9 Ocak 1991’de TBMM tarafından kabul edilen 3694 sayılı “*Tütün ve Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine İlişkin*” yasadır. Bu yasanın hemen ardından 7 Aralık 1996’da 4207 sayılı “*Kişileri Tütün ve Tütün Mamullerinin Zararlarından, Bunların Alışkanlıklarını Özendirici Reklam, Tanıtım ve Teşvik Kampanyalarından Koruma Kanunu*” yürürlüğe girmiştir. 4207 sayılı kanuna ek olarak 3 Ocak 2002 tarihinde “*Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına*” ilişkin 4733 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. 28 Nisan 2004 tarihinde imzalanan Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi 30 Aralık 2004 ve 25656 sayılı Resmi Gazete’de 5261 sayılı kanun olarak onaylanıp yürürlüğe girmiştir. 30 Mart 2005 tarihinde ise 5326 sayılı Kabahatler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kabahatler Kanununun 39. maddesi kamu hizmet binalarının kapalı alanlarında, toplu taşıma araçlarında ve özel hukuk kişilerine ait olan ve herkesin girebileceği binaların kapalı alanlarında tütün mamullerinin tüketimi halinde idari para cezasını öngörmektedir. 4207 sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanunun yürürlüğe girmesi 19 Ocak 2008’de, Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunun yürürlüğe girmesi 19 Mayıs 2008’de ve nihayet Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunun “*tüm hükümleri*” ile yürürlüğe girmesi ise 19 Temmuz 2009’da gerçekleşmiştir (Karaöz vd, 2010: 27).

3 Ocak 2008 tarihinde çıkarılan 5727 sayılı yasa ile mevcut kanunun kapsamı genişletilmiş ve uygulama bakımından da bazı kolaylıklar getirilmiştir. Kanunun uygulanması bakımından iki aşamalı bir geçiş süreci belirlenmiş, ikram sektörü dışında kalan kapalı alanlar ile ilgili hükümler 19 Mayıs 2008 tarihinde, ikram sektörünü kapsayan bölüm ise 19 Temmuz 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylelikle 2009 yılının Temmuz ayı itibariyle Türkiye tam dumansız ülke konumuna

gelmiş olmaktadır. Böylece kamu hizmet binalarının kapalı alanları ve koridorları da dahil olmak üzere her türlü eğitim, sağlık, üretim, ticaret, sosyal, kültürel, spor, eğlence ve benzeri amaçlı, özel hukuk kişilerine ait olan ve birden çok kişinin girebileceği binaların kapalı alanları, taksi hizmeti verenler dahil olmak üzere karayolu, demiryolu, deniz yolu ve hava yolu toplu taşıma araçları, okul öncesi eğitim kurumlarının, dershaneler, özel eğitim ve öğrenim kurumları dahil olmak üzere ilk ve orta öğretim kurumlarının kapalı ve açık alanları, özel hukuk kişilerine ait olan lokantalar ile kahvehane, kafeterya, birahane gibi eğlence hizmeti veren işletmeler dumansız hava sahasına dahil edilmiştir.

Türkiye’de tütün mamulleri ile ilgili kanunlarda 1996 yılında kabul edilen 4207 sayılı kanun büyük önem taşımaktadır. Bu kanunla birlikte, 18 yaşından küçüklere sigara satışı yasaklanmış, tütün ürünlerinin her türlü reklam ve tanıtımı yasaklanmış, otomatik sigara satış makinelerinin ülkeye girişi yasaklanmıştır. Ayrıca sigara paketleri üzerine sağlığa zararlıdır ibaresinin konması zorunluluğu getirilmiş ve televizyonlarda ayda en az 30 dakika olmak üzere eğitici yayınlar yapılması zorunluluğu getirilmiştir (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 25).

Görüldüğü gibi halkının iyiliğini düşünen paternalist devlet, bazı söylemler ve bu söylemler etrafında da ortaya bazı uygulamalar ortaya koymaya çalışmaktadır. Her ne kadar bazı girişimler yapılmış olsa da kanunun uygulanış noktasında bazı aksaklıkların yaşandığı da tespit edilmiştir. Örneğin 18 yaşından küçüklere sigara satışının yasaklanmış olsa da devam ettiği görülmektedir. Dikkat edilecek olursa 4207 sayılı kanunun kabul ediliş tarihi 1996 yılıdır. Diğer bir deyişle ifade edecek olursak 1996 yılında kabul edilmiş olan 4207 sayılı kanunun, ilerleyen yıllarda - 2000’li yıllara gelindiğinde- uygulama noktasında bazı problemlerin yaşandığı görülmüş ve bu nedenle 2004 yılında Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi imzalanmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü, 1999 yılında üyesi olan ülkelerde tütün kullanımını ve tütün dumanına maruz kalmanın yaygınlığını azaltabilmek ve yaşayan insanlar ile gelecek nesillerin sağlıklı olarak yetiştirilebilmesi için Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi taslağını hazırlamaya başlamıştır (Ergüder, 2008: 9). Sigara kullanımının giderek artmasına, dünya çapında sağlığa olan tehdidine ve tütün şirketleri tarafından gelişmekte olan ülkelerde pazar oluşturma stratejilerine karşı geliştirilen ve hazırlık aşaması yaklaşık dört yıl süren, dünyada tütün kontrolüne yönelik ilk uluslararası anlaşma olan Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi 21 Mayıs 2003 tarihinde, Cenevre’de Dünya Sağlık Örgütü’nün 56. Dünya Sağlık Asamblesi toplantısında

kabul edilmiş ve 2004 yılında ülkelerin imzasına açılmıştır. Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi küresel anlamda ilk uluslar arası sözleşme olarak anılmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün, Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinde ele aldığı başlıca hususlar şu şekildedir;

- Çocuk hakları sözleşmesinde yer aldığı şekilde çocuk tanımı 18 yaşından küçükleri ifade etmektedir.
- Tütün kullanımının yol açtığı sonuçlar halk sağlığı sorunları olarak algılanmaktadır.
- Yoksullara ve tütün kullanımının yoksul gruplardaki sağlık, sosyal ve ekonomik açıdan ağır olan yükü konusuna özel önem verilmektedir.
- Tütün kullanımı kadınlar arasında artmaktadır ve bu açıdan cinsiyete özel kontrol mekanizmaları gerekmektedir.
- Sigara ve diğer tütün ürünleri bağımlılığa neden olur ve bu durum uluslararası ortamlarda özel bir hastalık olarak ele alınmaktadır.
- Tütün ürünü kullanan kişilerin yanı sıra tütün ürünleri dumanına maruz kalan kişiler de korunmalıdır.
- Tütün endüstrisine karşı güçlü ve kapsamlı mücadele yapılmalıdır. Sözleşme'nin uygulanması bu mücadeleye güç katacaktır.
- Tütün firmalarının sponsorluk yapması önlenmelidir.

Etkili tütün kontrolü için kültürel, sosyal, ekonomik, politik ve yasal konularda yerel özellikler dikkate alınmalıdır (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 15). Diğer bir deyişle ifade edecek olursak sağlıklı nesiller yetiştirme söyleminden hareket eden devletin dumansız hava sahası yaratabilmesi için tütün piyasasının ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerini de dikkate alması gerekmektedir.

Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi, Türkiye'de 28 Nisan 2004 tarihinde dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ tarafından imzalanmış ve 25 Kasım 2004 tarihinde TBMM'de kabul edilerek, 30 Kasım 2004 tarih ve 25656 sayılı Resmi Gazetede 5261 Kanun numarası ile yayımlanmıştır (Ergüder, 2008:9).

27 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe giren Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'ni takiben tütün kontrolü çalışmaları hız kazanmış, yapılacak çalışmalar planlanmaya başlanmış ve bu doğrultuda sigara salgınının kontrol altına alınabilmesi amacıyla

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığınca 2006-2010 yıllarını kapsayacak şekilde bir “Ulusal Tütün Kontrol Programı” hazırlanmıştır.

Ulusal Tütün Kontrol Programı, 7 Ekim 2006 tarih ve 26312 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2006/29 sayılı Başbakanlık Genelgesi ekinde yayınlanmıştır. Programın temel hedefi, 2010 yılına kadar Türkiye’de 15 yaş üzerinde sigara içmeyenlerin oranını %80’in üzerine çıkarmak, 15 yaş altında ise %100’e yakın olmasını sağlamak olarak belirlenmiştir (Ergüder, 2008: 12). Bunun yanı sıra, tütüne olan talebin azaltılmasına yönelik bazı önlemler de belirlenmiştir. Örneğin halkın bilinçlendirilmesi, fiyat ve vergi artışının yapılması, reklam ve sponsorluk anlaşmalarının iptal edilmesi diğer önlemler arasında sayılmaktadır.

2003 yılında yapılan Küresel Gençlik Tütün Araştırmasında gençlerde tütün kullanım sıklığı ile gençlerin bu konudaki bilgi düzeyleri ve tütün kullanımına karşı tutumları konularında bilgi toplanmıştır. Her 10 öğrenciden üçü, yaşamının herhangi döneminde sigara içmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu araştırmada tütün kullanımının, kız öğrencilere nazaran erkek öğrencilerde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Her 10 öğrenciden üçü, araştırmadan önceki bir ay içinde ilan panolarında, %28’i de gazete ve dergilerde sigara reklamı gördüğünü söylemiştir. Ayrıca her 10 öğrenciden biri, üzerinde sigara markasının logosu olan bir eşya ya da giysiye sahip olduğunu belirtmiş, sigara içenlerin ise yaklaşık yarısı sigarayı dükkânlardan aldığını söylemiştir. Öğrencilere dükkândan sigara satın alırken reddedilme durumları sorulduğunda hemen hemen hepsi reddedilmediklerini belirtmişlerdir. Şunu da belirtmemiz gerekir ki, çalışmaya katılanların hepsi 15 yaşında veya daha küçük yaşta ve bu yaşta çocuklara sigara satışı yasaktır (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 26).

Küresel gençlik tütün araştırmasının yanı sıra 2007 yılında hane halkı bazında “Küresel yetişkin sigara araştırması” adında bir çalışma da yapılmıştır. Küresel Yetişkin Sigara Araştırması 15 yaş ve üzerindeki yetişkinler arasında, tütün kontrolü çalışmaları ile ilgili temel konularda veri elde edilmesi yönünde ülkelere olanak sağlamaktadır. Küresel Yetişkin Sigara Araştırmasının sonuçları ülkelere, tütün kontrolü konusundaki etkili müdahaleleri düzenleme, uygulama ve izleme bakımından yardımcıdır ve elde edilen sonuçların başka ülkelerde yapılan benzeri çalışmalarda elde edilen sonuçlarla karşılaştırılmasına olanak vermektedir (Karaöz vd, 2010: 16).

2007 yılı Kasım ayında gerçekleştirilen “Küresel yetişkin sigara araştırması” sonuçlarının bir kısmı şu şekildedir;

- Sigara kullanma durumu toplum genelinde %2,1 oranında azalmıştır.
- Yaş grupları ve cinsiyete göre sigara kullanma oranları açısından sigara kullanımı 25-44 yaş grubunda daha yaygındır.
- Halen tütün ve tütün mamulü kullanan bireylerden son 12 ay içerisinde tütün kullanmayı bırakmayı deneyenlerin oranı gençler arasında daha yaygındır.
- Tütün ve tütün mamulü kullanan bireylerin %53’ü kullanımı bırakmayı planlamaktadır.
- Kişi başına sigara tüketimi azalma eğilimine girmiştir.
- Son yıllarda bandrol uygulamalarındaki sıkı denetim ve kaçakçılıkla mücadelede elde edilen başarılar, satışların daha gerçekçi olarak kayıt altına alınmasını sağlamıştır (Karaöz vd, 2010: 26).

Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi ile tütün kontrolü konusunda sağlanan başarıyı güçlendirmek amacı ile Dünya Sağlık Örgütü 2008 yılı başında yeni bir girişim başlatmıştır ve bu amaçla Küresel Tütün Salgını Raporu yayımlanmıştır. Raporla dünyadaki ülkelerde tütün kullanımı ve tütün kontrolü konularında mevcut durum değerlendirilmek suretiyle ülkelere bu yönde yol gösterici nitelikte 6 temel strateji önerisinde bulunulmuştur. Bu stratejilere işaret eden ifadelerin ilk sözcüklerinin baş harflerinden oluşan kısaltma kullanılmak suretiyle rapor MPOWER olarak adlandırılmıştır;

- Monitor tobacco use and prevention policies
- Protect people from tobacco smoke
- Offer help to quit tobacco use
- Warn about the dangers of tobacco
- Enforce bans on tobacco advertising, promotion and sponsorship
- Raise taxes on tobacco

Bu stratejilerin Türkçe karşılıkları şu şekilde ifade edilebilir:

- Tütün kullanımı ve kontrolü politikalarının izlenmesi,
- İnsanların sigara dumanından korunması,
- Sigara içenlere bırakmaları konusunda destek sağlanması,
- Tütün kullanımının tehlikeleri konusunda uyarı yapılması,

- Tütün ürünlerinin reklam, tanıtım ve sponsorluğunun yasaklanması,
- Tütün üzerindeki vergi yükünün artırılması

Dünya Sağlık Örgütü, sigara ve tütün kullanımının zararlarını önleyebilmek için önceki sayfalarda da belirtildiği gibi birtakım düzenlemeleri uygulamaya sokarak önlem almaya çalıştığı görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütünün ortaya koymuş olduğu düzenlemelere ek olarak dikkatlerden kaçırılmaması gereken önemli bir konu ise sigara dumanından pasif etkilenmedir. Pasif etkilenmenin önlenmesi ile ilgili olarak çok sayıda ülkede kısıtlamalar olmakla birlikte bu kısıtlamaların kapsamı ve uygulanması bakımından ciddi eksiklikler olduğu bilinmekte ve dünya nüfusunun ancak %5 kadarının pasif etkilenmeden başarılı şekilde korunabildiği görülmektedir. Ayrıca dünyada sigara içen 1,3 milyar kişinin pek çoğunun da sigarayı bırakmak istediği bilinmektedir. Ancak sigarayı bırakmak isteyenlerin önemli bir bölümünün bu konudaki hizmetlere ulaşamamakta olduğu ve sigara içenlerin ancak %5 kadarının kapsamlı sigara bırakma hizmetinden yararlanabildiği görülmektedir (Bilir, 2009: 32)

Sigara kullanımının zararlı etkilerinin çok iyi bilinmesine karşılık bu konuda toplumun bilgilendirilmesi bakımından önemli yetersizliklerin de bulunduğu görülmektedir. Halen pek çok ülkede sigara paketleri üzerinde sigaranın zararlarına işaret eden uyarı yazılarının yeterli olmadığı görülmekte ve çok sayıda ülkede paketler üzerinde light, mild gibi yanıltıcı ve aldatıcı ifadelerin yer aldığı görülmektedir (Bilir, 2009: 32). Sigara fiyatının artırılmasının sigara kullanımının azaltılması bakımından en etkili yol olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Gelişmiş ülkelerin çoğunda sigara fiyatları oldukça yüksektir. Örneğin İngiltere, İrlanda, Norveç gibi ülkelerde bir paket sigara 6,5 ile 8 Euro arasında satılmaktadır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda bir paket sigaranın 1 Euro'ya satılmakta olduğu bilinmektedir (Bilir vd, 2010: 31).

4.3. SİGARA YASAĞI UYGULAMASINDA TÜRKİYE'DEKİ HÂKİM SÖYLEMLER

Sigara yasağı uygulaması hayata geçirilirken Türkiye'deki hakim söylemlere bakacak olursak karşımıza ekonomik ve sağlık olmak üzere iki ayrı temelden hareket eden söylemler çıktığı görülmektedir.

Meclis Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler, Dışişleri Komisyon Raporlarında sigaranın sağlık boyutunun yanı sıra olumsuz ekonomik etkilerinden de bahsedilmektedir. Söz konusu raporda sigara nedeniyle, Türkiye’de halen 2.72 milyar dolar tutarında ekonomik kaybın ortaya çıktığını ve yaklaşık yüz bin kişinin erken ölümle yaşamını yitirdiği belirtilmektedir (TBMM Komisyon Raporları, 2004:1). Yapılan araştırmalarda, gelişmiş ülkelerde tütün tüketiminin hızla düştüğü görülürken, Türkiye’de son yıllarda %80 oranında bir artış olduğu görülmüş ve sigaraya başlama yaşının giderek düştüğü saptanmış ve bu bağlamda da Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinin imzalanmasına karar verildiği belirtilmiştir (Bilir, 2009: 33) .

Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinin imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmeler sırasında bazı konular üzerinde hassasiyetle durulmuştur ki bu konular Türkiye’deki sigara yasağı uygulamasındaki hakim söylemleri de içermektedir. Buna göre sözleşmenin Türkiye’ye kazandıracığı maddi kazanımların ötesinde insana ilişkin çok yararlı hükümler içerdiği dile getirilmiştir. Bununla birlikte dünyada sigara tüketiminin azalma eğiliminde olduğu fakat Türkiye’de sürekli olarak arttığı dillendirilmiştir. Türkiye’deki yetişkin nüfusun % 52’sinin sigara içmekte olduğu ve bu oranın Amerika ve Avrupa’da % 20’ler civarında olduğu ve sigara üreten şirketlerin pazar peşinde koştukları ve en iyi pazarların genç nüfusa sahip ülkeler olduğu dile getirilmiştir. Türkiye’nin genç nüfusa sahip olmasından dolayı sigara üreticileri için iyi bir pazar olduğu ve Türkiye’de sigara ile mücadele konusunda 4207 sayılı kanunun uygulanmadığı belirtilmektedir. 4207 sayılı kanunda yasaklanmasına rağmen küçüklere sigara satışı yapıldığı, zorunlu TV yayınlarının yapılmadığı, para cezalarının uygulanmadığı ve bu nedenle Türkiye’de her gün bir uçak dolusu insanın sigara nedeniyle ölmekte olduğu nedeniyle sözleşmenin Türkiye’de yürürlükte olan kanunu tamamlayan çok önemli hükümler içerdiği dile getirilmiştir. Sözleşmede sportif alanlar, bazı açık alanlar ve kapalı alanlarla ilgili yasaklar getirildiği, çocuklara sigara satanlara ciddi cezai yaptırımlar getirildiği, marketlerde sigaraya doğrudan ulaşımın engellendiği, özellikle "*light*", "*az zararlı*" gibi yazılarla sigara tüketiminin gizlice özendirilmesinin yasaklandığı görüşlerine ağırlık verilmiştir.

Bütün bu nedenlerden dolayı tasarının görüşüldüğü komisyonlarda Sözleşmenin bir an önce onaylanmasının hem maddi olarak hem de insan yaşamı bakımından büyük yararlar sağlayacağı ifade edilmiştir (TBMM Komisyon Raporları, 2009:2). Görüldüğü üzere, Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi, halk sağlığını korumaya öncelik vermektedir. Ayrıca tütün kullanımının yayılmasının, halk sağlığı için ciddi

sonuçları olan; etkin, uygun ve kapsamlı bir uluslararası tepki verilmesinde mümkün olan en geniş uluslararası işbirliğini ve tüm ülkelerin katılımını gerektiren küresel bir sorun olduğu kabul edilmektedir.

Buna ek olarak Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi, uluslararası toplumun, tütün tüketiminin ve tütün dumanına maruz kalmanın, dünya çapında tahrip edici sağlık, sosyal, ekonomik ve çevresel sonuçları ile ilgili kaygılarını yansıtmaktadır. Ayrıca dünya sathında, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde sigara ve diğer tütün mamullerinin tüketim ve üretimindeki artıştan ve bu durumun, aileler ve ulusal sağlık sistemleri üzerine getirdiği yüklerden bahsedilmektedir.

Hâkim söylemleri incelemeye devam edersek, bilimsel çalışmalar, tütün tüketiminin ve tütün dumanına maruz kalmanın ölüme, hastalıklara ve sakatlıklara neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sigara ve diğer tütün mamullerine maruz kalma ile tütüne bağlı hastalıkların yayıldığı belirtilmekte ve bu konuda çözümler üretilmeye çalışılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, yüksek düzeyde işlenmiş olan sigara ve tütün içeren diğer bazı ürünlerin bağımlılığa ve bu bağımlılığın devam etmesine yol açtığına ve bunların içerdikleri bileşiklerin çoğunun oluşturduğu dumanın, kanserojen olduğuna, ayrıca tütün bağımlılığının belli başlı uluslararası hastalık sınıflandırmalarında ayrı bir hastalık olarak sınıflandırıldığına yer verilmektedir.

Doğum öncesi dönemde tütün dumanına maruz kalmanın, çocuğun sağlığına ve gelişimine olumsuz etkilerde bulunacağı ile ilgili açık bilimsel veriler olduğu vurgulanmakta, bütün dünyada çocukların ve ergenlerin sigara ve diğer tütün ürünlerini kullanmalarındaki, özellikle giderek erken yaşlarda sigara içilmesindeki artıştan derin kaygı duyulduğu belirtilerek çözümler üretilmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, her düzeyde tütün kontrolü için, mevcut tütün kontrolü faaliyetlerine bağlı olarak mali ve teknik kaynağa ihtiyaç duydukları kabul edilmektedir. Tütüne olan talebi azaltma stratejilerinin başarılı olabilmesi için uygun mekanizmaların geliştirilmesi gereği kabul edilmektedir. Sivil toplum örgütlerinin ve profesyonel sağlık kurumları, kadınlar, gençler, çevre ve tüketici grupları, akademik kuruluşlar ve sağlık kuruluşları gibi tütün endüstrisi ile bağlantısı olmayan diğer sivil topluluk üyelerinin tütün kontrolünde ulusal ve uluslararası alandaki özel katkılarını ve bu faaliyetlere katılımlarının hayati önemi de vurgulanmaktadır.

Herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarında yaşama hakkını belirten, 16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesine atıfta bulunarak, ulaşılabilir en yüksek sağlık standartlarında yaşamının, ırk, din, siyasi görüş, ekonomik ve sosyal durumu ne olursa olsun her insanın temel haklarından biri olduğunu belirten Dünya Sağlık Örgütü Anayasasının önsözüne de atıfta bulunarak; Mevcut bilimsel, teknik ve ekonomik değerlendirmelerin ışığında tütün kontrolü önlemlerinin geliştirilmesi gerekliliği hakim söylem olarak ön plana çıkarılmaktadır (TBMM Komisyon Raporları, 2009:4-5).

Tasarının ortaya çıkışında ya da daha doğru bir deyişle tasarının hazırlanma aşamasındaki ana ilkelerin şu şekilde belirlendiği görülmektedir;

- Halk sağlığını korumak,
- Tütün kullanımının küresel bir sorun olmasından hareketle uluslararası işbirliği sağlayarak tepki vermek,
- Tütün dumanının birçok sağlık probleminin temelinde yer aldığını ve çevresel, ekonomik, sosyal problemlere neden olduğunu göstermek,
- Doğum öncesi dönemde tütün dumanına maruz kalmanın çocuğun sağlığına ve gelişimine olumsuz etkide bulunduğunu göstermek
- Sigaraya başlama yaşının giderek düşmesiyle ortaya çıkan olumsuzlukları gidermek.

Sigara kullanımı konusunda dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın söylediklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Sağlık Bakanının bu konuyla ilgili söylemlerindeki temel vurgu sigaranın bireye ve topluma olan sağlık ve ekonomik zararları üzerinedir. Sağlık Bakanlığının bu konudaki açıklaması şu şekildedir; "sigara dünyada yaygın olarak, doğum öncesi dönemden başlayarak ömür boyunca insan sağlığını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Dahası günümüzde 1.1 milyar kişi sigara içmekte ve bu rakamın %80'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Bununla beraber sigaraya başlama yaşı son 40 yılda düşme eğilimine girerek 15'e kadar düşmüştür. Burada tehlike sadece sigara içicileri ile sınırlı değildir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tahminlerine göre 700 milyon çocuk sigara dumanına maruz kalmaktadır. Diğer bir deyişle ifade edecek olursak 700 milyon çocuk pasif içici konumundadır. Ayrıca sigara dumanının evlerde ve tüm kapalı ortamlarda başlıca hava kirliliğinin nedeni olduğu belirtilmektedir. Bilimsel veriler, pasif içiciliğin de çocuklar ve yetişkinlerde ciddi rahatsızlıklara neden olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte sigara dumanına maruz kalan bebeklerde ani ölüm, orta kulak ve solunum sistemi hastalıkları ile kronik öksürüğün görülme sıklığını arttırmaktadır.” (Sağlık Bakanlığı, 2012: 1-3).

Dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ konuşmalarında sigara içme davranışında sosyal öğrenmenin de payının olduğuna vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda sigaraya başlamanın önlenmesi ve başlayanların bırakabilmeleri için teşvik edilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada Bakanlıkça üç temel hedef belirlendiği söylenmektedir. Bu hedefler çocukların ve gençlerin sigaraya başlamalarının önlenmesi, sigara içmedikleri halde, sigara dumanına maruz kalan vatandaşların korunması ve sigara içenlerin sigarayı bırakmalarının teşvik edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın görüşlerine ek olarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da, 2010 yılında yapmış olduğu bir konuşmada sigara kullanımını intihar olarak gördüğünü ve intiharın da özgürlüğünün olamayacağını dile getirmiştir. Ayrıca Bakanlar Kurulunda bakanların, sigara içmediklerini ve içemeyeceklerini ifade etmiştir. Sigara tüketiminin terörden daha fazla kayıp verilmesine neden olduğunu ve her yıl binlerce insanın sigaraya bağlı hastalıklardan dolayı öldüğünü söylemektedir. Ayrıca dertlerinden dolayı sigara içtiklerini söyleyenlere de *“ben de sizler gibi dertliyim hatta 70 milyonun derdi ile dertleniyorum ama yine de sigara içmiyorum”* şeklinde cevap vermiştir. (NTVMSNBC, 2010:1)

4.4. DÜNYADA SİGARA YASAĞI İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

Dünya Sağlık Örgütü tarafından ortaya konulan Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinin 21 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmesinin ardından birçok ülkede sigara yasaklarını belirleyen yasalar çıkarılmış ve kısıtlamalar getirilmiştir.

Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesiyle birlikte kamuya açık alanlarda sigara içilmesinin yasaklanması uygulaması tüm dünyada uygulanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda bazı ülkelerdeki sigara yasağı uygulamalarına ilişkin derlenen bilgiler aşağıda detaylı bir şekilde verilmiştir.

Amerika kıtasında, örneğin ABD’de Ocak 2008 itibariyle 19 eyaletteki restoran ve barlarda sigara içme yasağı uygulanmaya başlanmıştır. Tren ve otobüsler sigarasız olup, bunun yanı sıra birçok eyalette de iş yerlerinde sigara yasağı uygulanmaktadır.

Diğer bir deyişle ifade edecek olursak, bütün ülkeyi kapsayan bir sigara yasağı yasası bulunmamaktadır, buna karşılık yerel hükümet ve federal yapılar kendi yasaları çerçevesinde düzenleme getirebilmektedirler. 2009 Aralık ayından itibaren 25 federal yapının, genel çalışma yerlerinde ve kamu alanlarında sigara yasağı getirmiş olması, 7 federal yapının bar, kumarhane gibi yetişkin yerleri dışında sigara yasağı koyması hedeflenmiştir. 6 federal yapı belli başlı alanlarda sigara yasağı getirmiş, diğer yerlerde serbest bırakmıştır. 12 federal yapıda ise genel sigara yasağı yoktur ancak şehirlerin ya da bölgesel yönetimlerin değişik ölçülerde getirdiği yasaklar mevcuttur. Arjantin’de ise 2006 yılında çıkarılan yasa ile restoranlar sigarasız, 100 metrekareden büyük restoranlarda ise sigara içilen bölüm bulundurma zorunluluğu getirilmiştir. Bunun dışında bütün kamusal alanlarda sigara içmek yasaklanmıştır, fakat bu yasak Buenos Aires şehrinde uygulanmaktadır, diğer şehirlere de yayılma eğilimi göstermektedir. Örneğin Brezilya’da Ağustos 2009’da yürürlüğe giren yasa ile açık ve kapalı bütün kamu alanlarında sigara içmek yasaklanmıştır. Fakat bu ülkede de uygulamada bazı problemler yaşanmaktadır. Şili’de okullarda, hastanelerde, devlet dairelerinde, alışveriş merkezlerinde, süpermarketlerde, eczanelerde, metroda, otobüslerde ve diğer kapalı kamu alanlarında sigara içmek yasaktır. Üniversitelerde kapalı alanlarda sigara içmek yasak ancak açık kısımlarda serbesttir. 100 metrekareden büyük olan restoranlarda tam donanımlı sigara içilmeyen alan oluşturulması şartıyla sigara içmek serbest bırakılabilmektedir. Daha küçük restoranlar ise sigarasız ya da sigaralı olmayı seçebilmektedir. Aynı durum kafe ve publar için de geçerlidir. Kolombiya, Ekvator, Peru ve Venezuela’da ise restoranlarda sigara içilmeyen bölümler bulunmaktadır. Uruguay ve Porto Riko ise 2006 yılından itibaren çıkarmış oldukları yasalarla kamusal alanda sigara içimini yasaklayarak “tam sigarasız” ülkeler arasına girmişlerdir. Meksika’da ise restoranlarda 8’den az masa varsa sigara kullanımı yasaklanmakta; daha büyük restoranlarda alanın %40’ı sigarasız olmak zorunda; okul, hastane, kütüphane ve kamu binalarında sigara, tamamen yasaklanmış durumdadır (Bilir: 7-24).

Asya kıtasında ise, örneğin İsrail’de parlamento, Kasım 2007’de kabul ettiği bir yasayla kamuya açık yerlerde sigara ve tütün ürünlerinin kullanımını yasaklamıştır. Yasanın çıkmasıyla İsrail’de lokantalar, kafeler ve barlara sigara yasağına ilişkin levhalar asılmıştır ve 18 yaşın altındakilere sigara satışı da yasaklanmıştır. 2008 Şubat ayında kabul edilen diğer bir yasa ile İsrail ordusuna ait tesislerde, cezaevlerinde ve güvenlikle ilgili diğer kuruluşlarda da sigara içilmesi yasaklanmıştır. İran ve Hindistan gibi ülkeler ise her ne kadar uygulamada problemler yaşansa da

yasal olarak, “*sigarasız*” şeklinde adlandırılan ülkelerdir. Buna karşın, Japonya, Kore, Vietnam ve Çin gibi ülkelerde ise sigara içilen bölümlerle sigara içilmeyen bölümler birbirinden ayrılmış durumdadır. Buna karşın bazı Asya ülkelerinde sigara yasağı uygulamalarının son derece problemsiz işletildiği de bilinmektedir. Örneğin Filipinler ve Tayland uygulamada problem yaşamayan ülkeler arasında sayılabilir. Singapur’da yasal durumda “*sigarasız*” olarak adlandırılan ülkeler arasındadır fakat Singapur’da, bar ve diskolarda sigara kullanımı serbest bırakılmıştır. Asya kıtasında dikkatlerden kaçırılmaması gereken, deyim yerindeyse “*ufacık*”, nüfusu 2006 yılı sayımlarına göre 695 bin olan bir ülke bulunmaktadır; Butan. Butan’da sigara içimi değil, sigara satışı yasaklanmıştır (Bilir:18).

Afrika kıtasında ise, Nijerya’da sigara yasağı konusuyla ilgili olarak hiçbir yasal düzenleme yapılmadığı karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık, Mısır, G.Afrika, Tanzanya ve Uganda gibi ülkelerde sigara içilen yerler ile sigara içilmeyen yerler birbirinden ayrılmış durumdadır. Kamerun, Fas, Senegal gibi ülkelerde ise genç nüfusun yoğunlukla vakit geçirdiği internet kafelerde sigara içilmesi yasaklanmıştır (Bilir: 17).

Avrupa kıtasında ise Temmuz 2008 tarihinden itibaren “*tam sigarasız*” olarak adlandırılan bazı ülkeler karşımıza çıkmaktadır; Belçika, İngiltere, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre ve Türkiye. Bu ülkelerin dışında “*kısmen sigarasız*” olarak adlandırılan bazı ülkeler bulunmaktadır; Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovenya, İspanya ve Ukrayna (EPA, 2011: 1-8).

İrlanda’da 2004 yılı Mart ayından itibaren ülke tamamen sigarasız hale gelmiştir; publar, restoranlar ve kapalı iş yerlerinde sigara içilmesini tamamen yasaklanmıştır. Yasağa rağmen bu mekânlarda sigara içerken yakalanan kişilere 3 bin Euro para cezası verilmesini kararlaştırmıştır. Fransa’da 2 Şubat 2007’de resmi dairelerde, dükkan ve işyerleri ile diğer kamu alanlarında sigara içme yasağı getirilmiştir. 2 Ocak 2008 itibariyle ise ülke çapında otel, lokanta, bar ve kafelerde sigara içmek resmen yasaklanmıştır. İngiltere’de 2 Temmuz 2007 itibariyle, restoran ve bar gibi kamuya açık yerlerde, iş yerlerinde hatta stadyumlardaki kapalı tribünlerin altında sigara içmek yasak hale getirilmiştir. İngiliz hükümeti, daha önce Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler’de bölgesel yönetimlerin kararlarıyla uygulanmaya başlanan yasakla vatandaşları pasif içiciliğin zararlarından korumayı amaçlamıştır. Yerel yönetimler, yasak yerlerde sigara içenlere 50 sterlinden başlayan ve ödenmemesi

halinde 200 sterline kadar çıkan cezalar uygulamaktadır. Yasağın delinmesine göz yuman iş yerleri içinse 2500 sterlin para cezası uygulanmaktadır. İngiltere’de her yıl 600 kişinin pasif içicilik nedeniyle yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. İtalya’da 10 Ocak 2005 tarihinden itibaren halka açık tüm kapalı alanlarda, bar, kafe, restoran ve diskolar dahil edilmek üzere sigara içmek yasaklanmıştır. Ancak, sigara içilen özel odalara izin verilmektedir. Sigara içilebilen özel odalara yemek servisi yapılabilmektedir ancak çok sıkı kurallara tabidir. Bu kurallardan bazıları şunlardır; Sigara içilebilen odalar yüksek hava değişimi oranları ile özel olarak havalandırılmalıdırlar, sigara dumanının yayılmasını engellemek için otomatik kapılı kullanılmalıdırlar. Sigara içilebilen odalar işletmenin toplam alanının en fazla %50’sini kaplayabilirler. Halka açık alanlardan sadece %1’i sigara içilen oda ayırmayı tercih etmektedir. Bu restoran ve barların bazıları bir açıktan yararlanmaktadır. Açık alanda sigara içmek serbest olduğu için restoran ve barların dışarıdaki masalarında oturanlar sigara içebilmektedir, kışında dışarıda bulunan masaların etrafı plastik malzeme ile kapatılarak kullanılmakta ve yasal olarak “açık alan” kabul edilmektedir, böylece buralarda sigara içmek serbest hale gelmektedir. Hollanda’da 16 yaşından küçüklere tütün satışı yasal değildir. Halka açık tüm binalar ve toplu taşıma araçlarında tütün tüketilmesi yasaklanmıştır. 1 Ocak 2004 itibariyle her çalışan dumansız alanda çalışma hakkına sahip hale gelmiştir. Tütün yasası, işverenleri çalışanlarına sigara dumanından etkilenmeyecekleri bir ortam yaratmaya zorunlu kılmaktadır. 1 Ocak 2008 tarihinde Amsterdam Schiphol Havaalanı Avrupa’da sigara yasağı uygulanan ilk havaalanı olmuştur. 1 Temmuz 2008 itibariyle ise sigara yasağı tüm oteller, restoranlar, barlar ve kafelerde uygulanmaktadır. Yiyecek-içecek servisi yapılmayan turizm ve eğlence merkezlerinde sigara içilen bölümlere izin verilmektedir. İsviçre’de Federal Meclis, 2008 yılında pasif içicilik tehlikesinin önüne geçilmesi için bir yasa çıkartmıştır. Söz konusu yasa halka açık mekânlarda ve birden fazla kişinin çalıştığı yerlerde sigara içmeyi yasaklamaktadır. Restoranlar ve barlarda ayrı havalandırması bulunan bölümlerde sigara içilmesine izin verilmektedir. Ayrıca her Kanton kendi sigara içme yasasına sahiptir. Haziran 2009 itibariyle çoğu Kanton’da, halka açık mekânlarda, sigara yasağı uygulanmaktadır. Çek Cumhuriyeti’nde yürürlükte olan kanun, kurumlar, hastaneler, otobüs durakları ve diğer toplu servis duraklarında sigara içmeyi yasaklamakta, ancak restoran, bar ve kulüplere yasak getirmemektedir. Restoranlar sigara içmeyenler için bir oda ayrılmalıdır fakat her restoranda bu uygulama yoktur ve denetimler çok sınırlıdır. Haziran 2009’da parlamento halka açık alanlarda sigara içmeyi düzenleyen bir kanun tasarısını onaylamıştır. Bu kanun tasarısında sigara içilmesi serbest olan restoran ve barların bir işaret asmaları kararına varılmıştır. Bu

uygulama ile Çek Cumhuriyetinde, bar ve restoranlarda sigara içilmesinin işletme sahibinin tercihine bırakılmıştır. Yunanistan'da 1 Temmuz 2009 tarihinden itibaren geçerli olan yasaya göre tütün ve tütün maddelerinin kullanımını iş yerlerinde, duraklarda, taksilerde, yolcu gemilerinde (trenler, otobüsler ve uçaklar zaten daha önceden yasaklanmıştır), restoranlar, gece kulüpleri ve benzeri kamuya açık bütün kapalı alanlarda yasaklanmıştır. Toplam alanı 70 metrekarenin altında olan küçük işletmelerde “*sigara içilen bölüm*” seçeneği bulunmaktadır. Daha büyük işletmelerde özel havalandırma sistemiyle kapalı ve ayrı sigara odaları oluşturulabilir. İşletmelerin % 30'luk bölümü ayrı bir havalandırma sistemi ve kapısıyla birlikte işletmenin geri kalanından kapıyla ayrılan sigara içilen alan olarak düzenlenebilmektedir. İspanya'da iş yerleri, hastaneler, kültür merkezleri ve toplu taşıtlarda sigara yasağı, 1 Ocak 2006 yılı itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Yasa, 100 metrekareden geniş iş yerlerinde, kahvehane ve restoranlarda sigara içilen bölüm bulundurulmasına izin verse de, daha küçük mekanlarda sigara içilen bölüm olmamasına rağmen yasadışı olarak sigara tüketimi devam etmektedir (EPHA, 2011:1-8).

Görüldüğü gibi, sigarayla mücadele konusu, sadece Türkiye'de uygulanan bir düzenleme değildir. Aksine Türkiye, sigara yasağı uygulamasını, uygulayan diğer ülkelerden politika transferi süreciyle ortaya koyan bir ülke konumundadır. Bu durumda da Türkiye'de devletin bireylerini korumak adına ortaya çıkarmış olduğu bir uygulamanın dünyanın her yerinde hali hazırda uygulandığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle ifade edersek, kamusal alanlarda sigara yasağı uygulaması diğer ülkelerde zaten uygulanmaktadır. Burada dikkatlerin çekilmesi gereken konu ise, Türkiye'nin sigara yasağı konusunda uygulamayı denetlemeyip, takip etmediğidir. Ayrıca Türkiye'de yasanın uygulanması noktasındaki sıkıntıların giderilmemiş olması, denetlemelerin yapılmaması sadece uygulamanın var olduğunu düşündürmektedir. Bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi devletin söylem-eylem uyumsuzluğu bir kere daha ortaya çıkmaktadır. “*Sağlıklı nesiller yetiştirmek istiyoruz*” söylemiyle ortaya çıkan devletin sadece bazı yasal düzenlemeler yaptığı görülmekte, uygulama noktasında, yasaya aykırı olarak kapalı alanlarda sigara içilmeye devam ettiği gözlenmektedir. Balıkesir il merkezinde kafeterya ve bar işletmecileriyle yapmış olduğum görüşmelerde, müşteri kaybetmemek adına çeşitli çözüm yolları bulduklarını belirtmektedirler. Örneğin işletmelerini üst katlara taşıyarak, deyim yerindeyse ortalıktan uzaklaştırdıklarını, sigara içmek isteyen kişilere ise suyla doldurulmuş bardaklar verilerek sigara içmelerini sağladıklarını belirtmektedirler.

4.5. TÜTÜN KONTROLÜ POLİTİKALARI VE SİYASAL KARARLILIK

Çalışmanın bu bölümünde de sıklıkla vurguladığımız gibi, sigara yasağı uygulamalarında Paternalist devletin temel söylemi “*bireylerin sağlığını korumak ve sağlıklı nesillerin temelini oluşturmak*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kısımda paternalist devletin bireylerini koruma noktasında ne derece kararlı olduğu tartışmaya açılacaktır.

Türkiye’de sigarayla mücadele kapsamında çıkarılan yasalarla birlikte tütün ve tütün ürünleri ile ilgili her türlü reklam yasaklanmış ve eğitim yapılan kuruluşlar ve toplu taşıma araçları dâhilinde kapalı alanlarda tütün ve tütün ürünleri kullanımı engellenmiştir. Ayrıca bu kapsamda firmalar, her ne amaçla olursa olsun üretilen ve pazarlaması yapılan tütün ürünlerini, bayilere veya tüketicilere, teşvik, hediye, eşantıyon, promosyon, bedelsiz veya yardım olarak dağıtmamaktadır. Her ne amaçla olursa olsun, tütün ürünlerinin isim, logo veya amblemleri kullanılarak bildirim yapılamamakta, basın-yayın organlarına ilân verilememektedir. Her türlü sakız, şeker, çerez, oyuncak, kıyafet, takı, aksesuar ve benzeri ürünler tütün ürünlerine benzeyecek veya markasını çağrıştıracak şekilde üretilmemekte, dağıtılamamakta ve satışı yapılamamaktadır. Ayrıca tütün ürünleri, paket açılarak adet şeklinde veya daha küçük paketlere bölünerek de satılamamaktadır. Tütün ürünleri üreten ve pazarlamasını yapan firmalar, her ne surette olursa olsun hiçbir etkinliğe isimlerini, amblemlerini veya ürünlerinin marka ya da işaretlerini kullanarak destek olamamaktadır.

Bu çalışmalar kapsamında Türkiye’de, tütün reklamlarının önlenmesi ve sigara fiyatlarının arttırılması yolu ile sigara içen kişilerin aktif içici olarak tütüne doğrudan maruz kalmalarının önlenmesi, herkesin pasif sigara içiminden korunmasını olası kılacak tütünsüz bir çevre (hava) ortamının sağlanması ve halkın genelinin tütün kullanımının sağlık üzerindeki istenmeyen etkileri konusunda duyarlılığının arttırılması yolu ile kendileri için sağlıklı bir yaşam tarzı seçmeleri konusunda yönlendirilmelerini sağlayacak yasal ve idari bir çerçevenin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Türkiye’de sigara ve tütün kullanımına ilişkin çıkarılan yasa sonucunda ortaya konulacak olan uygulamalardan insanların memnuniyet derecesi ne durumdadır? Diğer bir deyişle ifade edecek olursak dumansız havasını kamuoyu ne derecede desteklemektedir? Bu sorumuza cevaben 2008 yılının Şubat ve Mart ayları arasında Synovate Global Omnibus araştırma şirketinin yapmış olduğu anket çalışmasının

sonuçlarını incelemek yerinde olacaktır. Bu anket çalışmasına ait sonuçlar şu şekilde özetlenmiştir:

Her on kişiden dokuzu, pasif sigara içmenin çok önemli veya oldukça önemli bir sağlık sorunu olduğuna inanmaktadır. Her on kişiden dokuzu kişilerin çalıştıkları işyerinden bağımsız olarak sigara dumanına maruz kalmaktan korunma hakkına sahip olduğuna inanmaktadır. Ankete katılanlar bu konuda devletin tütün ile mücadele konusunda uygun önlemler aldığına inanmakta, %89'u devletin her çalışanı sigara dumanından korumak için önlem alması gerektiğini düşünmekte ve %63'ü ilgili yasakların çok ileri gitmediğine inanmaktadır. Her on kişiden sekizinden fazlası tütün yasasından haberdar olduğunu bildirmekte, %38'i bu konuda çok fazla okumuş ya da duymuş olduğunu, diğer bir %48'lik kesim de ilgili konuda bir miktar okumuş ve/veya duymuş olduğunu belirtmektedir.

Bu kapsamda, halk genelinin tütün ile mücadele yasasının getirdiği iş yerleri ve kamuya açık alanlarda sigara içilmesinin yasaklanması durumunu onayladığı saptanmıştır (katılanların %85'i desteklerken, %75'i kuvvetle desteklediğini bildirmiştir). Kanuna verilen destek ülke genelinde homojen bir yayılım ve tüm cinsiyet ve yaş gruplarında da benzerlik göstermektedir. Her gün sigara içen kişilerin bile önemli bir kısmı (%63) yasayı genel olarak desteklediğini belirtmiştir; bu grubun yalnızca %14'ü yasaya karşı olduğunu söylemiştir.

Anket çalışmasına katılanlardan, iş yerleri ve kamuya açık yerlerin kapalı alanlarında sigara içilmesinin yasaklanmasını desteklediğini belirtenlerin %90'ı sigara içilmesinin tüm ofislerde, işyerlerinde ve metro, havaalanı ve dükkânlar gibi kamuya açık yerlerde yasaklanmasını desteklediğini söylerken, katılımcıların %75'i bar ve restoranlarda da içilmemesi gerektiğini, %63'ü de barlarda içilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Son olarak, anket çalışmasına katılanlardan %81'i (halen sigara içenlerin %65'i) sigara içilmesi yasaklanan bar ve restoranlarda yemek yemek ya da içmenin temiz hava nedeniyle daha zevkli olacağına katıldıklarını belirtmiştir (Bilir vd, 2009: 81).

Şunu da gözden kaçırmamalıyız ki, resmi raporlardaki ifadelerde ve medyada çıkan haberlerde Türkiye'nin kaçak sigara cenneti haline geldiği söylenmektedir. 2009 yılında 21 milyon paket kaçak sigara yakalanırken bu rakam sadece 2012'nin ilk sekiz ayında 160 milyon pakete yükselmiştir. Emniyet birimlerinin verileri de son 4 yılda yakalanan kaçak sigara miktarının tam 10 kat artarak neredeyse yıllık 200 milyon paket seviyesine ulaştığını göstermektedir (KOM Daire Başkanlığı, 2010: 45).

2009 yılında toplam tüketilen sigaranın %5'i kaçakken, 2012 yılında bu rakamın %17'ye yükseldiği görülmektedir. Sağlıklı nesiller yetiştirme söylemiyle sigara yasağı uygulamasını ortaya koyan paternalist devlet, kaçak sigara konusunda yetersiz politikalar üretmiş gözüküyor, ya da daha doğru bir deyişle bir politika üretememiş gözüküyor.

Kaçak sigara kullanımındaki artış, CHP Manisa milletvekili Özgür Özel'in, dönemin Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı'ya 26/03/2013 tarihli soru önergesinin konusu olmuştur (26/03/2013 tarihli Soru Önergesi). Soru önergesinde şu sorular yer almaktadır; *“2002 yılından bu yana yıllar bazında yapılan kaçak sigara operasyonlarının sayısı nedir? Bu operasyonlar sonucunda yıllar ve operasyonlar bazında kaç adet kaçak sigara paketi ele geçirilmiştir? Kaçak sigara ile mücadelede AKP hükümetleri döneminde hangi somut adımlar atılmıştır?”*

Yazılı soru önergesine Bakanlığın vermiş olduğu cevap metninde kaçak sigara kullanımının önlenmesi konusunda kararlı olunmadığı görülmektedir. Bu bağlamda bakanlığın vermiş olduğu cevap metninde yıllara göre kaçak sigara yakalama sayısı belirtilmekte ve 2002 ile 2012 yılları arasında yakalanan kaçak sigara paketi sayısının yaklaşık olarak 34 milyon paket olduğu görülmektedir.

Sonuçta yapılan kamuoyu araştırmalarının bulgularına göre *“dumansız hava sahası yaratma”* ve *“sağlıklı nesiller yetiştirme”* söylemiyle ortaya konan sigara yasağı uygulamasının belli oranlarda desteklendiği anlaşılmaktadır. Doğal olarak bireylerin sağlıklı olması herkesin isteyeceği bir durumdur. Fakat gözden kaçırılan bazı hususların olduğu da görülmektedir. Öncelikli olarak sigara yasağı uygulaması, tüm dünya tarafından ortaya konan bir uygulamadır. Bu durumda Türkiye'nin, diğer ülkelere aykırı düşmemek adına var olan sigara yasağı uygulamasını yürürlüğe koyduğu görülmektedir. Ayrıca diğer ülkelerin sigara yasağı konusunda yürürlüğe koymuş olduğu yasaları uyguladığı görülmekte; Türkiye'de ise uygulama noktasında büyük problemlerin olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle ifade edersek iktidarın gelişmiş ülkelere politikaya yakınsaması sonucunda ve AB'ye uyum yasaları kapsamında ortaya koymuş olduğu birtakım düzenlemelerin var olduğu gözükmemektedir fakat uygulama noktasıyla yeterince ilgilenilmemesi, ortaya konan paternalist söylemlerle ortaya çıkan eylemlerin birbirlerinden farklı olması sigara yasağı uygulamasında pek de samimi olunmadığını göstermektedir.

Ayrıca tütün ürünlerinin gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir ekonomik ürün olduğundan bahsedilmiştir. Bu durumda tütün ürünlerinden alınan verginin,

devletlerin önemli gelir kaynaklarından biri olduğu görülmektedir. Örneğin Türkiye'nin, tütün ürünlerinden 2008 yılında 14 milyar TL, 2009 yılında 16 milyar TL vergi geliri elde ettiği önceki paragraflarda belirtilmişti. 2009 yılında elde edilen vergi geliri, toplam devlet gelirinin %6'lık kısmını oluşturduğu görülmektedir.

Dahası elde edilen vergi gelirlerinin artışı, tütün tüketiminin arttığını göstermektedir. Tütün tüketiminin arttığını gösteren bir diğer unsur ise kaçak sigara kullanımındaki artıştır. Daha önceki paragraflarda Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığının verileri doğrultusunda kaçak sigara tüketim oranının %17'ye kadar çıktığı belirtilmişti. "*Dumansız hava sahası yaratma*" ve "*sağlıklı nesiller yetiştirme*" söylemiyle hareket eden devletin sigara yasağı uygulamasında söylem-eylem uyumsuzluğuna düştüğü görülmektedir.

5. HAVA KİRLİLİĞİ KAYNAKLI DİĞER SORUNLARA VERİLEN TEPKİLER; PATERNALİST ÖNERMELERDEN YOLA ÇIKAN POLİTİKALARIN BÜTÜNSEL DEĞERLENDİRİLMESİ

“İnsan, onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahiptir...” 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Konferasında çevre hakkını, bir insan hakkı olarak tanıyan bir bildiri kabul edilmişti. Türkiye ise 1982 Anayasası'nın 56. Maddesinde şu hükümlere yer vermiştir: *“Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevrenin kirlenmesini önlemek Devlet'in ve vatandaşların ortak görevidir.”* Görüldüğü gibi çevreyi koruma vatandaşların ve devletin ortak görevi olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'deki sağlık problemlerinin temel nedenleri üzerine düşünüldüğünde ortaya birçok sebep sıralanabilir. Buraya kadar ki kısımda baba-devlet'in bireylerinin yaşamlarını devam ettirebilme haklarını kullanabilmeleri için sigara yasağı uygulamasını yürürlüğe koymasını, binlerce insanın yaşamını yitirdiği trafik kazalarını en aza indirgeyebilmek için emniyet kemeri ve kask uygulaması gerekliliği ele alındı ve bu uygulamalarda paternalist devletin ne derece başarılı olup olmadığı ortaya konmaya çalışıldı. Hatırlanacak olursa bir önceki bölümde Türkiye'de hatta dünyada sigara kullanımının ve sigara kullanımından kaynaklı hastalıkların ne derecede yaygın ve sık görüldüğü belirtilmişti. Çalışmanın bu bölümünde ise belki de sigara kullanımından daha kapsamlı, daha çok sayıda insanı olumsuz anlamda etkileyen ve bu anlamda acil olarak çözüme ulaştırılması gereken *“hava kirliliği”* sorunu ele alınmaya çalışılacak ve paternalist devletin bu konudaki söylemleri ve uygulamaları tartışmaya açılacaktır.

Doğal olarak insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için nefes alıp vermeleri gerekmektedir. Yeryüzündeki bütün insanların sağlıklı bir yaşam için solunabilir, temiz ve kaliteli bir havaya ihtiyaç duyduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu noktada *“sağlıklı nesiller yetiştirmek istiyoruz”* söyleminden hareket eden ve bireylerinin yaşam hakkının savunucusu olan paternalist devletin, solunan hava temiz değil ise

vakit kaybetmeden solunabilir temiz hava için önlem alma gerekliliği ön plana çıkmış bulunmaktadırdır.

Hava kirliliğinin birçok farklı türden tanımı yapılabilir. En genel anlamıyla hava kirliliği, soluduğumuz havanın kalitesinin düşük olmasıdır. Örneğin, Kırımhan hava kirliliğini, “*çevreye zarar verebilecek maddelerin, hava ortamında bitki, hayvan, insan ve eşyalara zarar verecek süre ve konsantrasyonlarda bulunması*” olarak tanımlamaktadır (Kırımhan, 2009: 110). Bu tanımın yanı sıra hava kirliliğini, teknoloji ile birlikte gelişen modern hayatın bir yan ürünü olarak gören çalışmalar da bulunmaktadır. Bu görüşe göre insanların ihtiyaçları arttıkça, ihtiyacı karşılamak üzere üretilen ürünlerin yanında istenmeyen yan maddelerin oluşumu da kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda da atıkların sebep olduğu kirlilik atmosfere karışmaktadır. Bu görüşe göre, bu şekilde oluşun hava kirliliği insanları en kısa sürede etkisi altına almaya başlamakta ve etkisini hemen gösterebilmektedir (Sarat, 2011: 34). Amerika Çevre Koruma Ajansı (EPA) ise hava kirliliğini, “*kirletici maddelerin insan sağlığına ve refahına zarar verecek veya başka zararlı çevresel etkiler oluşturacak şekilde havada bulunması*” olarak tanımlamıştır (Sağlık Bakanlığı, 2010: 79).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere hava kirliliği kaynaklı zararlı etkilerin oluşabilmesi için öncelikle kirlilik yayan bir kaynağın, ardından kirleticilerin taşınımının ve son olarak da bir alıcı ortamın aynı anda bulunması gerekmektedir. Kirleticilerin taşınımı, meteorolojik şartlara, bölgenin topografyasına ve klimatolojisine bağlı olarak değişiklik gösterebilirken; alıcı konumunda ise, insanların, hayvanların, materyal ve bitkilerin, diğer bir deyişle bütün varlıkların olduğu görülmektedir.

Hava kirliliği kaynaklı etkilerin oluşabilmesi için gerekli olan kaynak, taşınım ve alıcı ortamının olması, genel olarak insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için temel ihtiyaçlarını karşılama girişimleri esnasında ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, hava kirliliğinin en önemli nedeni insanların, zaruri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim yaparken çevreye yeterince önem vermemelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin insanlar, barınma ve ısınma ihtiyacı duymaktadır ki bu ihtiyaçları insanların temel gereksinimleri arasındadır. Hepimiz evlerimizde otururken özellikle de kış aylarında yaşadığımız yeri sıcak tutmaya çalışırız. Bu sıcak tutma durumunu sağlayabilmek için birçok aile kömür sobasını tercih etmekte ve bu durumda da kömür dumanı atmosferi kirletmeye başlamaktadır.

Bunun yanı sıra, hayatımızı devam ettirebilmemiz için çalışmak zorunda olduğumuz kaçınılmaz bir gerçektir ve çalışmakta olduğumuz fabrikada üretilen kimyasalların dumanının atmosfere bırakılması da bu duruma örnek olarak gösterebilir. Havayı nasıl kirlettiğimizi ortaya koyabileceğimiz birçok örnek verilebilir ama toparlanacak olursa bilinçli ya da bilinçsiz olarak insanlar, yaşadıkları çevreyi, soludukları havayı kirletmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde paternalist devletin söylemlerinden birinin “sağlıklı nesiller yetiştirebilme” olduğundan bahsedilmişti. Bu durumda paternalist devletin sağlıklı ve solunabilir atmosfer için ortaya koyacağı yasalar ve o yasaların uygulamaları hayati önemi kazanmaktadır.

5.1. HAVA KİRLİLİĞİNİN NEDENLERİ

Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi, insanlar temel ihtiyaçlarını karşılarken doğaya yeterince önem göstermemektedir. Bu durum birçok alanda kendisini göstermektedir ve doğaya karşı oluşturulan bu duyarsızlık gün geçtikçe artmaktadır ve içinde bulunduğumuz doğa, atmosfer günden güne daha da çok kirlenmektedir. Hava kirliliğinin nedenlerini genel olarak “kaynaklarına göre”, “kaynaktan çıkışlarına göre” ve “kimyasal yapılarına göre” olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkün görünmektedir.

Kaynaklarına göre hava kirliliğini, “ısınmadan kaynaklı hava kirliliği”, “motorlu taşıtlardan kaynaklanan hava kirliliği” ve “endüstriden kaynaklanan hava kirliliği” olmak üzere üç başlıkta toplamak mümkündür. Buna ek olarak kaynaklarına göre hava kirliliğini “yapay kirleticiler” ve “doğal kirleticiler” olmak üzere iki grupta toplayan çalışmalar bulunmaktadır. Doğal kirleticiler olarak, rüzgar ile taşınan partikül maddeler, orman yangınları ile oluşan gazlar, denizlerden atmosfere karışan sıvı damlacıklar, volkan patlamalarından kaynaklanan büyük kül bulutları ve bitkilerden atmosfere atılan organik bileşikler gösterilmektedir. Yapay kirleticiler olarak ise insan faaliyetleri olarak bilinen her şey gösterilmektedir. Bu bağlamda termik santraller, metal sanayi tesisleri, boya sanayi tesisleri, plastik sanayi örnek olarak gösterilebilir. Kaynaktan çıkışına göre hava kirliliği ise “primer (birincil) kirleticiler” ve “sekonder (ikincil) kirleticiler” olarak iki gruba ayrılmaktadır. Primer kirleticiler, kaynaktan doğrudan doğruya çıkan bileşiklerdir. Primer kirleticiler arasında, kükürdioksit, hidrojen sülfür, azot monoksit, azot dioksit, karbon monoksit, karbon dioksit, hidrojen florür, partiküller, uçucu organik karbonlar, ağır metaller, kurşun, kadmiyum vb. sayılmaktadır. Sekonder kirleticiler ise, atmosferde sonradan

oluşan kirletici bileşiklerdir ve kükürt trioksit, sülfürik asit, aldehitler, ketonlar, asitler, endüstriyel duman, vb. örnek olarak gösterilmektedir. Kimyasal yapılarına göre kirleticiler ise, “*inorganik gazlar*”, “*organik gazlar*” ve “*partiküller*” olmak üzere üç grupta incelenmektedir (RSHMB, 2006: 10-13).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda hava kirleticilerin insan sağlığına etkilerini belirten yeni bir sınıflandırma türü de ortaya çıkmıştır; “*kriter ve toksik hava kirleticiler*”. Kriter hava kirleticileri, “*Kronik Havayolu Hastalıklarının Önleme ve Kontrol Programı*”nda şu şekilde tanımlanmıştır; “*Kabul edilebilir hava kalitesi ile sağlıklı veya kötü hava kalitesini birbirinden ayıran, konsantrasyon limitleri belirlenmiş kirleticilerdir.*” (Sağlık Bakanlığı, 2010: 80). Kriter hava kirleticilere örnek olarak, karbon monoksit, azot dioksit, kükürt dioksit, ozon, partikül madde, kurşun gösterilmektedir. Toksik hava kirleticileri ise şu şekilde tanımlanmıştır; “*Kriter kirleticilerin aksine dış ortam havasında çok düşük konsantrasyonlarda bulunan kirleticilerdir*”. Benzinde bulunan benzen, bazı kuru temizleme işlemlerinden yayılan perkloroetilen, solvent olarak kullanılan metilen klorid örnek olarak verilebilir (Sağlık Bakanlığı, 2010: 80).

5.2. HAVA KİRLETİCİLERİNİN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Solunan havanın kirli olması sağlık açısından büyük tehlikelere sebebiyet vermektedir. Önceki sayfalarda insanların zaruri ihtiyaçlarını karşılama sürecinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak atmosferi kirletmelerinden bahsedilmişti. Hava kirleticilerinin potansiyel kaynakları ve insan sağlığına olan etkileri üzerinde durulursa ilk olarak “*Biyoaerosoller*” karşımıza çıkmaktadır. Bu kirleticilerin potansiyel kaynakları bitkiler, hayvanlar, insanlar, yastık ve yataklar, ev tozları ve dış ortam olarak belirlenmiştir. Bu kirleticinin sağlığa olan etkilerine bakılırsa, enfeksiyon hastalıkları, alerjik reaksiyonlar ve solunum yolu hastalıkları ilk olarak ortaya çıkan rahatsızlıklardır.

İkinci olarak “*İnce partiküler maddeler*” karşımıza çıkmaktadır. Bu kirleticinin potansiyel kaynakları olarak sigara içimi, toz-toprak-deri döküntüleri, kâğıt ve kumaş fiberlerden oluşan tozların ortama yayılması sıralanmaktadır. İnce partikül maddelerin insan sağlığına olan etkilerine bakıldığında solunum yolu hastalıkları, akciğer fonksiyonları ile ilgili hastalıklar ve kalp hastalıklarının ön plana çıktığı görülmektedir.

İnce partiküler madde'nin ardından karşımıza "*ağır metaller*" çıkmaktadır. Ağır metallerin potansiyel kaynakları sigara içimi, boya ve ısınma amaçlı yakıt kullanılması olarak sıralanmaktadır. Ağır metaller'in, toksisite, gelişim bozukluğu ve üreme bozukluğu gibi rahatsızlıklara neden olduğu bilinmektedir.

"*Uçucu organik bileşikler*" ise diğer bir hava kirleticisidir. Bu kirleticinin kaynağı olarak sigara içimi, kozmetik ürünler, mobilya malzemeleri, temizlik maddeleri, boyalar, plastikler ve otomotiv ürünleri karşımıza çıkmaktadır. Uçucu organik bileşiklerin karaciğer ve kalpte işlev bozukluklarına neden olduğu bilinmektedir.

Uçucu organik bileşiklerin ardından bir diğer hava kirleticisi olarak "*Formaldehit*" belirtilmektedir. Formaldehit'in kaynağı olarak kontraplaklar, laminant parkeler, halı ve kumaşlar ve sigara içimi karşımıza çıkmaktadır. Formaldehit'in gözlerde sulanma, boğazda yanma, mide bulantısı ve solunum zorluklarına sebep olduğu bilinmektedir.

"*Pestisitler*" ise bir başka hava kirleticisi olarak karşımıza çıkmaktadır; böcek ilaçları, fare zehirleri ve mantar ilaçları pestisitlerin kaynağı olarak gösterilmektedir. Ayrıca pestisitlerin, karaciğer ve beyinde işlev bozukluklarına neden olduğu da bilinmektedir.

Bir diğer hava kirleticisi kaynağı olarak karşımıza "*Karbon monoksit*", "*Karbon dioksit*", "*Azot oksit*" ve "*Kükürt oksitler*" çıkmaktadır. Uygunsuz çalıştırılan gaz ve yağ kazanları, sıcak su ısıtıcıları, kömür ve odun sobaları, tütün ürünleri ve araç egzozları bu gazların ortaya çıkışının nedeni olarak sıralanmaktadır. Bu gazların, hastalarda boğulma etkisine, baş ağrılarına, göz küçülmelerine ve kalp-akciğer fonksiyonlarının olumsuz etkilenmesine neden olduğu bilinmektedir.

Hava kirleticisi diğer kaynaklar olarak "*Radon*" ve "*Asbest*" sıralanmaktadır. Boru ve kazan yalıtımının, tavan ve döşeme levhalarının, kaplama ve lambrilerin potansiyel asbest kaynağı oldukları bilinmektedir. Asbest'i uzun süre soluyanlarda asbestozis hastalığı ve mezotelioma hastalığı görülmektedir. Binaların bulunduğu yerdeki toprak ve kayaçların özelliklerinin, yer altı sularının ve bazı bina malzemelerinin, kanserojen etkiye maruz bırakan radon gazının potansiyel kaynağı olduğu bilinmektedir (RSHMB, 2006: 21-54).

Hava kirliliği kaynaklı hastalıklara bakıldığında, sigara dumanı kaynaklı hastalıklarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Görüldüğü gibi, solunan havanın kalitesizliğinden dolayı uzun vadede ortaya çıkan hastalıklar, neredeyse bütün organlarda bazı etkiler yaratmaktadır. Solunan havanın kalitesizliğine ek olarak iş yeri veya sosyal

ortamlarda çok fazla sigara dumanına maruz kalmanın KOAH ve erişkin astımına neden olduğu bilinmektedir. Ayrıca çevresel tütün dumanının ve hava kirliticilerinin kalp-damar hastalıklarını %20-70 oranında arttırdığı bilinmektedir (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 54).

Dünya genelindeki duruma bakacak olursak; ABD’de Amerikan Kanseri Derneğinin Kanseri Önleme çalışması çerçevesinde 448.850 kişinin verileri ve 18 yıllık izlemede gözlenen 118.777 ölüm verisi, yine ABD’deki 96 metropol bölgedeki hava kirliliği değerleri ile birlikte değerlendirildiğinde kalp-damar hastalıkları ve akciğer ile ilgili hastalıklara bağlı ölümler arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Güney Kore’de yapılan diğer bir çalışmada ise araştırmacılar, hava kirliliği düzeyleri ile yeni doğan bebek ölümleri arasında ilişki olduğunu saptamıştır. Diğer bir deyişle ifade edecek olursak, hava kirliliği de tıpkı sigara kullanımı gibi kalp-damar ve akciğer hastalıklarına neden olmaktadır. (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 87)

Türkiye’de yapılan çalışmalarda, endüstriyel kirliliğin yoğun olduğu kentlerdeki karbon monoksit zehirlenmesi oranlarının, kirliliğin az olduğu kentlere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Örneğin Bursa, Kocaeli, Zonguldak gibi ağır sanayi kuruluşlarının bulunduğu bölgelerde yaşayan insanların, endüstriyel hava kirliliğinden en yüksek düzeyde etkilendiği ve kronik havayolu hastalıklarına yakalandıkları görülmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda da, SO₂ ve PM₁₀ gibi kirliticiler ile solunum hastalıklarına bağlı hastane başvuruları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2010: 87).

Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu “*Kronik Havayolu Hastalıklarını Önleme ve Kontrol Programı*”nda belirtildiği üzere, bir grup araştırmacının yapmış olduğu çalışmada, büyük kentlerde artan hava kirliliği düzeyleri ile alerjik hava yolu hastalıklarının prevalansı arasında bir ilişki olduğu gözlenmiş, rinit insidansının 1994’te (doğal gazdan önce), doğal gaz uygulamasının başlamasından iki yıl sonraki (1996) değerlere göre anlamlı olarak yüksek olduğu saptanmıştır. Zonguldak’ta yapılan bir çalışmada ise, SO₂ ve toplam partikül aylık ortalamaları ile semptomatik astımlı çocuk sayıları arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2010: 87).

Balikesir ilini kapsayan bir çalışmada, Temmuz 2005-Temmuz 2007 dönemlerindeki solunumsal nedenlere bağlı hastane kabullerine bakıldığında, Ekim ve Mart ayları arasındaki dönemde hastane başvurularında ve hava kirliliği düzeylerinde artış olduğu gözlenmiş, hastane başvurularındaki artışın, hava kirliliği ve meteorolojik

parametreler ile anlamlı ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2010: 89).

Görüldüğü gibi hava kirliliğinin artmasıyla birlikte ortaya çıkan hastalıkların sayısında da artış görülmektedir. Özellikle Sanayi'nin gelişmiş olduğu bölgelerde hava kirliliğinin ve hastalıkların daha da çok görüldüğü anlaşılmaktadır. Hava kirliliğinin ve buna bağlı olarak hastalıkların artış göstermesi “sağlıklı nesiller” yetiştirmek isteyen devletin önlem alması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.3. HAVA KİRLİLİĞİ KONUSUNDA DÜNYADA VE TÜRKİYEDEKİ YASAL DÜZENLEMELER

Çalışmanın buraya kadar ki kısmında insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak adına solunan havayı kirletmesine değinilmiştir. Solunan havanın kirlenmesi sadece Türkiye özelinde ele alınabilecek bir konu değildir. Çünkü hava kirliliği, sadece yaşanan çevreyi değil, atmosferik olaylarla bütün insanları etkileyebilen bir olaydır. Çalışmanın bu bölümünde dünya genelinde alınmaya çalışılan önlemlere ve Türkiye'deki yönetmeliklere değinilecektir.

5.3.1. UZUN MENZİLLİ SINIRLAR ÖTESİ HAVA KİRLİLİĞİ SÖZLEŞMESİ

Avrupa ülkeleri, 1972 yılında Stockholm Konferasında alınan kararları ortaya koyan Cenevre Sözleşmesinin ilkeleri doğrultusunda insan ve çevreyi hava kirliliğinin olumsuz etkilerinden korumak amacıyla uzun menzilli sınır aşan hava kirliticilerin salımlarını sınırlamak ya da mümkün olduğunca azaltmayı hedeflemiştir ve bu hedefler doğrultusunda da “Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşme”sini (UMSHAK) imzalamıştır (Orhan, 2012: 123-149). Sözleşmenin imzalanmasının ardından hava kirliliğini önleyebilmek ve solunabilir temiz hava hedefini gerçekleştirebilmek için 8 adet protokol imzalamıştır. Bu protokollerden ilki “Finansal protokol” olarak bilinen, 42 ülkenin taraf olduğu sınır aşan hava kirliliğinin araştırılması, izlenmesi ve değerlendirilmesinin finansmanı konusundaki protokoldür. Bu protokolün ardından “%30 Kulübü” olarak bilinen, sözleşmenin tarafları arasında yer alan 13 ülkeden oluşan grup, kükürt salımlarını gönüllü olarak %30 azaltma

önerisini ortaya atmıştır ve sonrasında bu öneriye destek veren ülke sayısında artış görülmüştür. Sözleşmenin üçüncü protokolü, kükürt salımlarına ek olarak azot oksit salımlarını azaltmayı hedefleyen, 33 ülkenin taraf olduğu “*Sofya protokolü*”dür. Bu protokolda hedef olarak, azot oksitlerin 1994 yılına gelindiğinde 1987 yılı değerlerine çekilmesi belirlenmiştir. 1997 yılında ise 23 ülkenin taraf olduğu “*Uçucu organik bileşikler*”in salımlarını düzenleyen protokol kabul edilmiştir. Bu protokoldeki hedef, uçucu organik bileşik salımlarının yüzyılın sonunda 1988 ya da 1984-1990 yılları arasından seçilecek bir yıla göre %30 oranında azaltmaktır. Ardından 28 ülkenin taraf olduğu beşinci protokol imzalanmıştır. “*Oslo protokolü*” olarak bilinen bu protokolda kükürt dioksit salımlarının daha da azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 2000 yılına gelindiğinde 1985 yılı taban alınmak kaydıyla %35 oranında bir azaltım hedeflenmiştir. 29 ülkenin taraf olduğu altıncı protokol ise, “*Ağır metallerin kullanımının azaltılması*” yönünde imzalan bir protokol olarak karşımıza çıkmaktadır. Yedinci protokol “*Kalıcı organik kirleticiler*” hakkındaki protokoldür. Sözleşmenin sekizinci protokolü ise “*Asidifikasyon, ötrifikasyon ve yer seviyesi ozon kirliliğinin önlenmesi hakkındaki protokol*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu protokole 25 ülke taraf olmuştur ve kükürt salımlarının %63 oranında, azot salımlarının %41, Uçucu Organik Bileşik salımlarının %17 oranında azaltılması planlanmıştır (Orhan, 2012: 133-134).

Türkiye'nin UMSHAK'ın sadece Avrupa'da hava kirleticilerin uzun menzilli taşınımlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi işbirliği programının uzun vadeli finansmanı hakkında “*Cenevre protokolü*” olarak adlandırılan birinci protokole taraf olduğu görülmekte, geriye kalan 7 protokole taraf olmaması dikkatlerden kaçmamaktadır (Orhan, 2012: 123-149). Bu durum Türkiye'de “*sağlıklı nesil yetiştirmek istiyoruz*” söyleminden hareket eden paternalist devletin söylemleri ve eylemlerinin uyumadığının kanıtı olarak düşünülebilir.

5.3.2. MONTREAL PROTOKOLÜ

İnsanların atmosfere verdiği zararlar doğrultusunda Ozon tabakasının incelendiği gözlenmiştir ve Ozon tabakasının incelenmesi konusu 1976 yılında “*Birleşmiş Milletler Çevre Programı*”na konu olmuştur. Ozon tabakasını incelten maddelerin azaltılmasına ilişkin olarak hükümetlerin ilk teması 1981 yılında başlamış ve 1985 Mart'ında Ozon tabakasının korunması için “*Viyana sözleşmesi*” imzalanmıştır. Bu sözleşmenin tarafları, ozon tabakasının yapısını değiştiren insan kaynaklı

faaliyetlere karşı çevre ve insan sağlığını korumaya yönelik olarak genel önlemler almakla görevlendirilmiştir (Montreal Protokolü, 1990:1). Bu sözleşme yasal bağlayıcılığı olmayan bir sözleşmedir.

Viyana sözleşmesinin yürürlüğe girmesiyle birlikte ozon tabakasını incelten maddelerin kullanımının ve üretiminin kontrol altına alınmasını sağlayacak bir protokol üzerinde çalışılmış ve Eylül 1987’de Ozon tabakasını incelten maddelere ilişkin “*Montreal protokolü*” kabul edilmiştir. Türkiye ise, Montreal protokolüne 1990 yılında taraf olmuştur.

5.3.3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİ

“*Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)*”, insan faaliyetlerinin atmosferdeki sera gazları yoğunluklarını arttırmakta olduğu, bu artışların doğal sera etkisini yükselttiği ve bunun dünya yüzeyinde ve atmosferde ek bir ortalama sıcaklık artışı ile sonuçlanacağı ve doğal ekolojik sistemlere ve insanlığa zarar verici etki yapacağını belirten ve atmosferdeki tehlikeli boyuta varan insan kaynaklı sera gazı salımlarının iklim sistemi üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek ve başta karbondioksit olmak üzere sera gazı salımlarının 1990 yılı seviyelerinde tutabilmek amacıyla 1994’te yürürlüğe giren bir sözleşmedir. (İDÇS, 2002: 3)

Sözleşme kapsamında, sözleşmeye taraf olan bütün ülkeler sera gazı salımlarını ulusal politikalar ve en iyi uygulamalar ile bilgileri toplamak ve paylaşmakla sorumludur. Taraflar, ulusal programlar hazırlamak, hazırladıkları programları uygulamak ve uygulama ile ilgili bilgileri sözleşmenin en yüksek organı olan taraflar konferansında sunmakla yükümlüdür (İDÇS, 2002: 15-17).

İDÇS’nin temel ilkeleri, “*iklim sisteminin eşitlik temelinde ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkesine uygun olarak korunması*”, “*iklim değişikliğinden etkilenecek olan gelişme yolundaki ülkelerin ihtiyaç ve özel şartlarının dikkate alınması*”, “*iklim değişikliğinin önlenmesi için alınacak tedbirlerin etkin ve en az maliyetle yapılması*”, “*sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve alınacak politika ve önlemlerin ulusal kalkınma programlarına dahil edilmesi*” olarak sıralanabilir.(İDÇS, 2002: 6-9)

İDÇS, tüm ülkelerin ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklarına ve ekonomik koşullarına uygun olarak mümkün olan en geniş ölçüde işbirliği yapmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda İDÇS’de, taraf olan ülkeler Ek-1 ve Ek-2 olmak üzere sınıflandırılmakta, Ek-1’de yer alan gelişmiş ülkeler için daha sıkı denetim yaptırımları uygulanmaktadır. Ayrıca Ek-1’deki gelişmiş ülkelerin, Ek-2’deki gelişmekte olan ülkelere sözleşme’den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olmak ve bu konuda mali kaynak ve teknoloji transferi için adım atmalarını sağlamakla sorumlu oldukları vurgulanmaktadır. Çünkü atmosferdeki sera gazı salımlarının artışındaki en büyük pay gelişmiş ülkelerdedir (İDÇS, 2002: 3-15).

Türkiye’nin, 1992 yılındaki listelemede hem Ek-1 hem de Ek-2 ülkeleri arasında yer aldığı görülmektedir. 2001’deki listelemede ise Ek-2’den çıkarılmış, sadece Ek-1’de yer almıştır. Türkiye, hukuksal bağlayıcılığı olmayan BMİDÇS’ye 2004 yılında taraf olmuştur.

5.3.4. KYOTO PROTOKOLÜ

“*Kyoto protokolü*” gelişmiş ülkelerin, 2000 yılındaki sera gazı salımlarının 1990 yılı seviyesine indirilebilmesi için BMİDÇS’nin yetersiz kaldığından hareketle, yükümlülüklerin daha sıkı hale getirilmesi ve bağlayıcı bir belge olması amacıyla 1997’de kabul edilmiş ve 2005’te yürürlüğe girmiştir.

Kyoto protokolü, BMİDÇS’nin “*ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi*” uyarınca taraflar arasında yükümlülükler açısından yaptığı ayrımı izleyerek, gelişmiş ülkelere bağlayıcı salım azaltım yükümlülükleri getirmiştir. Bu bağlamda ilk yükümlülük olarak Ek-1 ülkeleri olarak belirlenen 38 sanayileşmiş ülke ve AB ülkelerinin toplam sera gazı salımlarının 1990 yılı düzeyinin %5 altına indirmek olarak hedeflenmiştir (Kyoto Protokolü, 2009: 6).

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, Türkiye’nin sera gazı salımlarının azaltımında herhangi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır çünkü Kyoto protokolü imzaya açıldığında Türkiye, BMİDÇS’ye taraf olmadığı için Kyoto protokolü’nün Ek-1 listesinde yer almamış ve sayısal bir sera gazı azaltım veya sınırlama yükümlülüğü almamıştır.

Dünya genelinde yapılmaya çalışılan düzenlemelerde Türkiye açısından dikkatlerden kaçmaması gereken bir husus bulunmaktadır. Sağlıklı nesil yetiştirmek isteyen Türkiye'nin, belirtilen düzenlemelerden sadece UMSHAK'ın 8 protokolünün ilk protokolüne ve "yasal bağlayıcılıkları olmayan" Montreal protokolü ve iklim değişikliği çerçeve sözleşmesi'ne taraf olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Kyoto protokolü imzalandığı sırada iklim değişikliği çerçeve sözleşmesine taraf olmadığı için sera gazı salımlarının azaltımında da herhangi bir yükümlülüğünün bulunmaması dikkatlerden kaçmamalıdır.

Dünya genelindeki düzenlemelerden deyim yerindeyse bir şekilde sıyrılan Türkiye'de "Çevre kanunu" ve çeşitli yönetmelikler bulunmaktadır. 1983 yılında kabul edilen Çevre kanununun amacı 1. maddesinde "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak" olarak belirtilmektedir. (Çevre Kanunu, 1983:1). Çevre kanununun 8. Maddesi ise "her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı biçimde alıcı ortama vermenin yasaklandığını" belirtmektedir (Çevre Kanunu, 1983: 5). Buna ek olarak 11.madde ise "üretim, tüketim ve hizmet faaliyetleri sonucunda oluşan atıkların alıcı ortamlara doğrudan veya dolaylı verilmeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmelerin yerleşim birimlerinden atıklarını arıtmak ve bertaraf etmekle yükümlü" olduklarını belirtmektedir.

Türkiye'de çevre kanununa ek olarak oluşturulan yönetmelikler de mevcuttur. Bu yönetmeliklerden ilki "hava kalitesinin korunması yönetmeliği (HKKY)" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönetmeliğin " Her türlü faaliyet sonucu atmosfere yayılan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halindeki salımları kontrol altına almak, insanı ve çevresini hava alıcı ortamdaki kirlenmeden doğacak tehlikelerden korumak, hava kirlenmeleri sebebi ile çevrede ortaya çıkan umum ve komşuluk münasebetlerine önemli zararlar veren olumsuz etkileri gidermek ve bu etkilerin ortaya çıkmamasını sağlamak" amacıyla ve çevre kanunu hükümleri gereğince çıkarıldığı belirtilmiştir (Saraç, 2011: 38).

Hava kirliliğini önlemeye yönelik yapılan çalışmalarda en önemli yeri, çevre ile ilgili yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Bu sebeple, tüm çevresel konularda olduğu gibi hava kalitesinin korunması ve yönetimi konusunda da çok önemli çalışmalar yapılmıştır. HKKY, 2 Kasım 1986 tarih ve 19269 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olmakla beraber, birçok maddesi sonradan aynı doğrultuda yayımlanan yeni yönetmeliklerle yürürlükten kaldırılmıştır.

5.3.5. YÖNETMELİKLER

Hava kalitesinin korunması ve kirliliğinin kontrol altına alınmasına ilişkin ilk düzenlemenin hava kalitesinin korunması yönetmeliği olduğundan bahsetmiştik. “*Kirliliği kaynağında çözmek esastır*” ilkesinden hareketle hava kirliliğinin önlenmesi ve solunabilir temiz bir hava için 1986 yılında yayımlanan hava kalitesinin korunması yönetmeliği yerine, uygulanmada yaşanan sıkıntıları gidermek ve AB mevzuatına uyum sağlayabilmek amacıyla ilgili kamu kurum kuruluşları, üniversite, sivil toplum örgütleri ve meslek odalarının da görüşleri alınarak; kirlilik kaynaklarına göre yeni yönetmelikler hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.

Çevre kanunu başta olmak üzere tüm mevzuat hazırlama ve uygulamalarda;

- “*Kirlilik kontrolü*” kavramı yerine “*Kirliliğin önlenmesi*” kavramının ön planda tutulması,
- Kirliliğin kaynağında önlenmesi,
- Atıkların minimuma indirilmesi,
- En iyi teknik ve teknolojilerin kullanılması,
- Enerjinin verimli kullanılması,
- İzleme-denetim sisteminin etkin uygulanması
- Kirleten öder prensibinin uygulanması çevre politikalarında yer alan önemli hususlar olarak ön planda yer almaktadır.

5.3.6. SANAYİ KAYNAKLI HAVA KİRLİLİĞİNİN KONTROLÜ YÖNETMELİĞİ

Sanayi ve enerji üretim tesislerinin faaliyeti sonucu atmosfere yayılan salımları (is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol) kontrol altına almak, insanı ve çevresini hava alıcı ortamındaki kirlenmelerden doğacak tehlikelerden korumak, hava kirlenmeleri sebebiyle çevrede ortaya çıkan olumsuz etkileri gidermek ve bu etkilerin ortaya çıkmamasını sağlamak amacıyla “*Endüstriyel kaynaklı hava kirliliğinin kontrolü yönetmeliği*” 7 Ekim 2004 tarihinde yayımlanmıştır. Bu yönetmelik 2009 yılında yapılan revizyon ile “*Sanayi kaynaklı hava kirliliğinin kontrolü yönetmeliği*” olarak değiştirilmiştir.

Bu yönetmelik;

- Sanayi tesislerinin kurulması ve işletilmesi için gerekli olan salım ön izni, salım izni, şartlı ve kısmi izin başvuruları,
- Tesisten çıkan salımların ve tesisin etki alanı içinde hava kirliliğinin önlenmesinin tetkik ve tespiti,
- Tesislerin, yakıtların, ham maddelerin ve ürünlerin üretilmesi, kullanılması, depolanması ve taşınmasına ilişkin esaslarını kapsar.

Bu yönetmelikte tesisler Liste A ve Liste B şeklinde listelenmiştir. Kirletici vasfı yüksek sanayi tesisleri 26 grupta toplanmış ve kirletici vasfı yüksek tesislerin baca gazlarından çıkan kirletici maddelere sınırlamalar getirilmiştir.

Yönetmelik kapsamında yer alan tesislerin kurulması ve işletilmesi için; planlama aşamasında salım ön izni ve işletme aşamasında salım izni alınması gerekmektedir. Söz konusu sanayi tesisleri, faaliyetlerini, salım izni olarak sürdürmek zorundadır. Aksi takdirde mevcut mevzuata göre yetkili merci tarafından cezai işlem yapılması gerekmektedir. Liste A'da yer alan tesislerin salım izni Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, Liste B'de yer alan tesislerin salım izni ise Valilik tarafından verilmektedir.

5.3.7. ISINMADAN KAYNAKLANAN HAVA KİRLİLİĞİNİN KONTROLÜ YÖNETMELİĞİ

Konut, toplu konut, kooperatif, site, okul, üniversite, hastane, resmi daireler, işyerleri, sosyal dinlenme tesisleri, sanayi ve benzeri yerlerde ısınma amaçlı kullanılan yakma tesislerinden kaynaklanan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halinde dış havaya atılan kirleticilerin hava kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve denetlemek amacıyla "*Isınmadan kaynaklanan hava kirliliğinin kontrolü yönetmeliği*" 13 Ocak 2005 tarih ve 25699 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikte;

- Isınma amacıyla kullanılacak yerli ve ithal katı ve sıvı yakıtların kalite özellikleri ve kullanılması yasak maddeler,

- Katı yakıtların torbalı satılmasının zorunlu olması,
- İllerin kirlilik derecelendirilmesinin belirlenmesi,
- Katı, sıvı ve gaz yakıtlı yakma sistemlerinin uyması gereken kural ve koşulları ile birlikte bacadan atılan salımlar için sınır değerler,
- Yakma sistemleri için Tip Salım Belgesi alınması zorunluluğu,
- Katı, sıvı ve gaz yakıtlı yakma tesisleri üreticileri ve ithalatçıları yetki belgesine sahip olmak koşuluyla bakım, onarım, baca temizleme ve baca gazı ölçüm hizmetlerini yapmak veya bu hizmetleri yetki belgesine sahip gerçek ve tüzel kişilere yaptırmak, gibi hususlar yer almaktadır.

5.3.8. BENZİN VE MOTORİN KALİTESİ YÖNETMELİĞİ

Türkiye’de, 1993 yılından itibaren üretimi yapılan ve ithal edilen tüm otomobillerin, kurşunsuz benzin tükettiği gerçeğinden hareketle, araçların çevre dostu teknoloji ile donatılmalarının yanı sıra motorlu taşıtlardan kaynaklanan egzoz salımlarının azaltılmasında kullanılan yakıt kalitesinin iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de motorlu araçlarda kullanılan benzin ve motorinin Avrupa Birliği normlarında üretilmesi ve yakıt kalitesine ilişkin 98/70/EC sayılı direktifin mevzuata aktarılması maksadıyla “*Benzin ve motorin kalitesi yönetmeliği*” 11 Haziran 2004 tarihinde yayımlanmıştır.

Bu yönetmeliğin amacı, çevre ve insan sağlığının korunmasını sağlamak üzere motorlu araçlarda kullanılacak benzin ve motorin türlerinin teknik özellikleri ile uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemektir. Bu yönetmelik kapsamında; 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren kurşunlu benzinin satışı yasaklanmış, buna ek olarak 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren AB’nin ilgili mevzuatı ile birebir uyumlu benzin ve motorin üretimine başlaması hedeflenmiştir.

5.3.9. EGZOZ GAZI SALIM KONTROLÜ YÖNETMELİĞİ

Motorlu taşıtların hava kirliliğine katkısına bakıldığında yapılan araştırmalar, karbon monoksit salımlarının yaklaşık %80’inden, azot oksit salımlarının %60’ından, hidrokarbon salımlarının yaklaşık %50’sinden, şehir bazında kurşun salımlarının %100’ünden motorlu taşıtların sorumlu olduğunu göstermektedir.

Çevre dostu araçların üretilmesi ve yakıt kalitesinde iyileştirmenin yanında, Türkiye taşıt parkında bulunan araçların yaşlarının büyük olması ve yeterli bakımının yapılmaması nedeniyle trafikte seyreden araçların düzenli olarak denetiminin yapılması önemlidir. Bu çerçevede trafikte seyreden motorlu kara taşıtlarından kaynaklanan “*Egzoz gazı salımlarının kontrolüne dair yönetmelik*” 08 Temmuz 2005 tarihinde yayımlanmıştır.

5.3.10. HAVA KALİTESİ DEĞERLENDİRME VE YÖNETİMİ YÖNETMELİĞİ

AB mevzuatına uyum çalışmaları kapsamında “*Hava kalitesi değerlendirme ve yönetimi yönetmeliği*” 06.06.2008 tarihli ve 26898 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğin amacı;

- Çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemek veya azaltmak amacıyla hava kalitesi hedeflerini tanımlamak ve oluşturmak,
- Tanımlanmış yöntemleri ve kriterleri esas alarak hava kalitesini değerlendirmek,
- Hava kalitesinin iyi olduğu yerlerde mevcut durumu korumak ve diğer durumlarda iyileştirmek,
- Hava kalitesi ile ilgili yeterli bilgi toplamak ve uyarı eşikleri aracılığı ile halkın bilgilendirilmesini sağlamaktır.

Hava kirliliği seviyelerinin düşürülmesi ile beraber daha temiz ve kaliteli hava oluşturulması çalışmaları kapsamında bir hava kalitesi izleme sistemi kurulması gerekmektedir. Bu maksatla önce İstanbul’da başlatılan çalışmalar kapsamında, İstanbul’un 10’dan fazla noktasında günlük hava kalitesi ölçümleri yapılmaya başlanmıştır. Bu yöndeki çalışmalar Bakanlık eliyle tüm ülkeye yaygınlaştırılmış ve “*Ulusal hava kalitesi izleme ağı*” oluşturulmuştur. Bu sistemde ülke genelinde tüm illerin merkez kentsel bölgelerinde uygun noktalarda kurulan ölçüm istasyonlarındaki anlık ölçüm cihazları ile kükürt dioksit ve partikül madde konsantrasyonları ölçülmekte ve ölçülen değerlerin eş zamanlı olarak bir merkezde toplanarak ulusal hava kalitesi izleme ağı oluşturulmaktadır (Saral, 2011: 41).

5.4. TÜRKİYE'DE HAVA KİRLİLİĞİNİN ARTTIĞI DÖNEM, DİLOVASI GERÇEĞİ VE DEVAM EDEN SORUNLAR

Türkiye'de özellikle 1950'lerden sonraki hızlı nüfus artışı, hızlı kentleşme sonucu artan enerji talebinin daha çok petrol ve kömür gibi fosil yakıtlarla karşılanmaya çalışılması başta İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentler olmak üzere, sanayinin geliştiği bölgelerde şiddetli hava kirliliği dalgalarına yol açmıştır (Bayram, 2005: 160). Bu durumda hava kirliliğinin, genel olarak ısınmadan kaynaklı olduğu görülmektedir. İlerleyen zamanlarda bu duruma sanayi tesislerinin çoğalması da eklenince ısınmadan kaynaklı kirliliğinin üzerine endüstri kaynaklı kirliliğin eklendiği görülmektedir.

1990'lı yıllara gelindiğinde özellikle Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde hava kirliliğinin fark edilir boyutlara ulaştığı gözlenmektedir (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 99). Kalabalık kentlerde, özellikle kalitesiz kömürün kullanıldığı evsel ısıtma sistemlerinin yaygınlaşması, çarpık kentleşme nedeniyle düzensiz artan şehir trafiği ve sanayi bölgelerinin yer seçimindeki yanlışlıklar hava kirliliğinin başlıca nedenini oluşturduğu bilinmektedir. Evsel ısınmada doğalgaza geçilmesiyle birlikte bazı kentlerin hava kalitesinde iyileşmeler yaşandığı görülmektedir (Sağlık Bakanlığı TSHGM, 2010: 99). Fakat unutulmamalıdır ki atmosferik olaylar hava kirliliğinin yayılmasını kolaylaştırmakta, endüstri kaynaklı hava kirliliğinin yayılmasına engel olunamamaktadır.

Büyük sermaye gruplarının kar hırsı, üretimin ve buna koşut olarak tüketimin arttırılmasını, üretim artışının karşılanabilmesi için daha çok kaynak kullanılmasını ve çevreye daha çok atık verilmesini beraberinde getirmiştir. Daha çok kaynak kullanımı, doğanın giderek artan biçimde yıkımına ve yenilenemeyen kaynakların hızla tükenmeye başlamasına yol açmış, atıkların verildiği alıcı ortamlar olan hava, su ve toprak giderek daha da çok kirlenmiştir ve kirlenmektedir. Bu kirlilik nedeniyle canlı varlık yaşamı ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmaktadır. Hava kirliliğinin sadece olduğu bölgede etkisini göstermediği, atmosferik olaylarla uzak bölgelere de ulaşabildiği bilinmektedir. Bu nedenle endüstri bölgelerinin belirlenmesinde o bölgedeki etkin rüzgarlar, yerleşim yerleri, doğal kaynaklar, tarım alanları göz önünde bulundurulmalıdır (Yavuz vd., 2012: 11-15). Diğer bir deyişle ifade edilirse, sanayi kuruluşlarının yoğunlukla bulunduğu bölgelerdeki hava kirliliği uzun vadeli olarak değerlendirilirse tüm insanlığın bu kirlilikten etkilendiği ve etkileneceği görülmektedir.

Hava kirliliğinin artması sürecinde hastalık örüntülerinin değiştiği, kronik hastalıkların ve özellikle kanser hastalıklarının giderek arttığı daha önce de belirtilmişti. Bu hastalıkların yayılmasında “dünyanın geçmiş döngülerinde de var zaten” denilerek önemsenmeyen, ancak bilimsel verilerin yoğunluğu karşısında insan eliyle oluşturulduğu itiraf edilen küresel ısınma ve buna bağlı gelişen iklim değişikliği büyük rol oynamaktadır. Çünkü küresel ısınmaya neden olan sera gazları önemli düzeylerde endüstriyel etkinlikler sonucunda oluşmakta ve faaliyet sonucunda ortaya çıkan bu gazlar atmosfere bırakılmaktadır.

Türkiye’de hava kirliliğinin, sanayinin geliştiği bölgelerde daha çok olduğu önceden de belirtilmişti. Bu durumu ispatlayacak en önemli örneklerden biri, deyim yerindeyse Türkiye’nin sanayi başkenti olan İzmit-Kocaeli bölgesidir. Kocaeli ili genelinde 8’i aktif olmak üzere 15 adet “*organize sanayi bölgesi (OSB)*”, 2 adet “*serbest bölge*” ve 2’si aktif durumda olan 4 adet “*teknopark*” bulunmaktadır. Söz konusu OSB’lerin üçte birinin Dilovası ilçesinde aktif olduğu görülmektedir. Buna ek olarak Dilovası bölgesinde 1 tanesi faal diğerleri yapım aşamasında olan toplam 5 ayrı OSB ve 1 adet de küçük sanayi sitesi bulunduğu görülmektedir (Yavuz vd., 2012: 24).

Dilovası ilçesinin yüzölçümünün yaklaşık %40’ını sanayi yerleşimi, %25’ini konut ve %35’ini ormanlık alanlar oluşturmaktadır (Yavuz vd., 2012: 24). Verilerin de gösterdiği gibi, Dilovası bölgesinde konut yerleşiminden daha fazla sanayi yerleşimi bulunmaktadır. Dahası Türkiye genelindeki 500 dev fabrikanın yaklaşık % 10’unun Dilovası bölgesinde olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Bölgede halen altyapı çalışmaları süren organize sanayi bölgeleri arasında kimya, makine, mermer ve kömür organize sanayi bölgeleri yer almaktadır. Yeni yapılanmakta olan bu bölgelerden sadece 1 tanesi için 250 yeni kuruluşun daha bölgeye yerleşmesi beklenmektedir. Bu da demek oluyor ki Dilovası bölgesinde inşası tamamlandığında faaliyete başlayacak olan OSB’lerin sayısı 1000’e yaklaşacaktır. Bu işletmelerin yaratacağı hava kirliliğine ek olarak İstanbul-İzmir otoyolu İzmit Körfezi köprü geçişinin de bölgeden olacağı düşünüldüğünde, artacak sanayi yoğunluğuna ve hava kirliliğine trafik yoğunluğunun da eşlik etmesi ve bölgedeki Hava kirliliğine katkıda bulunması kaçınılmazdır.

“Çevresinde bulunanlara fiziki, ruhi ve sosyal yönlerden az veya çok zarar veren veya vermesi muhtemel olan ve doğal kaynakların kirlenmesine neden olabilecek müesseseler” olarak adlandırılan *1.Sınıf Gayri Sıhhi Müesseseler’den (GSM)* Dilovası OSB’de 36 adet yer almakta ve bunların yarısının ruhsatı bulunmamaktadır.

“Meskenlerden ve insanların ikametine mahsus diğer yerlerden mutlaka uzakta bulundurulması gereken müesseseler”, olarak adlandırılan 2.Sınıf GSM’ler ise 39 adettir ve bunlardan da 12’sinin ruhsatının olmadığı görülmektedir. Buna ek olarak 36 adet birinci sınıf GSM’den 15’inde, 39 adet ikinci sınıf GSM’nin ise 36’sında salım izninin bulunmadığı da görülmektedir (Yavuz vd., 2012: 26).

Dilovası bölgesinde öne çıkan büyük sanayi kuruluşları, *“Cam, temel kimya ve plastik, boya, demir-çelik ve döküm, madeni eşya ve araç gereç yapımı, motorlu taşıt, sanayiye ait elektrikli cihazlar, dokuma, ağaç, yedek parça sanayi”* olarak sıralanmaktadır. Bu kadar sanayi kuruluşunun olduğu bir yerleşim bölgesinde 2010 yılına gelinceye değin evsel ve endüstriyel atık su arıtma tesisinin kurulmamış olması paternalist devletin büyük bir eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli husus ise Dilovası Organize Sanayi Bölgesi’nde işletme belgesi alma zorunluluğu bulunan 116 işyerinin %65’inin hala işletme belgesi bulundurmadığıdır (Yavuz vd., 2012: 29).

Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar, Dilovası ve Kocaeli’de yapılan ölçümlerde, Dilovası bölgesinde tehlikeli partikül madde miktarının 5 kez Kocaeli ili genelinde ise 7 kez aşıldığını belirtmiştir (Demokrat Gebze, 2013). Buna ek olarak bölgede son 8 yılda gerçekleşen ölümlerin %32,3’ünün kanser hastalığından meydana geldiği de unutulmamalıdır. Görüldüğü üzere bölgede meydana gelen her 3 ölümün 1 tanesinin hava kirliliği ile bağlantısı bulunmaktadır. Dahası 2006 yılı sonrası kurulan yeni teknolojik hava kirliliği ölçüm istasyonları öncesinde Dilovası’nda bulunan ölçüm istasyonu verilerine göre, SO₂ ve duman değerlerinin her yıl giderek artış göstermekte olduğu ve insan sağlığı açısından tehlikeli boyutlara ulaştığının gözlemlendiği belirtilmektedir.

23 Haziran 2011 tarihinde yerel bir gazetede *“Hava kirliliği sadece kanserden öldürmüyor”* başlıklı şaşırtıcı bir haber yapılmıştır. Haberde Dilovası ve Gebze ilçelerinde hava kirliliği kaynaklı birçok kanser vakasının görüldüğü belirtilmekteyken 2011 yılının Ocak ayında meydana gelen ve bir kişinin yaşamını yitirdiği trafik kazası için hazırlanan bilirkişi raporuna dikkat çekilmektedir. Söz konusu bilirkişi raporunda kazanın sebebi olarak fabrikanın bacasından çıkan yağ gösterilmektedir. İddiaya göre, fabrikanın bacasında filtre veya benzeri bir özellik bulunmadığı için, faaliyet sonucu ortaya çıkan yağ doğrudan havaya karışmış ve bu kaygan madde, havanın rüzgârlı ve yağışlı olması nedeniyle asfalta yayılmıştır. Yolun kayganlaşmasına neden olan bu kaygan madde trafik kazası gerçekleşmesine ve bir kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur (Kocaeli Gazetesi, 2011).

“Dilovası gerçeği”, paternalist devletin “sağlıklı nesiller yetiştirmek istiyoruz” söylemini ve bir kez daha eylem-söylem uyumsuzluğunu hatırlatmaktadır. Fabrikaların bacalarında olması gereken filtreler olmadığından insanlar gerek trafik kazası gerekse hava kirliliğine bağlı hastalıklardan yaşamını yitirmekte, en temel hakkı olan yaşam hakkı ellerinden alınmaktadır. Oysaki daha önce yapılmış herhangi bir denetleme ve denetleme sonrasındaki takip büyük olasılıkla insanların yaşamını yitirmemesine neden olacaktır. Fabrikanın bacasında filtre olmadığıнын bilinmemesi paternalist devletin bireylerini ne derece düşündüğünün göstergesi olarak algılanabilir.

Dilovası ve Kandıra bölgesinde biyolojik materyallerle ilgili ölçüm sonuçlarını aktaran Prof.Dr. Onur Hamzaoğlu, havadaki toz miktarının Avrupa Çevre Ajansı ve ABD Çevre Koruma Ajansı standartlarına göre Dilovası’nda 3.5, Kandıra’da ise 1.7 kat fazla olduğunu belirtmiştir. Aynı çalışmada sanayi kuruluşlarıyla konut alanlarının iç içe girdiği Dilovası’nda, kanser vakalarının dünya ortalamasının 30 kat üzerinde olduğu ve doğum yapan kadınların sütünde bile yüksek dozda ağır metale rastlandığı bildirilmektedir. Ayrıca Dilovası’ndaki kirliliği gözler önüne seren bilim adamı Hamzaoğlu, sanayi kuruluşlarının kapasitelerini azaltmak yerine giderek arttırdığını belirtmekte, demir-çelik üretimi yapan fabrikalarda 50 tonluk metal eritme potalarının 250 tona çıkarıldığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca bazı işletmelerin genel arıtma tesislerinin inşası ve işletilmesini külfet olarak gördüğu ve çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda duyarlı davranmadıkları görülmektedir. (Milliyet, 2011)

şunun da belirtilmesi gerekir ki, Dilovası’nda hava kirliliği ile beraber “görüntü kirliliği”, “ses kirliliği” ve “su kirliliği” de meydana gelmektedir. Örneğin İzmit-Kocaeli bölgesinde bölgesel kirlenmeye en çok etki eden faktörlerden biri de Dilderesi’ne dökülen atıklardır. İzmit körfezinin kirlenmesine sebep olan kirletici faktörlerin %25’inden fazlasını Dilderesi’ne atılan kontrolsüz atıklar oluşturmaktadır ve bu atıklar sayesinde körfez artık kendini yenileyemez hale gelmiştir (Çevre Kirliliği ve Dilovası, 2012: 3).

Dilovası’ndaki kirliliğe dikkat çekmek ve çözüm yolları bulmak amacıyla Kocaeli Valiliği, Büyükşehir Belediyesi ve Doğu Marmara Kalkınma Ajansı işbirliğiyle 2011 yılında “Çevresel ve Bölgesel Kalkınmada Dilovası Örneği Çalıştay Raporu ve Eylem Planı” çalışması yapılmıştır. Söz konusu çalışmaya, bölgede işveren konumunda olan sanayiciler, mülki yöneticiler ve çok sayıda akademisyen ve araştırmacı katılmıştır. Çalıştay’da konuşan İlçe Kaymakamı Hasan Göç, “ilçenin

haklı haksız birçok kez görsel ve yazılı basında yer aldığını hatırlatarak ilçenin bu olumsuzlukları hak etmediğini, Dilovası'nda 300 yeni fabrika, 1 adet küçük sanayi sitesi ile 1000'in üzerinde fabrikanın yer alacağı 4 adet OSB'nin faaliyete geçeceğini ve ilçenin cazibesinin giderek artacağını” belirtmiştir. Buna ek olarak Dilovası OSB Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Türker'de “Çevre ve Hava Kirliliğinin bittiğini, 2006 yılına kadar Dilovası'nda çevre ve hava kirliliğinin olduğunu ancak 2007 yılından itibaren Dilovası'ndaki Hava Kirliliğini yönetmeliklerdeki standardın altına indirdiklerini söylemektedir. Dahası Dilovası'nın çok cazip bir bölge olduğunu ve gelecekte daha da cazip hale geleceğini” belirtmiştir (MARKA, 2011).

Aynı Çalıştay'da söz alan işverenlerin ise “*Dilovası neden var ki? Fabrika olmadan burası hiçbir işe yaramaz*” söylemini dile getirdiği görülmektedir. Ayrıca sanayiciler halkın söylediklerini dikkate almadıklarını çünkü halkın, tarafı ve eksik konuştuğunu belirtmekte bu söyleminin devamında 1969 yılında bölgede yerleşimin olmadığını, en yakın yerleşim yerinin 12 km uzaklıkta olduğunu, bu durumda da asıl suçlanması gerekenlerin bu bölgeye yapı izni verenler olduğunu dile getirmekte ve kanser ölümlerinin sayısının abartıldığını, pazarda satılan ürünlerin de sağlıksız olduğu söylemlerini dile getirmektedirler (Dilovası çalıştay, 2011: 30-31).

Devlet ve sermaye'nin el ele vererek, Dilovası konusunda deyim yerindeyse “*insanların orada ne işi var*” söyleminden hareket ettiği görülmektedir. Sermaye, daha fazla kar elde edebilmek için doğayı tahrip etmekte, “*sağlıklı nesiller yetiştirmek*” isteyen devlet ise yüzölçümünün %40'ında sanayi bölgesi olan Dilovası'nı deyim yerindeyse görmezden gelmekte, hali hazırda 116 işletmenin %65'inin işletme belgesi bulunmamasına rağmen OSB açılmasına göz yummaktadır. Bu durumu denetlemeyen devletin bu konuda da söylem-eylem uyumsuzluğu içinde olduğu görülmektedir.

Bu bölümün başında 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda, insanın onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede özgürlük, eşitlik ve tatmin edici yaşam koşulları temel hakkına sahip olduğunu değinilmişti. Görüldüğü gibi Dilovası'nda yaşayan insanlar için onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevre sunulamamakta, neredeyse kirliliğin sebebi olarak insanlar suçlanmaktadır.

Hava kirliliği düzeyinin, sağlık üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında bazı yasal düzenlemelerin yapıldığı önceki sayfalarda belirtilmişti. Devletin solunabilir temiz hava söyleminin de sadece söylemde kaldığı,

eyleme geçemediği ve insanların hava kirliliği konusunda halen olumsuz bir şekilde etkilendiği sadece Dilovası örneğinden bile rahatlıkla ulaşılabilecek bir sonuçtur. Dilovası gerçeği ile birlikte sağlıklı nesiller yetiştirmek isteyen devletin çevreye her geçen gün daha çok zarar veren sermayenin yanında olmayı tercih ettiği görülmektedir. Dilovası'ndaki durum göz önüne alındığında Çevre kanununun ihlal edildiği ve ihlale göz yumulduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye'nin, hava kirliliği konusunda AB ülkelerinin de çok gerisinde olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin taraf olduğu sözleşme sayısından çıkarılmaktadır. Türkiye'nin AB uyum yasaları içerisinde birtakım düzenlemeler yapmakta olduğu görülmekte fakat bu düzenlemelerin uygulama noktasında bir türlü hayata geçirilemedikleri görülmektedir.

Bireylere yönelik alınan genel önlemlerin, mümkünse hava kalitesinin yüksek olduğu yerlerde yaşamının tercih edilmesi tavsiyesinin ötesine geçemediği görülmektedir. Bunun yanı sıra, hava kirlleticilerin etkilerine daha duyarlı olan akciğer ve kalp-damar rahatsızlığı olan hastalara ise, hava kirliliğinin yoğun olduğu saatlerde dış ortama çıkmamaları ve evlerini havanın nispeten temiz olduğu gün ortası saatlerinde havalandırmaları tavsiye edilmektedir. Görüldüğü gibi hava kirliliği konusunda alınmaya çalışılan önlemler tavsiye niteliğinin ötesine geçemediği sadece günü kurtarmaya yönelik oldukları anlaşılmaktadır.

Türkiye'deki hava kirliliğini önlemeye yönelik çalışmalar kapsamında yasal düzenlemelerin belirtilmesinin ardından devletin "*söylem-eylem*" karşıtlığını tartışmaya açmak faydalı görünmektedir. Bu çalışmanın önceki bölümlerinde tartışmaya açılan gerek Türkiye'deki sigara yasağı uygulamaları, gerekse trafik kazalarını önlemeye yönelik atılan adımların bir politika yakınsama sürecinin unsurları olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Bu doğrultuda sağlıklı nesil yetiştirme söylemini çıkış noktası yapan paternalist devletin "*söylem-eylem*" karşıtlığı diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de ortaya çıkmış görünmektedir. Diğer bir deyişle paternalist devletin söylemi ve yasayı ortaya koyduğu görülmekte fakat denetleme durumunu ciddi bir şekilde yapmadığı, öncelikli görevi olan bireylerinin sağlıklı yaşam hakkını yeterince savunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Hem sigara yasağı uygulamalarının hem de trafik kazalarını önlemek için yapılan çalışmaların küresel boyutta çözüm bulunması gereken problemler olduğu açıktır. Hava kirliliği konusu da, tıpkı sigara yasağı uygulamaları ve trafik kazalarını önleme adına yapılan çalışmalar gibi küresel ölçekte önem verilmesi gereken bir konudur.

Bu doğrultuda Türkiye'nin yine başarısız, göstermelik uygulamalarının olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü AB ülkelerinin, hava kirliliğinin azaltılması hususunda birtakım hedefler ve bu hedefleri tutturabilmek için birtakım uygulamalar ortaya koyduğu görülmekte, Türkiye'nin ise bu hedeflere taraf olmadığı görülmektedir.

Önceki sayfalarda belirtilen yönetmeliklerin, büyük sanayi kuruluşlarının atmosfere yaptığı salımları ne ölçüde kontrol ettiği de bilinmemektedir. Böylesi bir durumda da kontrol mekanizmalarının eksikliği ön plana çıkmaktadır. Dahası hava kirliliğini önlemeye yönelik programlarda Türkiye'nin, Avrupa ülkelerinin çok gerisinde olduğu gözlenmektedir. Avrupa ülkelerinin 90'lı yıllardan itibaren çevre konusunda bir o kadar hassas ve aktif davranmaya başlaması ve bu durumun Türkiye'de yeterince karşılık bulamaması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bireylerini korumakla sorumlu olan devlet, denetim mekanizmalarını çalıştırmayarak, bireyler yerine sermaye kuruluşlarının babası olmayı tercih etmektedir.

Ayrıca Avrupa Çevre Ajansının 2011 raporunda, partikül madde limit değerinin aşılmasında ve kükürt dioksit salımlarının en yüksek olduğu ülkeler arasında Türkiye'nin de adı anılmaktadır (EEA, 2011: 19-49). Buna bağlı olarak Türkiye'de Hava Kirliliğini Ölçen Kuruluşların raporları incelendiğinde şaşırtıcı bir şekilde hava kalitesinin iyi seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak Avrupa Birliği ülkelerinin baz almış olduğu limitler ile Türkiye'nin baz almış olduğu limitlerin farklı olması gösterilebilir. Bu durumda kirliliği olan hava, baz alınan kriter değerlerin düşüklüğü nedeniyle temiz olarak adlandırılmaktadır.

Sonuç olarak toparlayacak olursak, çalışmanın diğer bölümlerinde tartışmaya açılan konularda olduğu gibi, hava kirliliği konusunda da Türkiye'deki uygulamaların söylemden ileriye geçemediği görülmektedir. Toplumun solunabilir temiz havasının olmaması, ana fikri aileyi koruma düşüncesi olan paternalist söylemleri deyim yerindeyse havada bırakmakta ve paternalist devletin söylemlerinde dile getirdiği bireylerinin sağlığını konusunda samimi olmadığı görüşünü ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışma devletin politika yapma sürecinde gerçekten paternalist olup olmadığı sorusuna yanıt verme amacındadır. Bu doğrultuda, paternalist söylemler ışığında ortaya konan politikaların gerçekte paternalist bir nitelikte olup olmadığı tartışmaya açıldı. Diğer bir deyişle, belirli söylemler kullanılarak ortaya konan politikaların tutarlılıkları ve bu tutarlılıkların birbirleriyle bağlantılı olan konularda da göz önünde bulundurulup bulundurulmadığı ele alınmaya çalışıldı. Bu doğrultuda insanların yaşamlarına doğrudan etki eden “*emniyet kemeri ve kask uygulaması*”, “*sigara yasağı*” ve “*hava kirliliği*” konuları belirlenerek, bu konularda Türkiye ile AB ülkelerindeki yönetmelik ve uygulamalar karşılaştırmalı olarak ele alındı.

Çalışmanın ilk bölümünde politika yapma sürecinde paternalist söylemlerin etkisini daha iyi kavrayabilmek adına öncelikle bir arada yaşayan insanların barış içinde yaşamlarını devam ettirebilmelerinin koşulu olarak ortaya çıkan devlet’in var oluş amacı, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi siyaset felsefesinin önde gelen düşünürlerinin temellendirmeleriyle belirtmeye çalışıldı. Bu düşünürlerin görüşlerinden hareketle bir arada yaşayan insanların otoriteye ve yasaya olan gereksinimi ortaya konuldu ve ardından paternalizm’in çeşitli tanımlamalarına yer verildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde, temel görevi bireylerinin yaşam hakkının devamlılığını sağlamak olan devletin emniyet kemeri ve kask uygulaması, bu uygulamalarla ilgili var olan yasal durum belirtildi. Bu doğrultuda “*neden emniyet kemeri ve kask kullanmalıyız?*” sorularına hem Türkiye’den hem de dünyadan özellikle de AB ülkelerindeki durumdan örnekler sunularak yanıt bulmaya çalışıldı. Buna ek olarak paternalizmin en iyi örneklerinden biri olan trafik kazalarını önlemeye yönelik çalışmaların neler olduğu, Türkiye ve AB ülkeleri karşılaştırılması yapılarak belirtildi.

İlerleyen bölümde ise “*gelecek nesilleri sağlıklı yetiştirmek istiyoruz*” söyleminden hareketle ortaya konan sigara yasağı uygulamalarına değinildi. Bu bağlamda sigara ve tütün kullanımının hem sağlık hem de ekonomik boyutu değerlendirilerek, sigara ve tütün kullanımının ne denli tehlikeli sağlık problemlerine yol açtığı belirtildi. Bu duruma ek olarak Türkiye’de sigara ve tütün kullanımını azaltmaya yönelik çıkarılan

yasaların tarihsel gelişiminden ve sigara yasağıyla ilgili dünyadaki düzenlemelerden bahsedildi.

Devamında ise “*yaşanabilir bir dünya ve solunabilir temiz hava*” söyleminden hareketle hava kirliliği örnek olayına değinildi. Bu bağlamda hava kirliliğinin kaynakları belirtildikten sonra büyük oranda hava kirliliğinden dolayı ortaya çıkan sağlık problemleri ortaya konuldu. Ayrıca bu bölümde deyim yerindeyse Türkiye'nin sanayi başkenti olan Dilovası'ndaki hava kirliliği durumu gözler önüne serilmeye çalışıldı, Türkiye ve diğer ülkelerde yürürlüğe girmiş yasal düzenlemelerden bahsedildi.

Çalışmanın genelinde ise politika yapıcılarının, politika yapma sürecinde ortaya koyduğu söylemlerin gerçekte paternalist olup olmadığı tartışmaya açıldı. Paternalizm, bireylerini baba şefkati ile koruyan devletin temel görüşü olarak tanımlanmaktaydı. Bu şekilde tanımlanan Paternalizm'in, merkez-çevre ilişkisini düzenleme mirasını Osmanlı İmparatorluğundan devralan Türkiye için uygun bir görüş olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda merkez, çevreyi koruma adına birtakım söylemler ve uygulamalar ortaya koyacak fakat uygulamaların ve söylemlerin arka planında toplumun dönüştürülme sürecinin adımlarının atıldığı görülecektir.

Emniyet kemeri ve kask kullanımının incelendiği bölümde devletin birtakım söylemler ve bu söylemler etrafında şekillenen düzenlemeler ortaya koyduğu görülmektedir. Her ne kadar paternalist devletin ortaya koymuş olduğu düzenlemelerin varlığından bahsedilebilse de yasaların uygulama noktasındaki problemlerinin giderilmemesi, AB ülkelerinde yakalanan standartların Türkiye'de yakalanamaması ve bu durum için sarf edilen çalışmaların yetersiz olması ve yarıda kalması, dahası Türkiye'nin çözüm üretecek bir stratejisinin olmaması, ortaya koymuş söylemlerle ortaya çıkan düzenlemelerin birbirinden farklı olması paternalist devlet açısından düşündürücü bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle devlet, halkını koruma adına çaba içerisine girdiğini göstermeye çalışmakta fakat bu çabayı uygulamaya yansıtamamaktadır.

Benzer bir şekilde, sigara yasağı uygulamasında da tıpkı emniyet kemeri ve kask kullanımı uygulamasında olduğu gibi benzer aksaklıkların yaşandığı görülmektedir. Sağlıklı nesiller yetiştirme ve dumansız hava sahası yaratma söylemiyle ortaya çıkan devletin uygulama alanındaki yetersizliği bir kere gün yüzünü çıkmıştır. Yapılan çalışmalar ve mülakatlar göstermektedir ki kapalı alanlarda sigara içilmeye devam edilmekte, 18 yaşını doldurmayan gençlere sigara satışı devam etmektedir.

Ayrıca dumansız hava yaratma ve sağlıklı nesil yetiştirmek isteyen devletin kaçak sigara kullanımıyla ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapmamış olduğu da çalışma da yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, kaçak sigara kullanımı ile ilgili olarak herhangi bir düzenlemenin yapılmamış olması, sağlıklı nesil yetiştirme söyleminden hareket eden devlet-baba'nın bir kez daha söylem ve eylem tutarsızlığına düştüğünü belirgin olarak karşımızda çıkarmaktadır.

Tıpkı diğer bölümlerde olduğu gibi, hava kirliliği konusunda da sadece söylem'in ortada olduğu görülmekte, uygulama alanında kaydedilen ilerlemenin yetersiz kaldığı görülmektedir. Eğer söylem ve uygulama birbiriyle tutarlılık içinde olsaydı yeni doğum yapan annelerin sütünde ağır metaller bulunmaz ya da fabrikaların bacasından çıkan kaygan maddenin havaya karışması ve oradan da asfaltın kayganlaşması nedeniyle trafik kazaları meydana gelmezdi.

Buna ek olarak Türkiye'nin Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi'ni (UMSHAK) imzaladığı görülmekte fakat sonrasında imzalanan 8 protokolün 7'sinde taraf olmaması kaydedilen ilerlemelerin yetersizliğini gözler önüne sermektedir. Dahası Türkiye'nin "*yasal bağlayıcılığı olmayan*" Montreal Protokolü ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine taraf olduğu görülmekte; buna karşın "*yasal bağlayıcılığı olan*" Kyoto Protokolünün imzalandığı sırada İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine taraf olunmadığı gerekçesiyle herhangi salım azaltma yükümlülüğü almadığı görülmektedir.

Bu durumun yanı sıra Dilovası'ndaki kirliliğin tartışmaya açıldığı çalıştayda, işverenlerin ve devlet görevlilerinin Dilovası'nda herhangi bir hava kirliliği olayının yaşanmadığını belirtmesi, buna ek olarak yeni açılacak işletmelerle Dilovası'nın cazibe merkezi haline geleceğini belirttikleri görülmektedir. "*Solunabilir temiz hava*" söyleminin kamuoyunda sıklıkla vurgulanması devletin bu konuyla ilgili çaba içerisinde olduğu görüşünü yayma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Ama durum şudur ki, devletin, deyim yerindeyse işverenlerle işbirliği yaptığı, insan sağlığı yerine ekonomiyi tercih ettiği görülmektedir.

Paternalist devletin sigara yasakları ve hava kirliliği konularında deyim yerindeyse hareketsiz kalmasının sebepleri arasında devletin gelir kaynakları oldukları gerçeği de yadsınmamalıdır. Çünkü sigaradan alınan vergi oranlarının 2008 yılında 14 milyar TL, 2009 yılında ise 16 milyar TL olduğu görülmekte ve bu rakamların devletin toplam gelirlerinin %7'sini oluşturduğu bilinmektedir. Ayrıca sermayenin kar hırsıyla Dilovası'ndaki gerçekleştirmiş olduğu çevre katliamına göz yumduğu

görülmektedir. Çünkü sermayeye göre bu bölgedeki üretim yapan işletmelerin sayısının artışı işsizlik oranlarının düşmesine neden olacak ve devletin ekonomik kalkınma hamlesine katkıda bulunabilecektir. Deyim yerindeyse bireylerini koruma söylemini sıklıkla vurgulayan devlet, çevre katliamı yapan işletmelere bel bağlamış görülmektedir.

Bu çalışmada sıklıkla vurgulandığı üzere, devletin paternalist olma gerekliliği görüşünün Türkiye özelinde farklı bir formülasyonla ortaya konduğu görülmektedir. Devlet halka bir takım söylemlerle seslenmekte, halkın iyiliğini halktan daha çok düşündüğünü göstermeye çalışmaktadır. Bu durumda halk, devletin kendileri için bir şeyler yaptığını düşünmekte ama işin aslı öyle görünmemektedir. Eğer devlet, gerçek anlamda halkının iyiliğini düşünmüş olsaydı, “sigara yasağı” uygulamasında belirtildiği gibi işin ekonomik boyutunu bir kenara bırakarak kaçak sigara kullanımındaki artışa dikkatleri çeker ve bu konuda gerekli yaptırımları uygulayabilirdi. Yine halkının iyiliğini düşünen devletin trafik kazalarını önlemek için daha ciddi girişimlerde bulunması beklenebilirdi. En önemlisi Dilovası’ndaki insanlarına onurlu bir yaşam sunabilirdi.

Foucault’nun, çalışmalarında “disiplin fenomeni”, “norm etrafında örgütlenme”, “toplum bedeni” gibi kavramlardan bahsettiği bilinmektedir. Bu kavramların ışığında da, Foucault, iktidarın bedenleri kuşatarak bireyler üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmasından söz eder. Dahası iktidarların bedenleri kuşatarak kendine itaat ettirdiğinden, hayat tarzına müdahale edip, itaatkar bedenler yaratarak bireyleri denetim altına aldığından söz eder. Diğer bir deyişle ifade edersek, Foucault’ya göre iktidar, kanun yapma görevini kullanarak, bireylerini, sınırlarını kendisinin belirlediği bir yaşam tarzına doğru yönlendirme çabasına girer ve bireylerini bu sınırlar içerisinde yaşamaya zorlar. Sınırın dışına çıkan bireyleri ise çeşitli şekillerde baskı altına alarak sınırın içine çekmeye çalışır.

Kanun yapıcıların kullandığı söylemler ilk duyulduğunda itiraz edilemeyecek tarzda söylemler olarak görülmektedir. Hiçbir kimsenin sağlıklı nesiller yetiştirme, yaşanabilir ve solunabilir temiz hava yaratma söylemine karşı çıkması düşünülemez. Bu durumda da kanun yapıcıların da söylemlerinin gereği gibi hareket etmeleri beklenmektedir. Fakat Türkiye özelinde ortaya konan söylemlere ve eylemlere bakıldığında “söylem-eylem uyumsuzluğu” ile karşılaşıldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle ifade edilirse, başta hiç kimsenin itiraz etmeyeceği paternalist söylemlerle ortaya konan politikalar, bir süre sonra bireylerin yaşamlarını şekillendiren kontrol mekanizmaları yaratmanın aracı olarak iş gördüğü görülmektedir. Bu durumda

devletin, bireylerin yaşamlarına müdahale ederek kendine göre “*normal*” davranışı tanımladığı ve kendi tanımlamış olduğu bu normal davranışın dışındaki davranışları benimseyen bireyleri ise deyim yerindeyse ötekileştirebileceği anlaşılmaktadır.

Yasa yapma sürecinde kullanılan söylemler sayesinde bireylerin gündelik tartışmalara sürüklendiği görülmekte, asıl var olan dönüştürme sürecinin çok da farkında olmamalarının sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle paternalist söylemlerle ortaya konan yasaların uygulanmasındaki sıkıntıların görmezden gelinmesi, var olan problemlere bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılabilmesi, problemlerin bireyselleştirilmesi, toplumsal alanın ve en genel anlamıyla toplumun, paternalist söylemler kullanılarak yeniden inşa edilmeye çalışıldığına göstergesi olarak düşünülmektedir. Özellikle problemlerin bireyselleştirilmesi, ilerleyen yıllarda bireylerde ortaya çıkabilecek herhangi bir sağlık probleminde devletin “ben uygulamaları hayata koydum ama siz uymadınız” söylemini ortaya koyabileceğinin ve dolayısıyla problemin çözüm noktasında bütün sorumluluğun bireylere yüklenmesi durumuyla karşılaşılabileceğinin göstergesi olarak da düşünülebilir.

Bu söylemler ışığında da Türkiye’de paternalizmi, devletin, kendi sınırları içerisindeki halkı biçimlendirme sürecinde kullandığı söylemler olarak değerlendirmek mümkün hale gelmektedir. Bu değerlendirme sonrasında paternalizm’in, bir yandan bireylerini baba şefkati ile koruyan devletin söylemi olarak değerlendirilebileceği görülürken; diğer yandan bireylerini biçimlendirmeye, istediği forma sokmaya çalışan devletin kullandığı söylem olarak da karşımıza çıkabildiği görülmektedir. Bu durumda da devletin korumacı olmaktan çok baskıcı yanının daha ağır bastığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Çalışmanın önceki bölümlerinde devlet’in var oluş amacının, bireylerinin barış ve huzur ortamı içerisinde yaşamlarını devam ettirebilmelerini sağlamak olduğu belirtilmişti ve bu bağlamda Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin görüşlerine başvurulmuştu. Bu düşünürler arasında Hobbes’un baskıcı ve otoriter bir devlet anlayışını savunduğu görülürken; Locke ve Rousseau’nun baskıcı olmayan bir devlet anlayışını savunduğu görülmektedir. Bu görüşler doğrultusunda değerlendirildiğinde Türkiye’de paternalizm’in Hobbes’un görüşlerine daha yakın bir nitelik kazandığı görülmektedir.

Söylem üzerinden hareket ederek, pratik yaşamda uygulanan yasaların teorik arka planlarında farklı içeriklere sahip olabileceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Dikkatlerden kaçırılmaması gereken diğer bir husus ise, Türkiye’de şu anda uygulamada olan alkol satışı ile ilgili düzenlemedir. Bu düzenlemeye göre saat

22:00'dan sonra alkol satışı yapılmamaktadır. Bu uygulamanın da toplumsal hayatta ne gibi değişime yol açacağı önümüzdeki günlerde daha rahat anlaşılacaktır.

Ayrıca bu çalışmada belirtilen örnek olayların sadece Türkiye'ye özgü problemler olmadığı, küresel ölçekte çözüm bulunması gereken problemler olduğu görülmektedir. Bu noktada da Türkiye'nin politika yakınsama sürecinin sonucu olarak ortaya koyduğu yasa ve yönetmeliklere uymaması ayrıca düşündürücüdür. Başka bir deyişle Türkiye'nin var olan problemlere özgün bir çözüm üretmediği gerçeğini bir kenara bırakacak olursak, ortaya konulan çözüm alternatiflerinin uygulamasında bile sorunların yaşanması dikkatlerden kaçmamaktadır.

7. KAYNAKÇA

- Bayram, Hasan. (2005). Türkiye’de Hava Kirliliği Sorunu: Nedenleri, Alınan Önlemler ve Mevcut Durum. Toraks Dergisi, Sayı:2, 159-165.
- Berlin, İsaiah. (1969). Four Essays On Liberty. Oxford: Oxford University Express.
- Bilir, N. (2009). Türkiye Tütün Kontrolünde Dünyanın Neresinde?
- Bilir, N., Çakır, B., Dağlı, E., Ergüder, T. Ve Önder, Z. (2010). Türkiye’de Tütün Kontrolü Politikaları.
- Bilir, N. Tütün Kontrolü Yasası ve Ülke Örnekleri. Erişim:22.10.2013 <http://www.slideshare.net/chris.direduryan/ttn-kontrol-yasas-ve-lke-rnekleri>
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. Erişim:30.09.2013 http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/BM_iklimcerceve.pdf
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi-Kyoto Protokolü. Erişim:30.09.2013 http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/kyoto_protokol.pdf
- Cevizci, Ahmet. (2002). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.(2009). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Türkiye’nin Durumunu Değerlendirmeye Yönelik Rapor. Ankara. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Çevre Kanunu. (09.08.1983). Resmi Gazete, 18132.
- Demokrat Gebze Gazetesi. Dilovasında Hava Kirliliği Artmış. (04 Nisan, 2013). Erişim: 30.09.2013 <http://www.demokratgebze.com.tr/dilovasinda-hava-kirliligi-artmis-140234h.htm>
- Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (25.11.2004). Resmi Gazete, 25656.
- European Environmental Agency (EEA). (2011). Air Quality In Europe. Copenhagen.
- European Smoking Bans-Evolution of The Legislation. (Mayıs 2011). EPHA. Erişim:05.09.2013 <http://www.epha.org/spip.php?article1941>
- Feinberg, Joel. (1971). Legal Paternalism. Canadian Journal Of Philisophy, Volume 1, Number 1, 105-125.
- Foucault, Michel. (2012). İktidarın Gözü (Çev. Işık Ergüden). İstanbul, Ayrıntı Yayınevi. (Eserin orijinali 1994’te yayımlandı).
- Foucault, Michel. (2011). Özne ve İktidar (Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay). İstanbul, Ayrıntı Yayınevi. (Eserin orijinali 1994’te yayımlandı).

- Foucault, Michel. (2004). Society Must Be Defended (Çev. David Macey). New York. Picadore. (Eserin orijinali 1975'te yayımlandı).
- Foucault, Michel. (1987). Söylemin Düzeni (Çev. Turhan Ilgaz). İstanbul. Hil Yayınevi. (Eserin orijinali 1987'te yayımlandı).
- Gökberk, Macit. (1999). Felsefe Tarihi. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Göker, Emrah. (2011). Kutsal Aile ve Devletin Evanjelist Aygıtları. Express, Sayı:116, 18-22.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 7/17770 nolu Soru Önergesi ve Cevap Metni. (2013). Erişim: 30.07.2013 <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-17770sgc.pdf>
- Heper, Metin. (2006). Türkiye'de Devlet Geleneği. Ankara: Doğu-Batı Yayınları
- Hershey, Paul Turner. (1985). A Definition For Paternalism. The Journal Of Medicine and Philosophy, 171-182.
- Hobbes, Thomas. (1995). Leviathan (Çev. Semih Lim). İstanbul. Yapı Kredi Yayınları. (Eserin Orijinali 1651'de yayımlandı).
- Işıldar, Süleyman. (2008). Trafik Kazaları ve Emniyet Kemeri. Emniyet Genel Müdürlüğü İnterpol Daire Başkanlığı.
- İçişleri ve Ulaştırma Bakanlığı. (2001). Ulusal Trafik Güvenliği Programı. Erişim:15.05.2013, <http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionDocuments/KGMdocuments/Trafik/TrafikGuvenlikProjesi/TrafikGuvenlikEkler.pdf>
- Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı. (2010). 2010 Yılı Raporu. Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü.
- Karaöz, M., Albeni, M., ve Büyüktatlı M. (2010). Yasal Düzenlemelerin Sigara Tüketimi Üzerindeki Etkileri. Alanya İşletme Fak. Dergisi, 19-36.
- Karayolları Genel Müdürlüğü. (2012). Trafik Kazaları Özeti-2011 Raporu. Ankara. Trafik Güvenliği Dairesi Başkanlığı.
- Karpat, Kemal. (2012). Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları
- Kırımhan, Sücaattin. (2009). Türkiye'de Çevre Yönetimi. Ankara.
- Kocaeli Gazetesi. Hava Kirliliği Sadece Kanserden Öldürmüyor. (23 Haziran, 2011). Erişim: 30.09.2013 <http://www.kocaeligazetesi.com.tr/root.vol?exec=page&nid=168347>
- MARKA. (2011). Çevre ve Bölgesel Kalkınmada Dilovası Örneği Çalıştay Raporu ve Eylem Planı. Kocaeli.
- Milliyet. Dilovası'nda Annelerin Sütünde Bile Ağır Metal Var. (09 Ocak, 2011). Erişim:30.09.2013 <http://www.milliyet.com.tr/dilovasi-nda-annelerin-sutunde-bile-agir-metal-var/guncel/haberdetay/09.01.2011/1336895/default.htm>

- MOTED. (2010). Erişim: 25.07.2013, http://www.moted.net/Dosyalar/Sektor_raporu-R67BC.pdf
- Mardin, Şerif. (2011). Türkiye’de Toplum ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları
- NTVMSNBC. (2013). Bu İktidar kimin yaşam tarzına karıştı?. Erişim:05.09.2013
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25456617/>
- NTVMSNBC. (2010). DSÖ’den Erdoğan’a ‘sigara’ ödülü. Erişim:05.09.2013
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25115955/>
- Orhan, Gökhan. (2012). Hava Kirliliği ve Asit Yağmurları: Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi ve Protokolleri Karşısında Türkiye’nin Konumu. Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, 123-149.
- Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü. Erişim:30.09.2013
<http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Mevzuat/MONTREAL%20PROTOKOLU.pdf>
- Özkan, S., İkizceli, İ., Akdur, O., Durukan, P., Güzel, M., Vardar, A. (2009). Motosiklet Kazalarına Bağlı Yaralanmalar. Akademik Acil Tıp Dergisi, 8 (2), 25-29.
- Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı – RSHMB. (2006). Hava Kirliliğine Genel Bakış. Erişim: 16.06.2013,
<http://share.pdfonline.com/56f4cb93cf114c0ea00ff2874a68284f/hava.htm>
- Rousseau, Jean-Jacques. (2001). Toplum Sözleşmesi (Çev. Vedat Günyol). İstanbul, Adam Yayınevi. (Eserin orijinali 1762’de yayımlandı).
- Sağlık Bakanlığı. (2010). Kronik Havayolu Hastalıklarını Önleme ve Kontrol Programı. Ankara, Sağlık Bakanlığı.
- Sağlık Bakanlığı. (2012). Tütün Zararları. Ankara, Sağlık Bakanlığı. Erişim: 10.09.2013 <http://saglik.gov.tr/TR/belge/1-7784/tutun-zararlari.html>
- Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2009). Küresel Yetişkin Tütün Araştırması Türkiye Raporu. Ankara, Sağlık Bakanlığı.
- Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2008). Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi Küresel Sağlık İçin Küresel Eylem. Ankara, Sağlık Bakanlığı.
- Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü-TSHGM (2010). Tütün Bağımlılığı ile Mücadele El Kitabı. Ankara, Sağlık Bakanlığı.
- Saral, Arslan. (2011). Hava Kirliliği Nedir? Ülkemizdeki Durumdan Kesitler, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı 135, 34-41
- Sayıştay. (2008). Trafik Kazalarını Önleme Faaliyeti. Ankara, Sayıştay. Erişim Tarihi:30.09.2013 <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/perdenrap/2008/2008-2Trafik/2008-2Trafik.pdf>
- Sennett, Richard. (2011). Otorite (Çev. Kamil Durand). İstanbul, Ayrıntı Yayınevi. (Eserin orijinali 1993’te yayımlandı).

- Şengül, Tarık. (2012). İktidar. Atılğan, G. ve Aytekin, A. Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler. İkinci Baskı. İstanbul. Yordam Kitap Yayıncılık, ss. 41-55.
- TBMM Komisyon Raporları (2004) Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları.. Erişim Tarihi: 15.06.2013
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_gd.durumu?kanun_no=5261
- Toku, Neşet. (2003). John Locke ve Siyaset Felsefesi. Ankara : Liberte Yayınevi.
- Torun, Yıldırım. (2011). Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet. Ankara : Orion Yayınevi.
- Trafik Eğitim ve Araştırma Dairesi Başkanlığı. (2009). Neden Emniyet Kemerini?. Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü.
- TÜİK ve Emniyet Genel Müdürlüğü. (2011). Trafik Kaza İstatistikleri. Ankara, Emniyet Genel Müdürlüğü.
- Tütün Mamüllerinin Önlenmesine Dair Kanun. (26.11.1996). Resmi Gazete, 22829.
- Weale, Albert. (1974). Paternalism and Social Policy. Journal of Social Policy.7, 2, 157-172.
- Yalman, Galip. (2012). Devlet. Atılğan, G. ve Aytekin, A. Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler. İkinci Baskı. İstanbul. Yordam Kitap Yayıncılık, ss.69-87.
- Yavuz, C., Tanık F. (2012). Türk Tabipleri Birliği-Dilovası Raporu. İkinci Baskı. Ankara. Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Yeğenoğlu, Melda. (2013). İslamcı Bio-iktidarın Bedenleri ve Hazları. T24-İnternet Gazetesi. <http://t24.com.tr/haber/islamci-bio-iktidar-in-bedenleri-ve-hazlari/234614> (Erişim Tarihi: 22.07.2013)
- Yetiş, Mehmet. (2012). Hegemonya. Atılğan, G. ve Aytekin, A. Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler. İkinci Baskı. İstanbul. Yordam Kitap Yayıncılık, ss.87-99.
- Yürekli, A., Önder, Z., Elibol, HM., Erk, N., Çabuk, A., Fisunoğlu, M., Erk, SF., Chaloupka, FJ. (2010). Türkiye’de Tütün Ekonomisi ve Tütün Ürünlerinin Vergilendirilmesi. Uluslararası Tüberküloz ve Akciğer Hastalıkları ile Mücadele Derneği.

